

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőknel, e-mailen (hirlap@posta.hu),

faxon (303-3440)

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

**A folyóirat megrendelhető
szerkesztőségünkben is:**

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Világosság és sötétség

A keleti világszemlélet egyenlő erőknek látja a világosságot és a sötétséget. Például a híres Jin és Jang ábrában két azonos nagyságú, csepp alakú forma egymásba simulva adja ki a tökéletes egészt jelképező kör alakját. A keleti gondolkodás ugyanakkor nem a jó és a rossz fogalmát azonosítja a fehér és fekete motívummal: ennél összetettebb jelleget tulajdonít a világmindenség egészében és minden részében egyaránt megtalálható, egymásba illeszkedő, de egymás ellentétét képező két világerőnek.

Miközben a harmónia, az összhang a nyugati gondolkodás számára is az élet legfontosabb feltételét, egyszersmind célját is jelenti, megvalósulását mi afféle rendkívüli kiváltságnak, ritka ajándéknak tekintjük. Ha megtehetjük, hajlandók vagyunk akár sok száz, sok ezer kilométert is utazni azért, hogy mondjuk, egy távoli, varázslatos szigeten megtaláljuk azt.

Mintha nem akarnánk észrevenni, hogy mindenütt benne és belőle élünk. Nem vesszük észre, hogy mindenütt ott van, ahol nem zavarjuk meg a jelenlétét. Hogy testünk – de a legegyszerűbb élő test vagy élettelen anyag – sem létezhetne egyetlen pillanatig sem a benne megvalósuló összhang nélkül.

Noha a világosság és a sötétség csak az év néhány, kivételes napján felezi meg a 24 órát, és tart ugyanannyi ideig, időszámításunk alapegységében, az esztendőben jelenlétük kiegyenlítődik. Ahol élünk, a Föld északi féltekéjén minden év elején és végén a világosság jóval kevesebb, mint a sötétség. Ismert, hogy a legrövidebb nappal a téli napforduló idején, december 21-én éljük át, ilyenkor csak nyolc, nyolc és fél órán át van világosság, míg tizenöt, tizenöt és fél órán át tart a sötét. Másnapról aztán egyre hosszabbodnak a nappalok, egyre rövidülnek az éjszakák, míg nem június 21-én eléri a fény a maga csúcspontját, akár tizenhat órán át is fent van a Nap. De tudjuk, Észak-Európa tájain, Szent Iván napkor, a híres fehér éjszakák idején szinte egész éjjel világos van – míg a téli hónapokat beborítja a sötétség, alig néhány órányi a fény.

A sötétség és a világosság egyensúlya csak a tavaszi és őszi napégyenlőség idején, azaz március 21-én és szeptember 21-én következik be, ekkor a nappal és az éjszaka egyforma hosszú. Ilyenkor megnyílik az ég, beláthatni a mennyországba – mondták nálunk is a régi öregek. Tulajdonképpen ez a két nap az, amikor a világosság és a sötétség olyan harmonikusan simul egymásba, ahogy a keleti világkép azt a Jin és Jang szimbólumban, a tökéletes egészt kitevő két, ellentétes erő jelképében ábrázolja.

Ők ezt az egyensúlyt érzik a világ természetes állapotának, az egyetemesen érvényes állapotnak.

Vajon érezzük-e még mi is, akár csak ezen a két napon, hogy kerek a világ?

Éreznünk kellene, hiszen a fény és a sötét váltakozása állítólag jelentősen hat a szervezetünkre, kedélyünkre. Manapság, amikor az emberek nagy része városokban lakik, valahogy leszoktunk arról, hogy a természeti jelenségekre akkor is odafigyeljünk, ha nem muszáj. Annyira elmerülünk saját terveinkben, vágyainkban, csalódásainkban, hogy elfelejtünk örülni a közös, ünnepi pillanatoknak, amelyekből pedig ilyenkor, tavasszal, amikor nő körülöttünk a fény, bővebben van részünk. És amelyekben a természetben, így bennünk is, a ma is működő, tökéletes összhang olyan jólesően megnyilatkozik.

Mezey Katalin

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, *Horváth Antal*,
Kalász Márton, *Kő Pál*, *Nemes Attila*,
Salamon Konrád, *Szakály Sándor*, *Vasy Géza*

Főszerkesztő: Oláh János
E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

A szerkesztőség tagjai:
Csontos János
(felelős szerkesztő, vers, Nyitott Műhely)
E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Bíró Gergely
(olvasószerkesztő, próza)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Gilányi Magdolna (szerkesztő)
E-mail: gilanyi.magdolna@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-8147

Réger Ádám (Lőtér, szerkesztő)
E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Szalai Judit (szerkesztő)
E-mail: szalaijudit@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó
(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)
E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Borító: **Oláh Mátyás László**

A címlapon: **Toót-Holló Tamás**
(**Oláh Gergely Máté** felvétele)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Mezey Katalin: *Világosság és sötétség* 1

SZEMHATÁR

Marosi Gyula: <i>Graffiti 2014 tavaszáról</i>	3
Ágh István: <i>Farsangi pünkösödölés</i>	4
<i>Ez lenne a költészet?</i>	5
Szentmártoni János: <i>Ékes András, a XX. század hőse</i> (<i>A 85 éves Kárpáti Kamil köszöntése</i>)	6
Horváth (EÖ) Tamás: <i>Üvegházhatás</i>	9
Barna T. Attila: <i>Megalálalom a budakeszi rendőrfőkapitány igazolványát</i>	16
<i>A szájharmonika</i>	17
Fekete J. József: <i>Budapesti szerző vajdasági regénye</i>	18
Miklya Zsolt: <i>Patics</i>	21
Balázs Tibor: <i>Álomfajtás Aquincumban</i>	25
Tóth László: <i>Gúzsba kötve (Fel- és megjegyzések az 1968 utáni</i> <i>posztstálinista konszolidáció éveire a csehszlovákiai</i> <i>magyar irodalomban [1969–1989])</i>	26
Báger Gusztáv: <i>Látványpék</i>	32
Doboss Gyula: <i>A Merza-napló</i>	33
Madár János: <i>Utolsó égbolt</i>	39
Tuula Liina Varis: <i>Anyá szíve</i> (Jávorszky Béla fordítása)	40
Zsávolya Zoltán: <i>Christmas Shopping</i>	46
Viola Szandra: <i>Bérelvő; Kép, falon</i>	47
Daniel Estivill: <i>Kisléghi Nagy Ádám, a szent festője</i>	48
Toót-Holló Tamás: <i>Csobbán a víz – Tűzön-vízen</i>	55

NYITOTT MŰHELY

Csontos János: <i>Egy vagyok, és sokan vannak bennem</i> (<i>Beszélgetés Toót-Holló Tamással</i> <i>a garabonciások könyvéről és szerelméről</i>)	58
---	----

LŐTÉR

Csombor Rita: „ <i>Titkos anatómia</i> ” (<i>Jouni Inkala: Arcunk mögött egy másik arc</i>)	64
Zsuppán Klaudia: <i>Oravecz Imre: Kaliforniai fürj</i>	65

SZERZŐINK 66

Számunkat Kisléghi Nagy Ádám festményeivel illusztráltuk.
(A festmények reprodukcióit és a művésztől készült felvételt Alapfy László készítette.)

MAROSI GYULA
Graffiti 2014 tavaszáról

Mit beszéljek egy olyan emberrel, aki azt mondja, párbeszédet kéne folytatnunk, mivel ketté vagyunk szakadva országilag, s mivel ezt én is sajnálatosnak tartom, leülök vele társalogni, ám percekben belül kiderül – esetleg előzetesen be is jelentett szándéka –, hogy nézetei halmazát – ő egységes rendszernek nevezi – a legapróbb részletekig el akarja fogadtatni velem? Aki sokszor elmondott szónoklata közben, az én időnként megtett ellenvéleményemet, kiigazításaimat vagy finomításaimat el se engedi jutni az agyához? Ha némi kis erőszakossággal átveszem a szót, biztató mosollyal néz rám, hiszen ő demokratikusan elkötelezett, sőt, udvarias ember, a véleményszabadság elkötelezett híve, közben az asztal alatt rázza a lábát, golyóstollát csattintgatja, kezdetben biztatónak ható mosolya kiürül, láthatom: éppen teret ad az én nyilvánvalóan eleve érvénytelen megnyilvánulásaimnak? Akiről szavaim úgy potyognak le, oly monoton módon és visszhangtalanul – akár még hallhatom is –, mintha borsót hánynék a falra? Aki – miután rájövök, így aligha sikerülhet, hogy mindkettőnk által sajátosan árnyalt, közös eredményre jussunk, azaz egységre kovácsolódjunk országilag, személyes érzelmeimet, élettapasztalataimból fakadó véleményemet mellőzve, csak tényeket említek, mondjuk a történelemtudomány által hitelesített tényeket – ezeken nagyvonalúan átugrik, mint ide nem tartozó dolgokat, egy fitymáló mozdulattal lesöpri? Aki, ha – némi keresztényi alázatból vagy az országilag való egyesülés vágyából – engedményt teszek, vagy belátó vagyok, nemhogy nem méltányolja, de észre sem veszi? Aki ott folytatja, ahol karattyolással félbeszakítottam, majd, mint egy elkötelezettnek nevezhető televíziós műsorvezető, a továbbiakban szóhoz sem enged jutni? Előkapva a sulykolófát, csapdosni kezdi az agyamat? Miféle megátalkodottság, gatyás pusztaság, külső-ázsiai érzéketlenség lakik bennem, hogy képtelen vagyok megérteni, mi az a Haladás, az Európai út? A Szabadság és a Köztársaság? Az egyetemes Emberi Jogok és a politikailag korrekt beszéd? Miért csak olyan gyermekes módon vagyok képes gondolkodni, hírből sem ismerve a dialektikát, hogy – például a történelmi tények említésekor – azt állítom, hogy az igazság ellentéte a hazugság? Miért lovagolok olyan elavult képzeteken, hogy Nemzet?

Meg Haza? Miért röhögöm el magam olyan filozófiai-
 lag kimunkált megállapításokon, hogy „az idegen szép”? Meg: hogy „a siker mérhető, a teljesítmény nem”? Miért vagyok olyan alantas, hogy mivel ő vagyonos ember, én meg csak az értelmiségi lét alsó szintjén vegetáló proli, aki úgy gondolom, hogy nem tisztességes úton szerezte a vagyonát? Miért vagyok szociálisan ennyire érzéketlen? Miért vagyok homofób? Miért teszek olyan, akár az ártatlan érintettek megalázására is alkalmas kijelentést, hogy engem a férfiak közötti szerelmi aktus gondolata undorral tölt el? Aki, miután behódolásomat mindezek után is reménytelennek tartva – persze: mert már öregember vagyok, sokféle varjút láttam már, sokféle karón – immár csak minősítéseket tesz: eléggé művelten vagyok, belátási képességem nulla, kirekesztő és gyűlölködő, és – mint ahogy az a vagyoni kérdés felmerülésekor kiderült – irigy és rágalmazó? Aki minősítéseit görög, latin, angol s német eredetű szavak sztanioljába csavarva zúdítja rám, és amikor látja, ezzel elbizonytalanít – mert nekem ezeket a magyar névelőkkel és ragokkal ellátott szavakat le kell fordítani magamban magyarra, műveltségét bemutatni hivatott szörnyeteg szó-konglomerátumát valahogy értelmezni kell –, bizonyítva látja minősítéseit? Aki diadala kapujában közel hajolva hozzám, mímelt aggodalommal megkérdezi: nem félek, hogy ezek után kiiratkozom a zsidó-keresztény kultúrából? Aki látva, hogy erre se tojtam be eléggé, és alighanem felállni készülök, utolsó stációként gúnyolódni kezd, megfelelő testtartást felvéve keresztbe teszi a lábát, felcsapja az állát, és látható liberális élvezettel ejt ki mocskos és trágár szavakat, és beken velük mindent, amikről úgy sejti, tiszteletemet bírják? Aki még humorizál is kicsit, kínosan vacak kabarék szétcsócsált poénjait adja elő, olykor kocsmái szintre lecsúszva – mert erre is van igény? Aki búcsúzólul levonja eszmecezerék tanulságát: velem képtelenség párbeszédet folytatni, eszem ágában sincs betemetni a köztünk húzódozó árkot, és a parancsuralmi rendszerek iránti nyilvánvaló vonzódásomat is beszámítva – méltán – kezd félni tőlem? Méghozzá zsigeri mélységben, mivel a gyalázatos múlt tapasztalatai azt mutatják, az efféle agresszív, amorális lények számára a lejtőn nincs megállás, és a trendeket is figyelembe véve, hiába is tagadnám, jogos rettenettel a lelkében tudja, az ő szellemi és fizikai megsemmisítése a végső célom?

Mit beszéljek egy ilyen emberrel? Főként, ha kiderül, országilag nem is feltétlenül muszáj?

ÁGH ISTVÁN

Farsangi pünkösdölés

Balassi Bálint nótájára

*Az idei télnek közepéig érve
alig láthattunk napot,
a lehült föld fölött elterülő ködök
alá tűnt a horizont,
minden hang a házak segélykiáltása,
utak jajdulása volt.*

*Én mégis utaztam a Vénusz csillagon,
ahogy repülni szoktam,
néhány perc teltével, pár ezer méterrel
a földtől távolodva,
a felhők túlfelén láttam, a verőfény
alig fér az égboltra.*

*Tán azért is ilyen zord az idő, mert nem
szenvedhetjük hatalmát,
minden teremtett lény békességgel megtér
telelni, szokott módján,
mi magunk hajszoljuk, hogy farsangolhassunk,
téli álmunk, mulatság.*

*Hervadtan lekókad a pünkösdírózsa
bokra, földig alázva,
sápadt leveleit romjaiban rejti
kóccá tépázott szára,
sok poshadó szírom, egyik a másikon,
saját tövét trágyázza.*

*A gyönyörű szép múlt biztosan megújul,
mert képzelet rendezi,
piros rózsahalom emlékét hordozom,
s látom már pünkösdleni,
hisz május végére jegyzett érkezése
rögtön bekövetkezik.*

*Szentlélek Úristen, amikor lángnyelvet
lobbantott fejünk fölé,
dicsőítésén túl akarta, osztozzunk
a teremtés örömén,
mert szerelem nélkül, szívünk élve kihűl,
ölünk tüze ördögé.*

Ez lenne a költészet?

*Ez lenne a költészet, Cseh Tamás,
hogy a sötét anyagban élsz tovább?
abban a házban laktál, ahol én
ötvenhét telén Mayer néninél,
most meg, ahol a Budafoki út
közelemben a Gellért térre fut,
áll a szobrod, már szabadtéri tárgy,
mégis, mint aki fellépésre vár.*

*Más költői hangulatnak örült
a társaságunk hatvanhét körül,
a Pasarétre nővéred kísért,
nem Antoine-t, aki még nem Irén,
főiskolás leheffel, ő pedig,
elfeledtem, mit dolgozott s melyik
városban, tán Balassagyarmaton,
a megfejtést dalodra hagyhatom.*

*Dalaidban költői fűszerek
a köznapi, és mégis légies,
s a különös, mint magyar indián,
a Bakonyban az indiánozás,
még az avantgárd papacs is apacs
lett szokatlan happeninged alatt,
én meg irigyen megítéltelek,
mert elhitted, amit már nem lehet.*

*Betöltötted a költészet helyét,
a te dalod közös szív működés,
még az is táborodba tartozott,
aki csak láthatlanul hallgatott,
azt hitték, maguk írják éneked,
s kidalolod, mit titkuk elfedett,
úgy tűnt már, benned él ez az egész,
s téged tükrözött vissza mind feléd.*

*Nincs annál nagyobb költészet, Tamás,
Gárdonyi szobra lenne tanú rá,
mikor azt mondtad köszönés helyett,
hogy „meghalok” és hogy „szerettelek”,
nem vártad meg elképedt válaszom,
a túl nagy sapkád alatt kopaszon
elindultál a Bertalan Lajos
utca felé, és jött a villamos.*

SZENTMÁRTONI JÁNOS

Ékes András, a XX. század hőse

(Részletek)

A kortárs magyar próza kimagasló alkotásai között hiába keresi az olvasó Kárpáti Kamil *Az Isten háta fekete* című regénytetrológiáját, nem találja. Nem azért, mert nincs ott, hanem mert láthatatlan. Nem a regény tulajdonságából adódóan, mint inkább szerzője „anonimitásából” eredően. Az idén májusban 85. születésnapját „nem-ünneplő” író mint egy modern karthauzi évekkal ezelőtt visszavonult mindennemű közszerepléstől, önmaga menedzselésétől mindig is iszonyodott – csend veszi körül, lassan rákövesedik a némaság. De pesterzsébeti remetesége csupán a külvilág zajától és a szakmai acsarkodásoktól szigeteli el – életműsorozatát folyamatosan jelenteti meg a Stádium Kiadó. Nem beszélve arról, hogy fáradhatatlan a fiatal tehetségek felfedezésében és felkarolásában, amit több fontos antológia és az általa alapított Gérecz Attila-díj bizonyít, amelyet az 1956-ban hősi halált halt költő tiszteletére és emlékére elsőkéntes fiatal lírikusok nyerhetnek el 1992 óta.

A kíváncsi és elszánt olvasó azért sem találhatja meg könnyen a jelentős prózaírók között a 2012-ben Babér-koszorúval kitüntetett Kárpátit, mert elsősorban költőként ismerik, ha ismerik, tizenhárom évesen közölt versétől fogva. Hívták egykor a „szerelem lírikusának”, a Rákosi Mátyás rémuralmának váci poklában alakult Füveskertiek vezéregyéniségének, egy XX. századi reneszánsz költőnek, akinek az itáliai örökség ihletésében született költeményei egyedülállóak a kortárs irodalomban.

Egy fontos budapesti könyvesbolt igen tájékozott vezetőjének emlékezetébe Kárpáti nevének említésekor mégis ifjúsági regényei, Trombitás Ali több könyvön végigvonuló kalandjai rémlettek föl még évekkal

ezelőtt. Semmi több. Persze már ennyi is kuriózum, s egyáltalán nem lebecsülendő informáltságra vall.

Szóval költő, ifjúsági író – esszéista, tehetjük hozzá, és kitűnő szerkesztő, akinek 1988-tól 1994-ig megjelenő Stádium című folyóiratát a rendszerváltás időszakának és minden idők legfontosabb és legeurópaiabb lapjai között kellene számon tartanunk.

A menyasszony vetkőztetése című regényével mind ezen felül olyan érdemeket szerzett Kárpáti 1991-ben, amelyekkel a legjobb mai magyar prózaírók közé is beírta magát. Bár erről rendkívül kevesen tudnak. Szégyen az őt körbefalazó hallgatás. Joggal állíthatjuk, hogy Kárpáti Kamil kimagasló életművét *Isten fekete háta mögött* építette föl csöndes, szívós, következetes munkával mindannyiunk gazdagítására. (...)

Furcsa regény *Az Isten háta fekete*. Főhőse, Ékes András lineárisan sorra veszi benne élete alakulá-

sát, nem titkol el semmit, még emberi gyengeségeiről való tépelődését, utólagos számvetését is elének tárja – mégis, amikor magam elé akarom lobbantani őt, amikor meg akarom fogalmazni magamnak a személyiségét, mindig kicsúszik a kezem közül, mintha csak álmodtam volna őt. Meglehet, hogy csupán nem tűri a képletekbe való beskatulyázást – s talán ez a legkülönlegesebb érdeme a regénynek. Egy szereplő megformálásában akkor jut a csúcsra alkotója, ha minden oldaláról megmutatja, sőt, személyisége alakulása közben láttatja őt mozzanatról mozzanatra – s ez akkor a legnehezebb, ha nem hőst, kimagasló képességekkel megáldott klasszikus példaképet állít elének benne.

Kárpáti Kamil a mindennapokat vette alapul, azokból kiemelt egy kislírat, akit aztán a történelem sodrásában felnőtté érlelt. Mindezt egy óriási merítéssel hajtotta végre, hiszen nemcsak hogy hosszú időt fogott össze benne, de a tudat- és lelki folyamatok ábrázolásának minden módozatát, amelyeket egy igen művelt néprajzi-néplélektani-szociológiai apparátusban működtetett. S mindezen felül, úgy lett letehetően, izgalommal telített kalandsorozat Ékes András életalakulása, hogy benne semmi mesés elem, semmi megfoghatatlan fordulat, a hétköznapi valóságtól való bárminemű elrugaszzkodás nem ütötte föl a fejét.

Fotó: Gi

Jelen írásunkkal köszöntjük a 85 éves költőt

Akkor hát, ha egyszer egy mestermunkával állunk szemben, hogyan lehetséges, hogy Ékes mindig kicsúszik a kezem közül, amikor fülön akarom csípni? Talán azért, mert túl közel van hozzám. Annyira hitteles, élethű, mindennemű elvonatkoztatott irodalmi tulajdonság nélküli, s így nem segítheti olvasóját önmagától eltávolítani, könnyebben értelmezni – hogy már nem is valami tanulsággal szolgáló fikcióként létezik a tudatomban vagy épp a tudatalattimban, mint inkább létező személyként, akinek az emlékiratait olvasom. (...)

Ékes András történetéből egyértelműen kiviláglik a XX. század nagy kudarca, hogy egyetlen eszméjével sem volt képes olyan társadalmi berendezkedést megalkotni, amely a mindenkor ember személyes kihívásaira pozitív megoldást és segítséget nyújtott volna. Mindig a nép, illetve a magyarországi társadalom sokáig legmeghatározóbb rétege, a parasztság húzta a rövidebbet.

A két világháború közötti tanyavilágban nyomor, embertelenség, tüdővész tombolt. Nem beszélve az emberek tudatlanságáról, mintha megrekedtek volna egy jóval korábbi, a vallást ostobán gyakorló, babonák ködében zajló időben. Ez utóbbira példa Karmos Berta boszorkány sikertelen „csodatételei”, vagy épp Ékes egyik koraszülött kistestvérenek tragédiája, akit az ágy végénél a földön tartottak, mert nem volt még megkeresztelve. Három napig élt. A kis holttest temetéséről a falu doktora közönyös rutinnal intézkedett.

Persze, minél inkább haladunk visszafelé a történelemben, annál természetesebben kezelik az emberek a csecsemőhalált, majd lesz másik alapon – Kárpáti Kamil azonban nagy igazságot fogalmaz meg regényében, amikor a szeretet és a szegénység kapcsolatáról ír. Vannak idők és olyan helyzetek, amikor az emberi melegség hiányáért a nyomor a felelős, és megfordítva, a nyomort igazán nyomorrá a szeretet hiánya teszi. Az ember elvadul, érzéketlenné, nemegyszer szadistává válik. (...)

Trianon máig kiható országos sokkot okozott a magyarság tudatában. Bár Ékes Andrást elsősorban személyes érzelmei navigálják (apja terrorja alól akar kibújni, amikor katonának jelentkezik), történelmileg is alátámasztható, hogy megragadja – ha a maga módján is – Nagy-Magyarország eszméje. Azonban hamar kiderül számára is, hogy ez az eszme újra áldozatul esik, hogy csupán csalétek volt egy erősebb hatalom kezében. A válságot tovább mélyíti, hogy magyar a magyar ellen fordul, teljes a téboly, nem

tudni, ki az áruló, ki a hazafi, és mikor milyen szemszögből. A háború lélek-uniformizáló tégelyében pedig – nemzetiségtől függetlenül – mindenki egyként kifordul önmagából.

A náciizmus örületét fölváltja a kommunizmusé, a nyilasok helyébe jönnek az ÁVH-sok. Újabb eszme, amely a bűnök jóvátétele után Kánaánt ígér. Holott ugyanúgy folytatódik az emberi kegyetlenkedés, s a végeredmény: egy saját farkát kergető, hisztérikus politikai vezetés, és egy megalázott, megkínzott, idegbeteg társadalom. A diktatúra az diktatúra. Egyként péppé verik benne az embert, ha nem áll be a sorba. És ebben az új rendben is magyar fordul magyar ellen. (...)

Ez volt hát a XX. század Magyarországon? Sajnos, igen. (...)

Objektív értékítélete *Az Isten háta fekete* regényfolyamának, hogy igazi humanista gondolkodó alkotása, akinek egész élete, erkölcsi magatartása hozzá a fedezet. Bár személye nem fedi a főhős személyét, sorsalakulásuk két különböző pályát ír le, a megtapasztalás szintjén azonban számos közös pont található.

Kárpáti Kamil Pestszenterzsébeten látta meg a napvilágot 1929-ben. Tipikus külvárosi negyedben élte le gyermekkorát, amelynek világát a költészet és a személyes mitológia szférájába emelte verseiben, ifjúsági regényeiben. Gyerekkorától kezdve (hadirokkant nagyapja olajreprókkal házalt) vonzotta az itáliai reneszánsz képzőművészet. Amikor az egyre jobban elmérgesedő itthoni viszonyok miatt 1949-ben Olaszországba akart emigrálni, összeesküvés vádjával börtönbe vetették. Hét és fél év rabság. Az ember legerősebb (családalapító, karrierépítő) korszakát ő Rákosi fegyházaiban töltötte. Egyetem helyett: Kistarcsa, Recsk, Vác, Márianosztra. 1956-ban szabadította ki a forradalom. Később állandó megfigyelés. Alkotóként a „megtúrt” kategória. Egy 37 évesen másodszer induló költői pálya: *Ördöggyölyő*, 1966.

Ez volt Kárpáti Kamil XX. százada? Ez is. (...)

Ki Ékes András? Átlagember, akit pusztán a sorsa tesz az átlagnál érzékenyebbé, keményebbé. Akinek eredendő naivitását idővel fölváltja a részletek közötti összefüggéseket saját bőrén való megtapasztalásának drámája. Isten háta mögötti parasztfiú, akit egy hirtelen elhatározás szele fölkap, és belesodor a történelem kellős közepébe, ahol akarata ellenére – ha a pusztaság kis porszemeként is, de – kénytelen részévé válni a világot mozgató erők játékának. (...)

Hiába nem faragta őt hőssé a történelem, bennünk, olvasókban valamiért mégis azzá lett. A XX. század hőségévé, aki a maga észrevehetetlenségében, a „nagy tettek” reflektorfénye mögötti félhomályban megbúvó arctalanságában, a kínok kínját is mély csöndességben kiálló türelmében és fegyelmében példa. Azon számtalan embernek állít sorsában emléket, akikkel tele vannak a XX. század tömegsírhajói, akik pusztán az életüket és családjukat próbálták menteni egy szebb jövő reményében, akik közül sokan még ma is ott ülnek tévékészülékeik előtt, és a híradóból ömlő emberi kegyetlenkedések, álnok világpolitikai machinációk látán csak elszörnyülködnek, mert jól ismert hideg kezd futkosni sebhelyektől „ékes” hátukon.

A regény nem erőltet ránk dogmatikus tanulságot, nincsenek kész megoldó-képletei semmire – hagyja, hogy megborzongjunk a tények súlya alatt. A maga nemében megfoghatatlan, mert igaz. Ha kérdezzük – tulajdon életünk a válasz. (...)

Izgatottan várom a regénytetrológia negyedik, befejező kötetét, amelynek ismeretében (itt töredékében idézett) tanulmányomat is befejezhetem majd.

A szerzőnek van egy azonos című, börtönben született költeménye, amely a maga visszafogottan pontos szűkszavúságában elementáris erővel vetíti elénk e korszakot.

Isten háta fekete

*Az Isten háta fekete
vak koporsónak látszik itt.
Kimondhatatlan messze áll,
inkább csak guggol három ház,
füstjük sem ér a drótokig.
Isten ül a hegyen föntebb,
a háta, a háta látszik itt.*

*Ó, ha szélről veres estben
latrinának rúdján csüggünk,
állattá vált tagok, kezek,
iszonyodva egyre látom:
aki csak él, hull a próbán.
Soha embert kinya nem fog
csak dögévé, sárrá tenni.
Jobb lett volna a bitófán.*

HORVÁTH (EÖ) TAMÁS Üvegházhatás

Az Oktogonnál még úgy nézett ki, hogy ez a szokásos, bepánikolás eset. Bemond valamit a tévé, lejön a neten is, de túl komolyan venni azért nem szabad. A téliesített dzsekiket, polárokat nyugodtan bent lehet hagyni a gardróbban.

Akadtak, akik egy szál pólóban mászkáltak. Mert az úgy kül. Különbösen is, csak havas eső. Szemetel egy darabig, aztán eláll. Ahogy eddig is, meg ezután is. Amúgy sem érdemes mellre szívni. Különösen nem a Kárpát-medencében. Itt mindenre van egy félhivatalos, áthidaló megoldás. Éppen erre ne volna?

A vidék egy másik csillagrendszer. Ott sok minden beakadhat. Emberek fagyhatnak halálra. Kiönt a Sajó, a Rába. Vörösiszap teríti be derékig az utcát. A havas eső épp az az állapot, amely leginkább jellemző a székesfővárosra.

Átmeneti kabátot viselt, noha tudta pontosan, hogy ilyenkor, február végén megeshet bármi. Még az is, hogy órára, percre bejön, amit az előrejelzés jóslott. A tömeg, a lakosság vélhetően ezt sem venné komolyan. Nem azért, mert bizalmatlan, hanem mert túl fárasztó neki észrevenni a jeleket, levonni a következtetéseket és megtenni a szükséges lépéseket.

Valami turkálóból szerezte be évekkorábban. Tisztában volt vele: nem éppen menő. A pénzért, amennyiért rásózták, bármelyik kínai áruházban hozzájuthatott volna egy vadonatúj irhautánzathoz vagy téliesített dzsekihez. Nemcsak az zavarta ezekben a göncökben, hogy túl könnyűek, túl puhák, túl légmentesek. Mintha olyanoknak találták volna ki ezeket, akiknek soha nincs gyomorégésük a kettős fronttól. Lám, itt nyomulnak egy szál izompólóban.

Rákospalota szélén átfordulhat még havazásba. Az a nagy szemű, vizes, ami földet sem ér szinte, és már olvad is. A Mátrában, a Bakonyban persze derékig áll. El sem lehet kotorni rendesen. Egy perc alatt visszahordja az egészet az útra a jeges szél. Falvak tucatja marad napokig elzárva. S ha végre eljut hozzánk a híradó, arcukon nyoma sincs a kétségbeesésnek, depressziónak. Se víz, se gáz, se kenyér vagy egy hétköznap, de köszönik, kihúzták valahogyan, voltak ennél nagyobb kulimászbán is.

Meg persze a külföldi hírek, ahol, ha lehet, még borzalmasabbak a képek. De ezek olyan távoli helyek.

A legrosszabb, ami az embert érheti, hogy lenyúlják a mobilját. Vagy meglép a barátja, barátnője.

Az idő úgyszólván fülledtnek volt mondható. Még abban a vedlett őszi kabátban is. Szégyellte is magát egy kevéssé. A suttyókhoz képest. Ezek képesek itt szaladgálni egy szál ingben, ő pedig akár egy vénember. Érezte: nedves a háta közepe.

Az agglomeráció ugyanis nem vidék. Hanem virtuális Pest. Avagy mutasson valaki egyetlen olyan lakóparkot, ahol libát, disznót nevelnek, vagy éppen relaxát gyártanak. Barbi-lakok, alpesi, mediterrán házak. Marie Antoinette pásztorlánykának öltözve. Kideríthetetlen, milyen az élet a kerítésen belül. Tisztára a Tiltott Város.

Nem kizárt: náluk tényleg havazik. Szép sűrűn, halkan, akárcsak a romantikus amerikai filmekben. A reggeli hólapátolás meg afféle fitnesz. Benne van a négyzetméterárban. A biztonsági örök kint, a kerítésnél, lehet, még arra is vigyáznak, nehogy betévedjen egy kósza melegfront.

Meg a második, tizenkettedik kerületek legszélén esetleg. De az igazából egy másik emberfaj. Csak statisztikailag tartoznak a fővároshoz. Akad még közöttük, aki édesgyermekként képes dédelgetni ritka, sosem hallott nevű rózsát, körtefát. Schubert impromptu-kezt pötyögni az elhangolódott Bösendorferen. Több ezer kötetre rúgó könyvtárt tartani.

Igazi havazás Budapesten csak a ködös régmúltban fordulhatott elő. Nyolcvannégyben, hatvanhétben, negyvennégy telén, amikor át lehetett gyalogolni a Dunán. A város, a jelen idejű mindig is a trendiké. Az izompólósoké, a sminkettkósoké, piercingeseké.

Titokban azért reménykedett egy keveset: hátha átbillen mégiscsak valami a közigazgatási határokon kívül. Csak egy parányi csoda, amely bármelyik napon bejöhet. Ahogy a nedvességtől csillogó aszfalt lassan, szinte észrevétlenül elhomályosodik, és ráterül a vidékre egy leheletfinom, opálos fátyol. Onnét már nem is oly nehéz beleképzelni a vastag, fehér dunnát. Az sem nagy baj, ha másnap reggelre elolvad az egész. Csak legyen, legyen végre valami!

A késő délután az az időszak, amikor azt hiszi magáról a belváros: élni kezd. Persze, délelőtt ugyanúgy jelen vannak a különféle feltűnő alakok, csak sötétedéstől kezdve ez valahogyan *irányzattá* válik. Ahogyan járkálnak fel-alá, s osztják az észt...

Az a bizonyos érzés félúton a járda és a villamos-megálló között zuhant rá. Többször fordult elő vele

ilyesmi. Az emberfia legszívesebben leülne egy helyben, akárhol is tartózkodik, és csak bámulna ki kábán a fejéből.

Ami akkoriban odahaza, a vidéki nagyvárosban elképzelhetetlen volt, az fent úgyszólván teljes egészében beépült a közbeszédbe.

Nemcsak a magánélet. A gimnáziumban csak félrehúzódva a folyosón, száj elé húzott tenyérrel lehetett kitárgyalni, ha valakinek váltak a szülei. Itt majdhogynem természetes, hogy a csoporttársak mintegy harmada csonka családban él.

Valamiért nem szíveli őt a metropolis, ez a kényszerképzet kerítette hatalmába. Nem is szeptemberre: október végére, novemberre világlott ki, mennyire vigasztalanok ezek a csodásnak megénekeltek. Sokan a hozzá hasonló felköltözöttek közül gyakorlatilag azonnal felvették a ritmust. Ő maga sem akkor, sem később nem tudott mit kezdeni az *életérzéssel*.

Kevés kivételtől eltekintve mindig fekete volt a Karácsony. De ez, úgy tetszett, valamiféle egységes világrenddé állt össze mégis. A tél legkevesebb április közepéig tartott. Senki sem csodálkozott a március derekán lezúduló irdatlan mennyiségű hótömegeken. Az számított rendkívülinek, ha nem fagytak el a barackok, cseresznyék.

Azon vette észre magát, hogy még november közepén sem fázik. Igaz, a panel-albérletet alaposan túlfűtötték. Meg a járatokon a tömeg is beburkolta a maga kigőzölgéseivel. Otthon, az északnyugati szél hazájában egészen természetesnek hatott a hideg. Itt fel sem merült december előtt, hogy szüksége volna egy télikabátra.

Hogy a lányok nem hajlandók vele *komolyan* foglalkozni, kamaszként még annak tulajdonította, hogy ő nem rendes ember. Kilóg a sorból. De idefent miért, ahol boldog-boldogtalan egyéniség? Lényegében sor sincs, ahonnét ki lehetne lógni. Mi az a különleges adottság, ami megvan másokban – és csak másokban – a siker eléréséhez?

És mitől van, hogy kitör a világvége, ha lehull öt centi hó? (Katasztrófafilmek akkor még nem mentek sem moziban, sem tévében.) Miért lesz úrrá rajtuk a pánik, ha a dolgok néhány napra kizökkennek a megszokott kerékvágásból? Télutóra – mikorra valóban beköszöntek a derekas fagyok – piszkosfehérek mind a járdák. A konyhasótól, melyet nyakló nélkül szórnak ki, mihelyst alászállnak az első hópelyhek.

Talán mert nem tudott angolul. Másféle idegen nyelven úgy-ahogy, ezen épp nem. Náluk, a gimiben még egészen komolyan nyomatták az oroszot. (Volt a városban egy komolyabb helyőrség.) De társaságban ezzel nem szívesen dicsekedett. Dacára, hogy sokakkal egyetemben nem érzett semmi rokonszenvet a Birodalom iránt. Olykor rejtjelezve, olykor félhangosan ő is szidta a rendszert, akár a többi divatos fővárosi entellektüel.

És mire észbekapott volna, már be is köszöntött a kánikula. Ragadós, füledt későtavaszkoranyár. Átmenet nélkül. Egy héttel korábban (meg mert volna rá esküdni) még a télikabátját hordta. S aztán nagy hirtelen ott fuldoklott körülötte egy egész világváros-kezdemény. Portól, hőségűl, kipufogógázoktól. Szerencsétlen helybeliek mindegyike panaszkodott valamire: fejfájásra, elszabadult árakra, munkahelyi rossz légkörre. De kint, a Körúton, beleolvadva a sokaságba önfeledtnek tetszett valahány.

„Majdhogynem Nyugat.” Ez a félmondat már annak előtte is megütötte fülét több ízben. Akkor úgy hitte, az egy csoda. Idill karnyújtásnyi közelségben. Még disszidálni sem kell hozzá. Sem három évet várogatni a kék útlevelekre. Alkatrészenként át lehet csempészni a határon az életérzést. Csak jóban kell lenni a fináncokkal. Odakint már mióta nem veszik komolyan a politikát. Mást sem nagyon. Tökmindegy, hogy a konzervatívok vagy a szociáldemokraták húzzák a nótát. A jónép sokkal inkább foglalkozik Lady Diana magánéletével. Meg a legújabb drog- és doppingbotrányokkal.

Várpalotát elhagyva derült ki: fehér az egész Bakony. Távozása az előadásokról félig-meddig önkényes volt. Azt, hogy kaparni kezdett a toroka, levertnek, gyengének érezte magát, nem tekintette elégségesnek ahhoz, hogy elhagyja a terepet. Pest utcáin állt a kásás latyak. Csak fent, a vonaton derült ki: jól tette, hogy elszökött. Hideg rázta, láza lehetett, nem is alacsony.

Székesfehérvár környékén tért magához nagyjából. *Általában* nem verte le lábáról az influenza. Csak úgy hét-nyolc évenként. Akkor viszont kegyetlenül. Ágynak dőlt. Ha hazaér – fogadkozott – feltétlenül elmegy az orvoshoz, felirat magának valamit. Azért ez így mégsem állapot.

Második eszmélése a két megye hozzávetőleges határvonalán következett be. Fázott. Derekasan. Nem a betegségtől. Pedig volt már télikabátja is. Somlósárhely felé közeledvén még úgy érezte félkábulatban, hogy a táj ismét csupasz. De most minden

vakít körös-körül. Vastag, fehér dunna hegyeken, lankákon. Emberek szállnak le, botladoznak, és valamiért mégsem nyugtalanok.

Aztán megérkezett. Reszketett minden tagja. Abban azonban egy percig sem kételkedett, hogy a maga lábán jut haza, mert ez itt a tél, a valóságos, akármilyen későn is köszöntött be. És azalatt a pár nap alatt, amíg lábadozik, kigyógyul valamennyire Budapestből is.

Minden járaton előfordulnak efféle társaságok.

Függ ez a járatsűrűségtől, a busz vagy villamos méretétől. És az este, az éjszaka kritikus tömegétől. Ha ez összerobban...

Legtöbbjével foglalkozni sem érdemes. Csinálják a műsort: valójában félnek. A másnap hajnaltól, a hétfőtől, amikor menthetetlenül kiszáll az ember fejéből a szesz, az amfetamin, és semmi más, csak a piszkos-szürke, csüggedt hétköznap marad.

Azt sem tudta összerakni: vele együtt szálltak fel, vagy már régóta ott hangoskodtak. Mások is szoktak ilyent, nyilván, de ezek mintha egy decibellel feljebb csavarták volna a hangerőt. Mintha nem egészen maguknak csinálnák.

Hatan-heten lehettek. A szakadt, megviselt cucc rajtuk egyáltalán nem a rossz anyagi helyzetet jelezte. A butikban – vagy akárhol is szerezték be – valószínűleg ez a vadonatúj. Olykor csillagászati összegeért vesztegetik.

Arra figyelt fel, miként részletezi fennhangon az egyik lány terhesség-megszakításának történetét. Vihorászva és káromkodva beszélt el, hogyan zsarolta ki előbb apjától, később barátjától a szükséges összeget.

Nem volt szépnek mondható. Még csak vonzónak sem. Az átlagosnál valamivel húsosabb csipője kibuggyant a feszes nadrág fölött. A vastag, rikító smink alatt nem lehetett kivenni, miféle arc rejtőzik.

„Ne bámujjá’ má’, mer’ kibaszom a szemedet!”

Elkapta a tekintetét. Annak ellenére, hogy szívesen helyére tette volna a fickót. Mi több: be is zavart volna neki egyet. Csak a szeme sarkából merte őket úgy-ahogy figyelemmel kísérni. Négyen vannak fiúk. Az egyik közülük afféle vizesnyolcas. Ha egyedül hagyják, gyorsan bebújik valami kis zugba, és magára húzza az ipodját.

Igen, akad közöttük egy-egy hamisítatlan izomagyú. Igazából nem veszedelmesek. Csak, ha bekatannak. Akkor viszont ütnek válogatás nélkül: havert, ellenséget. Azt sem veszik észre talán, hogy időközben kinyírták őket.

Aki beszólt, az tűnt a legfogósabbnak. Vagy egy tévedés az ürge, vagy igazi, hivatásos terrorista, aki első látásra kiszúrja, kire mikor kell lecsapni.

Körbesandított. Észlelték-e a többiek, az utazóközönség a kezdődő botrányt? Akadna csak egy is, aki vele együtt odalépne hozzájuk: gyerekek, fogjátok vissza magatokat!

A Nyugatinál úgyis leszáll: ezzel próbálta helyretámogatni megbillent önbecsülését. Na, jó, lehet, hogy ezek is. De ott az aluljáró. Pont az ilyeneknek találták ki. Üvöltözni, balhézni. Aztán egy szép napon rádöbben: nincs tovább. Megöregedtek. Nem is nagyon, csak annyira, hogy a náluknál nyolc-tíz évvel fiatalabbak elhúzódnak a közelükből: de gáz!

Képsorok jártak a szeme előtt. A West Balkán-tragédia. Amint a rendőrök kifelé terelik a jónépet. S azok vonulnak is, lényegében beletörődve. Hanem kettő vagy három lány riszál még kifelé haladtában. Karok a magasban, csípő közösülő ritmusban. Megeshet: semmi sem dübörög már. Egy biztos: tudnak mindent. Nemcsak azt, hogy halottak vannak, hanem azt is, hogy ez már nem sokáig lesz így. Nagyon nem sokáig.

Az Árpád-híd után tűnt fel csak neki, hogy a metrószerelvény gyakorlatilag kiürült. Az addig eltelt öt percre, mondhatni, semennyire sem emlékezett. Nem, állva nem szokott bóbiskolni. Bizonyára a melegfront. Meg a tömeg. Mikor felszállt, legalábbis még az volt.

Nem tartotta egészen normális dolognak. Azt, mikor nedves latyak hull alá az égből, a sokaság kivétel nélkül a föld alá húzódik. Nem képes rá magyarázatot adni, de igényli, hogy összetapadjon, és egymás nyakába lehelje az ázott reménytelenséget. Valaminek történnie kellett, hogy ilyen hirtelen kiürüljön a kocsis. Akár egy utolsó járat.

Aztán észrevette őket. Ugyanazokat. Nem emlékezett, hogy vele együtt szálltak volna le a Combinóról. Hogy követték volna. Pláne ugyanabba a vagonba.

A túlsó végén tartózkodtak. Abban reménykedett, kiesik valamiképp a látóterükből. Még harsányabbak, még kihívóbbak voltak, mint fent, a villamoson. Az sem kizárt: éppen ezért néptelenedett el a metrókocsi.

Nem rongáltak, nem szemeteltek, de neki úgy tetszett, bármelyik pillanatban nekieshetnek a berendezésnek. Szervek, aktusok, váladékok repkedtek a levegőben. „Kapt be a faszomat!”, kurjantotta el magát ez egyik lány.

Igyekezett behúzódni a leghátsóbb szögletbe. Le is ült. Úgy még kevésbé feltűnő. Jó lenne most vagány-nak lenni, odaállni eléjük.

S hogy a baj még nagyobb legyen, váratlanul megállt a szerelvény. A Gyöngyösi út és a Városkapu között. Nem úgy, mint mikor pár másodpercig nem engedik be őket az állomásra. Itt most akármeddig feltarthatják őket. Patakok indultak el a háta közepétől a dereka felé.

Ezek miatta vannak itt. Nem maradhat megtorlatlanul, hogy nézte őket. Láta őket. Tud róluk valamit, amit nem szeretnének senkinek sem az orrára kötni. Amint azt is: nincs bennük sem alkohol, sem anyag. Megeshet, máskor igen, de most kivételesen tiszták.

Elindultak felé. Nem túl gyorsan, de elég határozottan ahhoz, hogy észlelhesse: annyi neki. Akármit mond, akármit tesz, kezelésbe veszik. Már egészen közel döngtek a léptek.

„Azért ez mégiscsak példátlan!”

Idős, jól szituált hang. Zserbó, Chopin és fakuló fényképek első áldozásáról. Megtorpantak a léptek.

„Azt tetszik mondani: köcsög vagyok?”

„Semmi ilyet nem állítottam, csak annyit...”

„Én meg azt kérdeztem: köcsög vagyok?”

Szegényke! Jól belemászott a csöbe. Fel sem mert pillantani.

„Meg sem fordult a fejemben. Én mindössze...”

„Hangosan, érthetően! Tetszik tudni, nagyot hallok.”

A kocsi vagy egy perce nem mozdult. Ez nem átmeneti zavar.

„Maga nem köcsög.”

„Csak azért. Tetszik tudni: nem ajánlatos beleütni az orrát a nagyok dolgába.”

Ott álltak előtte. A fickó kicsit előrébb, a többi egy lépéssel mögötte félkaréjban. Tényleg nem kezdő.

„Nocsak! Ismerős.”

Mi a kórságot akarnak tőle? Csak azért, mert egy fél pillanatra... Ezért akár meg is ölhetik. Vagy csak szórakoznak? Mozduljon már az a rohadt vonat!

Nem mert a fiú szemébe nézni, pedig tudta, annyira nem nagy játékos. Csak ott áll mögötte egy banda. Egy város. Egy korszak.

Majd hirtelen kialudt az összes fény. Nemcsak a vagonban, a szerelvényben, de végig az alagútban is. Várta, hogy érkezzen az első ütés. Meg a többi.

Aztán meglódult a kocsi.

„Anyád!”

Úgyszólván egy másodperc sem telt el, és bero-

bogtak Városkapuhoz. Nagy zajjal kattantak az ajtók, és mire ocsúdott volna, a banda felszívódott. Teljesen.

A hátukat sem látta.

A Központnál épp az orra előtt húzott ki a sárga busz. Próbált még integetni a sofőrnek, de az se látott, se hallott. Amúgy általában fel szokták venni. Még akkor is, ha a lámpánál állnak.

És szakadt fejére a hó.

El nem bírta képzelni, hogyan fordulhatott át, amíg ő a föld alatt tartózkodott. Vagy a belső kerületekben még mindig a havas eső hull?

A szél is feltámadt. Jegesen, hihetetlen erővel. Mintha be akarná hozni a decemberi, januári lemara-dását. Odahaza, ahol állandó bejelentővel rendelkezett az északnyugati szél, mindenki hozzászokott az ilyesmihez. Április végéig, május derekáig. De ez itt a főváros, amely hozzávetőleg negyven éve szinte Nyugat. Legalább azt a szakadt kesztyűt ne felejtette volna otthon!

És a járókelők, akár ha köddé váltak volna hirtelen. Alig párán lézengtek az Árpád úton. Pedig szűk fél órával azelőtt „élt” még a Belváros. Vajon az is ugyanígy elnéptelenedett? Itt az a pár kósza lélek is sietősre fogja lépteit. Mint aki menekül.

Nyilván nem készültek ekkora hidegre. Ami más-különben nem is rendkívüli. Február utójába belefér mindenképp. Csak úgy látszik, hozzászoktak egy képzeletbeli védőernyőhöz, amely pont most nem akar működni.

Lehet, hogy ezért szaladt el a társaság a metróból?

Egy pillanatig sem tartott tőle, hogy visszatérhetnek. Celebjeiket, futó sztárocskáikat ilyen helyzetben még nem látták. Fogalmuk sincs, hogyan szokás az ilyesmit lazára venni. Nem is szerepel a Facebook-on.

Egyáltalán nem biztos, hogy eláll másnap délre. Harmadnapra. Hogy elolvadjon, esély sincs. Az idősök mesélnek még nagy, háborús telekről. Nem lehetetlen: kihagy az emlékezetük. Ők is a tévé előtt kucorognak, és szörnyülködnek, mennyi az áldozat Németországban, Romániában.

Úgy emlékezett: húsz perc múlva be kell állnia a következő járatnak. Ennyit úgy-ahogy ki is lehet bírni. Jó, nem egy szál gatyában, de kamaszkorában lecsaptak a városra ekkora hidegek. Északnyugat felől.

Jól látszott: az aszfalt bírja még egy ideig a kristályzivatart. De fél nap se, és jöhetnek konyhasóval, zeolittal, hókotrókkal. Errefelé nem szokás felkészülni a valóságra.

A menetrendet, ha megfeszült, sem sikerült kisilabizálnia. Le is tépték félig. Már amennyiben érvényes még egyáltalán. S ha mégis, ebben az irgalmatlan hősésben mi a biztosíték, hogy pontosan érkezik a járat? Hogy érkezik egyáltalán.

Nem kibírhatatlan, csak komisz. Mikor úgy érzi az ember: ennél ezerszer többet illenék elviselnie. És csak neki, egyedül. A többségre, az átlagra ez nem vonatkozik. Ugyanis szó sincs arról, hogy bármi bekövetkezhet, meg az ellenkezője is. Arról van szó, hogy felkészületlen. A civilizáció kizárólag azon dolgoktól nem véd, amelyektől leggyakrabban, legmélyebben rettegünk.

Be lehetne húzódni az árkádok alá, vagy lesétálni a Városkapuhoz. Megeshet, hogy ott bent áll valami, csak nem megy. Ám ha elmozdulna onnét: napokig gyötörné a lelkiismeret: esküjét szegte meg. Hogy pontosan mifélet, azt meg nem bírná válaszolni. És különben is: bármelyik pillanatban befuthat egy járat.

Felnézett a közvilágítás irányába. Ott elég pontosan át lehetett látni a Város fáziskéséseinek hozzávetőleges árfolyamát. Másnap estig ez nem áll el, nem csendesedik. A civilizáció önmagához képest van lépéshátrányban.

Lesznek áldozatok. Akik megfagynak, bennrekednek, akiket eltemet. Akik úgy léteznek, hogy nem léteznek. Kizárólag a statisztika meg a tudósítások jóvoltából. Senkinek sem ivócimborái, haragosai, beépített emberei. Az éjszakai, esetleg a másnap reggeli híradó még lehozza őket.

A Volán-járat pedig... Sajnos nem száz százalék, hogy jön egyáltalán. Ez itt nem Svájc. Nem is Oroszország. Nyugat-Balkán.

Elég felnézni az utcai lámpák fényébe. Ez nem az a sűrű, nagy pelyhű, mint az érzélgős karácsonyi filmekben. Ez elől nem lehet behúzódni csapszékbe, fűtött kuckóba, aluljáróba. Fedél alá esetleg, biztonságba semmiképp.

A gyűjtások, kuplungok, olajszűrők ilyenkor csapostul mondják fel a szolgálatot.

Lehet toporogni, fület, arcot dörzsölni, kezét jó mélyen zsebre vágni. Ideig-óráig segíthet. Csak nem elaludni. (Bár pillanatnyilag cseppet sem volt álmos.) Nincs annál szörnyűbb, ha észre sem veszi az ember, mikor meghal.

Kizárt, hogy másnap estig lassuljon. Mintha nem is egy várost, nem is egy országot: egy korszakot akarna maga alá temetni.

Elsőre úgy nézett ki: forradalom.

Rengetegen tódultak ki az utcákra a nagyvárosokban. Úgyszólván megszámlálni sem lehetett őket. Különféle tarka zászlókat lobogtattak, és transzparenseket cipeltek mindenféle felirattal. Sem elszántak, sem indulatosak nem voltak.

Egyszerűen csak özönlöttek. S közben jelszavakat skandáltak. Hangosan, ütemesen. Ám ha bárki jobban odafülett, észrevehette: semmi értelmük. Könnyen átvehetők, úgyszólván maguktól vernek tanyát az ember agyában, ám hogy mit jelentenek, senki meg nem bírta mondani.

Nem is vonultak: táncoltak inkább. Farukat riszálták, himbálták a felsőtestüket. Akár egy karnevál vagy népünnepély fényes délbén.

A hatalom kezdetben nem értette, mit akarhatnak. Azontúl persze, hogy rettenetesen megrémült. Ami folyt, zavargásnak semmiképpen sem volt nevezhető, de a rend láthatóan felfordult fenekestől. Mindenekelőtt jó lett volna tudni, hogy vannak-e követeléseik, és ha igen, mifélek.

És hogy a szervek mégis mekkora határozottsággal lépjenek fel? Mert az nem állapot, hogy éjjelnappal ott vonulásszanak, zajongjanak, a maguk után hagyott szemérről nem is beszélve. Másfelől ott vannak a mindenféle alapvető jogok, amelyeket illik tiszteletben tartani, különben lecsap a sajtó. Más sem hiányzik!

Mígnem kézhez kaptak egy papírlapot. Írógéppel szerkesztették, stencillel sokszorosították. Igazán boldogok nem lettek tőle, de azért fellélegeztek: van fogódzó. Valakik követelnek valamit.

Hanem az első megkönnyebbülést még mélyebb döbbenet váltotta fel: semmit sem tudtak kezdeni vele. Csak első látszatra tetszett értelmes szövegnek. Szavak voltak benne, írásjelek, a mondatokat, bekezdéseket jól el lehetett különíteni, ám valójában összefüggéstelen volt. Akár ha marslakók írták volna. Se füle, se farka. Nem szöveg.

Nosza: tapasztalt nyelvészeket, kódfejtőket bíztak meg. Csak van értelme! Elő kell, hogy álljanak valami követeléssel. Ha egyszer tüntetnek. Ha egyszer szembehelyezkednek az állammal. Máskülönben marhaság az egész. Kivinni az utcára tízezreket, és bedobni nekik egy tök süket hadovát.

A tömeget, úgy tetszett, cseppet sem zavarja, hogy kukkot sem ért a körülötte zajló eseményekből. Egymás kezéből kapkodták ki a kusza, mindenféle rendezőelvet nélkülöző fogalmazványokat.

Csak néhány vidéki tanító, pap, földműves bökte ki a gyanúját: semmi másról nincs szó, csak szórakoznak. Egy-két bajkeverő, szélhámos visszaél a sokaság elhagyatottságával, védtelenségével. Hogy képtelen tisztességesen szembenézni a vágyakkal. Rendre kevesebbet kíván, mint ami jár neki. De az ő szavaikra kevesen figyeltek. Úgyszólván senki.

A megmozdulások pedig folytatódtak, sőt, egyre gátlástanabbak lettek. Már nemcsak a zaj és a kaosz, hanem a szemét és a bűz is. Mind többször fordult elő, hogy valaki ott, helyben könnyített magán. Szemmel láthatóan nem zavarta, hogy mindezt a nagy nyilvánosság előtt. A báméskodók persze igyekeztek úgy tenni, mintha ez lenne a világ legtermészetesebb dolga.

Különös módon másnapra – mikorra úgy-ahogy lecsendesedtek a megmozdulások – eltűnt a szenny, a hulladék az utcákról, terekről. Úgy beszéltek: maga a Hatalom, a helyi igazgatás gondoskodott róla, hogy a kép, ami kialakult róluk, ne sérüljön. A határozott intézkedések azonban továbbra is elmaradtak. Mint ha félték volna átlépni egy vonalat.

A többség – ez is kirajzolódott világosan – torkig volt az egész hercehurcával. Nem értették, és nem is akarták a nagy forradalmasdit, de restek voltak felemelni szavukat. Mit szól a sajtó, a különféle nemzetközi szervezetek?

Nem mintha elégedettek lettek volna a közállapotokkal. Pokolba kívánták a korrupst, erőszakos, izléstelen vezetőket, ám ami odakint zajlott, attól is kavargott a gyomruk. És félték. Félték odakint, az utcán, hogy ellenük fordul a mind inkább elszabaduló sokaság.

Melynek hangulata szinte percenként változott. Hol az elsöprő lelkesedés, hol a féktelen harag, majd máskor a zabolátlan jókedv. Lassanként haza sem tértek már. Mintha valami szer hajtaná őket: napokon, heteken át ott hullámoztak a sugárutakon, tereken.

S a Hatalom ráébredt: nincs választása, neki kell megtennie az első lépést. Ezek még csak meg sem kísérlik felvenni velük a kapcsolatot. Hetekre, akár hónapokra elég a tartalékuk, hogy csinálják odakint a műsort, megbénítsák az életet.

Társadalomtudósok, közgazdászok, elméleti fizikusok rágták csonkig a ceruzát, hogy kidolgozzanak valami értékelhető haditervet. Végtére ők is csak emberből vannak! Közös érdek a megegyezés. Vagy mégsem?

Ekkor érkezett a második kiáltvány. Elhűlve bámulták a gyűrött, pecsétetes papírlapot. Betűk, számok és jelek tökéletes összevisszaságban.

Kezdték ráébredni: nem egyszerűen lépéshátrányba kerültek, vesztesre állnak. Lehet, hogy a kezdet kezdetétől. Vagy még annál is régebből. Ebből jól kijönni nem lehet. A vereséget tompítani legfeljebb.

S hogy a helyzet még átláthatatlanabb legyen: elismert eszmetörténészek, közírók, hírességek nyilatkoztak, jelentettek meg felhívásokat. A történeéseket, a zajló eseményeket az emberi jogok és egyéni szabadságtörekvések kiteljesedésének ítélték. Az államhatalomnak lényegében semmi erkölcsi alapja, hogy ezeket meggátolja, korlátok közé szorítsa. Az egyetlen, amit tehet: azonnali és feltétlen engedményeket tesz a társadalmi haladás érdekében.

Mégis, miféle képtelenség, hogy emberek bizonyos csoportjai között tisztázatlan előítéletek alapján tesznek különbséget? Mi az, hogy fekete és fehér? Eszes és ostoba, fiatal és idős, férfi és nő? És mi jogon merjük felosztani a világot országokra, nemzetekre? Egyáltalán: kontinensekre? Mi ez a hátrányos megkülönböztetés a szárazföldeknek a vizek rovására? És az idő? A percek, órák, napok? Miféle maradi őskövületek az évszakok?

Némelyek azonban úgy vélték: felháborító, ami az utcán zajlik. Semmi köze ennek szabadsághoz, emberi méltósághoz. Botrányhősök, zavarosban halászok randalíroznak csupán. És ha a hatóságok nem képesek (vagy tán nem is hajlandók) biztosítani a normális életkörülményeket, nekik, egyszerű, becsületos polgároknak kell fellépniük a rendbontók ellen.

A rendőrséget aznap elfelejtették kivezenyelni valamiért. A mentőknek, tűzoltóknak is ezerfelé akadt dolguk. Súlyos sebesültek tucatjai borították a követet. Halálos áldozatokról is szólt a fáma, de ezt sem megerősíteni, sem cáfolni nem merete senki. Kirakatok bezúzva, kukák kiborítva. Lángoltak az autók.

Több közismert esztéta és médiahíresség is aláírta azt a nyílt levelet, amelyben közszereplők adtak hangot azon véleményüknek, miszerint példa nélkül álló durva támadás érte a demokráciát, a jogállamot, az önkifejezés szabadságát.

„Szükséges, kirekesztő erők vitték az utcára a söpredéket – nagyjából ez állt a nyilatkozatban –, akik vadállati kegyetlenséggel próbálták elfojtani az egyén természetes szabadságtörekvéseit. A Kormányzat, mint annyiszor, most is tehetetlennek bizonyult. Halottak és sebesültek százai hevernek az utcákon. Elvárjuk, hogy okulva a kudarcból vonja le a következtetést, és adja át a helyét egy nálánál szélesebb felhatalmazással bíró erőnek.”

Még aznap este ostrom alá vonták az állami televízió és rádió épületét. Maguk is elcsodálóztak, mennyire csekély ellenállásba ütköztek. A biztonságiak – mintha valaki súgott volna nekik – jó előre kereket oldottak. Akkor ijedtek csak meg a tüntetők, mikor elfoglalván a stúdiókat, meg kellett volna lépni a következő lépést. Mondjuk beolvasni követeléseiket. Ám ilyen nem volt. Erre jobb híján belevihogtak, belekukorékkoltak, belebőfögtek a mikrofonba, aztán, mielőtt távoztak volna, feltörték az étel- és italautomatákat.

A Kormány másnap benyújtotta lemondását, és átadta helyét egy ideiglenes bizottnak, amely első rendelkezésként eltörölt mindenféle emberek közötti megkülönböztetést. (Komolyan kilátásba helyezték, hogy az ember és állat, ember és növény törvény előtti egyenlőségét is bevezetik.) Eltörlik a határokat országok és földrészek, nap- és évszakok között.

„Szálljon fel már! Vagy tényleg itt akar megfagyni?”

Nem is neki szól, ezt gondolta elsőre. Meg azt, hogy képzelődik. (Hiába, no, ocsmány egy dolog a fagyhalál.)

„Ne ácsorogjon! Kihül ez a kurva járgány. Hagyja a fenébe a bérletét. Garázsmenet vagyok.”

Tényleg nem volt benne semmi álomyszerű. Lepukant, retkes, korrodált. De fűtötték legalább. A kinti hőmérséklethez képest legalábbis érzékelhetően. És a behúzhatatlan ablakrészen át csak hordta a havat a szél.

Megcsípi jó erősen a karját, és ha fáj, akkor minden rendben. Vagy, ha arra összpontosít, hogy most felébred. Régebben, gyermek- és kamaszkorában akármikor ki tudott így menekülni a rémálomokból. Valószínűtlenül kevesen utaznak ezen a járaton. Esmélni inkább, és tovább dideregni. Lényegében fáj a csípés, de valamiért ez sem győzte meg.

A székesfővárost a *vidéktől* egy patak választotta el tulajdonképpen. Nem is patak, csak afféle erecske. Nem ismerte a nevét, de gyanította: más sem. Tisztában volt vele: az életben nincsenek éles határvonalak, fekete-fehérek, de igenis jól érzékelhető a pillanat, amikor az emberfia átlépi azt a bizonyos demarkációs vonalat, és maga mögött hagyja a szélsőséges időjárási jelenségeket. A kibeszéletlen társadalmi problémákat. A civilizációs válságot.

Mert a havazás *odakint* magától értetődik. Mindig is így volt, és feltehetőleg sokáig így is lesz. A nagy változásokra, próbatételekre igazából nem lehet ké-

szülni. Észben tartani legfeljebb, hogy egyszer, valamikor sor kerül rájuk. Agglomeráció ide vagy oda, ami a közigazgatási határon túl játszódik, az valóság jószerével.

Csak kitarson odáig az akku, a féktárcsa, a sebváltó bowdenje.

Odahaza vannak még jó néhányan a régiiek, akik el nem mulasztják ilyenkor elbeszélni, hogy bezzeg az ő ifjúságukban ekkora meg amakkora farkasordító fagyok, több embernyi magas hófúvások voltak. Igazából nem érdemes, nem is nagyon szabad utána járni, mennyi benne a hozzáköltés. Nekik is van mobiltelefonjuk, és hétköznap esténként ott rágják a körműket a tévé előtt.

„Főnök, van egy kis gubanc. Beszart nekem az ablaktörő. Nem megyek tovább ebben a rohadt havazásban. Le kell állni, különben árokba borulunk.”

Akkor vette észre: már csak ő az egyetlen utas. A többiek ki tudja, hol, mikor szívódtak fel. A belterületet jelző tábla úgy húsz méterre tőlük.

„Nézze, én most segítséget hívok. Nem ígérem meg, hogy hazafuvarozzuk, de azt sem szeretném, ha itt fagyna halálra. Ha akarja, bevisszük a remízbe. Kaphat egy kávé, aztán kitalálunk valamit.”

Évtizedeknek előtte élt át hasonlót. Akkor két falu között akadtak el. Leszálltak egyszerűen, és megtolták a járgányt. Ketten nem húsz métert, egy tapodtat sem bírják előbbre taszajtani.

El kellett volna fogadni az ürge ajánlatát. Ücsörögni a fűtött garázsban. Élvezni a néhány órás kiesést térből, időből. Elbóbiskolni, mert az ilyenkor szinte magától jön.

Vagy ez az egész már maga a fagyhalál? Feladta a harcot az eszmélet, s az elakadás, a segítség ígérete pusztá képzelgés csupán?

„Ne csinálja már! A következő kanyarig sem jut, és elalszik. Komolyan gondoltam. Fél órán belül itt lesz valaki.”

Húsz méter csak a közigazgatási határ. Azon túl a valóság. Ha addig kitart az eszmélet... *Fél órán belül*, az egy tág fogalom. Különösen ilyen ítéletidőben.

„Maga nem százás. Értse meg: ha valami baja esik, rám löcsölik a balhét. Az ilyen hülyék miatt van meg mindig a baj.”

A végét alig hallotta. Jó időben úgy két és fél óra az út kapuig. A fennálló viszonyok három, három és fél órára módosíthatják. Eltévedni nem fog. Az útszéli akácok elég világosan mutatják az irányt.

Az sem kizárt, hogy megérkezik épségben.

BARNA T. ATTILA

Megtalálom a dunakeszi rendőrfőkapitány igazolványát

*Apám ezerkilencszáznyolcvanöt szeptemberében szabadult.
Sopronkőhidáról.
Négy évet ült.
Anyámmal és nagyanyámmal vártunk rá
a Déli pályaudvaron.
Mikor a vonatról leszállt,
én szaladtam oda hozzá.
Megölelt.*

*Dunakeszin, az új albérletben ünnepeltünk.
Apám hamarosan munkát talált.
Egy éjjel arra ébredtem,
a konyhában ég a villany.
Balhéztál, Tóbiás, ordította egy borizű hang.
Tudom, hogy balhéztál, és el foglak kapni!
Felültem az ágyban.
A nyitott ajtón át a konyhába láttam.
Az asztalnál ott ült apám,
meg egy idegen ember,
rendőregyenruhában.
Anyám a kredencnek dőlve állt.
A rendőr az asztalt verte.
Én mint a barátod jöttem,
nekem megmondhatod, hajtogatta.
Nagyokat csuklott közben.
Nem vagyok a barátod,
mondta csöndesen apám.
Anyám becsukta az ajtót.
Sötétben maradtam.*

*Reggel indultam iskolába.
Az udvaron, a fűben megcsillant valami.
Egy kis könyv.
Még harmatos volt a fedele.
Lehajoltam érte, kinyitottam.
Annak a rendőrnek az arcképe nézett vissza rám.
Magammal vittem, és az iskolában
megmutattam a tanítónőnek.
Azonnal elvette tőlem.*

*Otthon elmondtam apámnak,
mit találtam.
Az a rendőrfőkapitány igazolványa, mondta,
nekem kellett volna odaadnod,
én aztán...
De nem folytatta,
csak legyintett,
és nem tudta eldönteni,
bosszankodjon-e, vagy nevéssen.*

A szájharmonika

*Egy este apám a pincelakásban
kezébe fogta ujjaimat,
hajlítgatta, nézegette őket,
majd azt mondta anyámnak:
A funknak zongorista keze van,
beíratjuk zeneiskolába.*

*Örültem nagyon; mindig is irigyeltem
azokat a társaimat,
akik hegedűtokot, vagy fuvolát lóbálva
zeneórára igyekeztek.
Nekem csak egy szájharmonikám volt.
Azt gyötörtem örökké.
Mentem az utcán, rúgtam a port,
és fújtam, csak fújtam
teli tüdőből, összevissza.
A kutyák őrjöngve rontottak a kerítésnek,
a szomszédok befogták fülüket,
amerre jártam.*

*Aztán apámat visszavitték.
A börtönbe.
Szétesett a szájharmonika is.
Meglazultak benne a csavarok
és kipotyogtak, elveszett
a fémborítás,
a csupasz váz maradt.
Hiába fújtam, nem jött hang belőle.
Tönkrement
az egyetlen hangszerem,
amin soha nem tanultam meg játszani.*

Hommage à Annimucia – Csendélet lanttal (1996, olaj, vászon, 60 × 80 cm)

FEKETE J. JÓZSEF

Budapesti szerző vajdasági regénye

Majoros Sándor *Az eperfa nyolcadik gyökere* című regénye hamisítatlan bácskai vagy vajdasági regény – bármennyire is problematikus, megosztó a vajdaság fogalmának az irodalmon belüli használata és értelmezése, nem hagyhatom ki e számomra régtől nem minősítő, hanem a genius loci megnevezésre használt fogalmat, ugyanis a vajdasági hely szellemét belülről láttató mű került ki a Budapesten élő Majoros Sándor keze alól, a Magyar Napló Kiadóból. Már a művet beharangozó fejezeteket is kettőzött érdeklődéssel olvastam, egyfelől azért, mert Majoros és én is Ómoravicán, Bácskossuthfalván, vagy Stara Moravicán születünk, ő nyolc hónappal megelőzött, viszont soha nem találkoztunk, és korai zsenyéitől nagyra becsülöm írásművészetét. Másfelől Zombor, a regény egyik színhelye jelenlegi lakhelyem, tehát a lokálpatriotizmus zsarátnokát is legyezték bennem olvasás közben a regény lapjai.

Már az első fejezet helyrajzilag bejáratta velem Zombor városközpontját, a Ferenc-csatornán átívelő hidat a Sztapári úton, kilátásba helyezte, hogy járunk majd Szivácon, Verbászon, Kúlán, Bajsán, Ómoravicán, talán még Kerényen is. Időben még egyelőre egy helyben topogtunk, 1937 szilveszterétől mindössze 1938. január elsejének hajnaláig jutottunk, de lépteink előtt máris szétterítette a térség irodalmi térképét, markánsan megjelölve rajta a Kamjonkai Szemző Gyuláról és Ungár Piroskáról szóló Mikszáth-regényt, *A Noszty fiú esete Tóth Marival* című történetet, aminek valóságmodellje ebben a bácskai térségben gyökerezett. A regény tartalmilag szembeállított az ábrázolt kor realitásával, és kilátásba helyezte, hogy valamiféle fontos enigma felé, és föloldása irányába haladunk majd fejezetről fejezetre. Majoros Ignác, a regénybeli nagyapa ugyanis Kamjonkai Szemző Dénes sofőrje, és valami végzetes történés irányába robog fekete automobiljában. Majoros Sándor, az író pedig örömmre a hiteles helyrajz mellett a zom-

bori magyarok által kedvelt kanális megnevezést használja a csatorna helyett, és nem Vármegyeházát ír, hanem Zsupániát.

Nem itt született író számára aligha lehetne fontos a nyelvi és kultúraközi identitás jelzése és megfogalmazása, közvetítése olyan olvasóközönség felé, amelynek az ilyen apróságok bizonyára tájszónak minősülnek, és kevésbé fordítanak rá figyelmet, mint amennyit a szerzőnek és honi olvasóinak jelentenek. Kiket gondolok honi olvasónak? A Vajdaságban élőket és innen elszármazottakat, mert *Az eperfa nyolcadik gyökere* vajdasági regény. Mi teszi, vagy nem teszi azzá? Magamból kiindulva, ha nem is Zomborban születtem, de itt élek, és ennél fogva zomborinak tartom magam, akkor egyszerű analógiával élve Majoros Sándor is joggal tarthatja magát pesti írónak, ugyanígy olvasói is annak tarthatják. Regényének helyszíne, története és nyelvezete viszont vajdasági. Akkor vajdasági? Nem, rossz a kérdés, a helyes válasz pedig: attól vajdasági. Vegyünk egy ellenpéldát: ha Rejtő Jenő vadnyugati tárgyú regényt írt, attól még nem lett amerikai, ha az idegenlégióban játszódó történetet, nem lett se francia, se afrikai, ha pedig kabarétréfát, akkor viszont budapesti volt, miként mindig. Amennyiben Majoros Sándor magyarul írna egy brazil történetet, az nem kerülne be se a brazil, se a portugál nemzeti irodalomba, a magyar irodalom része maradna. Mint például Balázs Attila *Pokol mélyén rózsakert* című műve sem bolíviai, hanem magyar. A „nagy” nyelvek irodalmával szemben, amelyek elkülönülnek a nyelvi térségeken belül, például németre és osztrákra, angolra és amerikaiakra, spanyolra és gyarmati spanyolra stb., a magyar irodalomról egyre többen állítják, hogy egységes. Mára ez a meglátás erősen megkérdőjelezett, például a Magyarországon kívüli magyar irodalmakkal értő alapossgal foglalkozó Elek Tibor szerint a kortárs magyar irodalom minden egyéb, csak éppen nem egységes. Szerintem is talán pontosabban fogalmazunk, ha egyetemesnek mondjuk, még közelebről különvált, de összeforrt képződményként tételizzük. Az egyetemes magyar irodalmon belül ezek az újra összeforrt, egyebek közt az egészséges regionalizmus jellegjegyeit magukon viselő beszédmódok fölismerhetők. Karakterük a fölismerhetőségen túl nem mutat, nincs érték-megkülönböztető jellegük. Azt pedig, hogy az adott mű – és itt a Külső-Magyarország területére gondolok – felvidéki, erdélyi vagy délvidéki karakterű, jószerével abból ismerhető föl, hogy a szerzője

Elhangzott az Írott Szó Alapítvány *Történelmi emlékezet, szociográfia és fikció a mai magyar prózában* című konferenciáján, 2013. szeptember 20-án.

mit hordoz magában, és mit képes sajátként, nem pedig megtanultként átvinni művébe az adott tájegység létmódjából, történeteiből, nyelvezetéből. Úgy teremteni meg az imagináriusban a *genius loci* spiritualizált térségét és temporalitását, hogy egyben hangsúlyozza a megragadásra váró alteritást. Ennek tükrében tartom vajdasági, vagy bácskai regénynek Majoros Sándor munkáját, annak ellenében, hogy a szerző immár két évtizede Budapesten él, és a művei kétségkívül az egyetemes magyar irodalmat gazdagítják. A vajdaságiság és vele együtt a térség irodalma is egy eleve megkérdőjelezett fogalom, vagy legalábbis egy areálisan elgondolt hibrid képződmény, miként Ilia Mihály fogalmazott. A regionális magyar irodalmak esetében reprezentált határköziség, a folytonos határátlépés kényszere és hozadéka, a nyelvi logikai-lexikai elkülönöződés hangsúlyozása nem ritkán akadályozza a művek megértését, recepcióját – a gyakran idézett Paul Riceour is leszögezte, hogy az irodalmi szöveg csupán az adott kultúra elemeinek otthonos ismerete mentén érthető meg. A Vajdaságból elszármazott íróink a főnálló recepció akadály ellenére zömmel vajdaságiként gondolkodnak és írnak, nem menekülnek a többnyelvű és több kultúrájú közeg bennük lerakódott, fölhalmozott terhétől, még akkor se, ha tapasztalataik között gyakori a frusztráltság, a félelem, a megaláztatás, a lefojtás, ami a határátlépések következménye. Feltételezhetően úgy érzik, hiteltelenné válnának, amennyiben föladnák írói habitusuk regionális tartalmait. A különbözőség, amit az emberek zömmel traumatikusnak, szégyellnivalónak, leplezendőnek tartanak, mert különbözni annyit jelent, mint kisebbségben lenni, peremre szorulni, íróinknál éppen ellenkezőleg, kiemelt hangsúlyt nyer. Ennek a ténynek a további boncolgatása távolra vezetne témánktól, Majoros Sándor regényétől.

Kétségtelen, hogy a Vajdaságból Magyarországra telepedett, illetve az ottani életbe hosszabb-rövidebb időre belekóstolt szerzők önnön idegenségük tapasztalatát igyekeztek megfogalmazni műveikben. Csupán az utóbbiak közül említek néhányat: Kontra Ferenc az *Idegen* című regénytrilógiájában, Szabó Palócz Attila a *Köd*, a *VERSeny(v)*, a *Legvidámbb tárhely* című vers- és prózaköteteiben, T. Kiss Tamás *A tükörtestvér*, drMáriás *Nem élhetek Milošević nélkül*, Szakmány György *Apu nem megy sehová* regényében, Terék Anna *Duna utca* című verskötetében, de Lovas Ildikó és Bence Erika műveiben egyaránt

a saját bőrükön megélt idegenség kőkemény alakzatait foglalták az érzelmi feldolgozhatatlanság narratívájába. Merőben más a helyzet Majoros Sándor most tárgyalt regényében. A szerző nem az új környezetének számító Magyarországon megélt idegenségélményének ad hangot, hanem ezzel mintegy szembeállítva, foncsor nélküli tükörben az elhagyott otthon belakható világát igyekszik minél pontosabban fölidézni a családi legendáriumban fönmaradt történetek, korabeli újságcikkek, illetve saját, tizenharmadik életévéig terjedő emlékei révén.

Miért gondolom, hogy Majoros regénye sajátos válasz az idegenség létformájának megtapasztalására? Azért, mert *Az eperfa nyolcadik gyökere* elbeszélője ott keresi a múlt otthonosságának pihetollakkal tömött párnák közti biztonságát, ahol az sohasem létezett. Olyasmi iránt érez nosztalgiát, amit soha nem tapasztalt. Mert mindaz, amit az 1938-tól az 1960-as évek derekáig terjedő regényidőben fölvonultatott, benne a kis, családi, és a nagy, társadalmi mozgásokkal, fordulatokkal, inkább sorolható a kozmikus nemlét fogalomkörébe, amit nem pihetollak bélelnek, hanem traumák, félelmek, bukások töltenek ki. És mindez mégis valami módon otthonossá fényezhető. De természetesen csupán valamivel szemben. Mondjuk az elbeszélő életének további, a tizenharmadik életévét követő életszakaszának tapasztalatával szemben.

Miből is áll az a bizonyos, gyűlölt szeretett „vajdaságiság”? Szombathy Bálint szépségkutató, maga is a Vajdaságból áttelepült képzőművész és elméletíró ad rá egy lehetséges, tájmetaforaként értelmezhető szintézist a *drMáriás* című, Máriás Béla (hangsúlyozni se kell: áttelepült) alkotó képzőművészeti munkásságáról írott monográfiájában: „benne van a síkvidék kultusza, ezzel együtt a por és a sár tisztelete és egyidejű fátuma. Benne van a földhözragadttság metaforája és a bezárkózottság érzése [...] Benne van a mozdulatlanosság és az örökös elvagyódás a változatos tájakra [...] a fekete humusz ősi íze és a bódító akácillat, a kopár szikes és a réti mocsár, a porfelhő és a nyári zivatar hűse.”

Természetesen a fogalomba beletartozik a nyelvhasználat sajátossága, ami az idegen nyelvi közegben szerzett lexikai egységeket sajátként kezeli, és elszármazott íróink új környezetükben ezeket a kifejezéseket szinte tüntetőleg használják műveikben idegenségérzetük kifejezésének szándékával, mintegy hangsúlyozva kulturális és nyelvi önazonosságuk megőrzésének fontosságát, a befogadó identitásba

történő belesimulással szemben tanúsított ellenállásukat. Van, aki lábjegyzetben, szövegben értelmezi az általa használt, nyelvébe beépült környezet- és tájnyelvi elemeket, van, aki nem, így tartja autentikusnak a szövegét, hiszen odahaza ezeket a szavakat használva beszélt.

Rendkívül fontosak ezek az irodalmi alkotásokban az identitástudatot lecövekelő apró, leginkább a lexémák szintjén megjelenő, de akár folyamatos szövegrészként is beépülő elemek, hiszen olyan határátlépésnek a dokumentumai, amely egy korábbi és a későbbi anyanyelvi létmód közti átjárhatóság lehetőségének keresésére utal. Majoros regényéből már említettem a Zsupániát, ami szerbül Vármegyeházát jelent, de bátran használja a söntés helyett a sank szót, hitel helyett a kreditet, parancsnok helyett a komandirt, töltött káposzta helyett a szármát, bizottság helyett a komissziót, képernyő helyett az ekránt, a röplabda helyett az odbojkát, a pótkocsi helyett a prikolicát, fészter helyett a supát.

Az egy életet és sok halált magában foglaló történet pozicionálásának viszont határátlépő alapozását sem szabad figyelmen kívül hagyni. Majoros ráépít Mikszáth Kálmán *A Noszty fiú esete Tóth Marival* regényére, egy újsághírből született műre, amelynek origója a Bácskaságba vezet. Ráadásul újfent újságcikkek nyomán. Az elbeszélő nagyapja, Majoros Ignác ugyanis 1938. január elsején a zombori megyeházán tartott szilveszterezést követően azzal a Kamjonkai Szemző Dénessel szenvedett halálos balesetet a Sztapári úton – autójuk a Nagykanálisban kötött ki –, aki a Noszty Ferit ihlető Kamjonkai Szemző Gyula unokaöccse volt. Mivel a Kamjonkai Szemzők ügyletei akkoriban már eléggé zűrösek voltak, részben nekik tulajdonították az Ungár család elszegényedését, a baleset után azt rebesgették, merénylet történt. Erről a korabeli lapokban is cikkeztek, de csak virágnyelven. Az elbeszélő két kisgyerekekkel

özvegyen maradt nagyanyja nem törődött bele a hivatalos magyarázatba, és a maga szegényes eszköztárával megpróbálta kideríteni, mi történt. Mivel az uraság halála után megszűnt a munkahelye – a nagyapa sofőr volt, a nagymama pedig cseléd –, visszaköltözött a szülőfalujába, Ómoravicára. Ott pedig a Léderer házaspár portáján szeretett volna kutakodni, hiszen Lédererné Ungár Béla lánya volt. A regény ennek a különös nyomozásnak a krónikája, de sokkal több annál, mert benne van az egész korszak láttelepe, megidézése, valamint egy teljes családtörténet.

Az elbeszélő – korábbi művei nyomán – ebben a regényében se minősíti a társadalmi történéseket, az emberi magatartások következményeit, a sorsok összefonódását, hanem hiteles irodalmi figurákat alkot, akik reprezentatív megjelenítőivé válnak a történetnek és a történelemnek. A narrátor hősként csupán a regény derekán lép a történetbe, addig, vagy utána

Levétel a keresztről, részlet (2002, olaj, vászon, 360 × 410 cm, Szombathelyi Székesegyház)

is a folyton rebellis anyai nagyapja és a férje halálának körülményei után intenzíven vagy lankadtabban nyomozó nagyanyja viszi a prímet, viszont klaszszikus értelemben maga a társadalmi-történelmi háttérből kibontakozó családtörténet a regény hőse. A történet – amiről vétek lenne többet elárulni – nem oldja fel, hogy mi is történt a Kamjonkai sarjat fuvarozó Ignác nagyapával, de a történetet bonyolítja, hogy az elbeszélő édesanyja kislány korában szemközt lakott azzal az Ungár-házzal, ahonnan meg

a Tóth Marit ihlető Ungár Piroska származott, és ezt a második világháborúban elhurcolt, majd visszatért családot potenciális merénylőként is számon tartotta a közvélemény, vagy bár az Ignác nagyapát elvesztő nagymama. Közben volt egy világháború, belső társadalmi forrongások, az elbeszélő minden előzetes jel ellenére fölcseperedett. De ez már a regény sztorija.

A regényé, amely szociográfiai és antropológiai hitelességgel jeleníti meg az ábrázolt kort a lineáris narráció során.

MIKLYA ZSOLT

*Patics**Koszorú egy szonettregényből*

1

*Nem csodálkozik, aki erre téved,
a lombok rései közt pont kilát,
tág eget lát, levélrés-optikát,
tiszta közökön át távolba réved.*

*A távol járdára szórt fényein
áthajt egy árnyék. Méla kerékpáros.
Színfoltokkal telehintve a város.
Hová került a leszerelt Lenin?*

*A Makai-villa előtt megállok,
a túloldalon termál gőzölög,
különben semmi pára. Színködök.*

*A levegőben fénycsillókat látok.
Eloldódnak a földtől a platánok.
Mozog minden, és csiklandoz, pörög.*

2

*Mozog minden, és csiklandoz, pörög,
oldódni kezd a kreatúra bennem,
beszáradt festék a padlás-kietlenben,
hol nem laknak, csak holt festékrögök.*

*A tanyabeálló jegenyefáin
varjúraj károg, füleket hegyez,
micsoda atonális zene ez,
míg kevergeted papucsállatkáid.*

*Szemed csal, csilló fényeken köröz,
a varjúzene nem megoldóképlet,
az allegorikus szekértenyészet*

*a pantheonban nem rejt ördögöt,
csak katalógusszámot. Málló készlet.
Mebámulom az alvó földködöt.*

3

*Mebámulom az alvó földködöt,
bús lovat festett rá Tornyai, álmos
sorsot, a rónán, hol Isten is János,
majd szétszedi a kor, többek között.*

*Valami szét-, valami összetart,
zoomoló szemmel látom a világot,
Bethlen Gábor Gimnáziumba járok,
udvara tágas, sohasem kihalt.*

*Diákok antik szarkofágokon
üldögélnek, halottak szellemével
lakoznak együtt, élvezi a stréber,*

*a beszivárgott távoli rokon,
ki mindent megtanul, középfokon,
míg gyomrában lebomlik mind az étel.*

4

*Míg gyomrában lebomlik mind az étel,
azért sem alszik, ameddig emészt.
Ki akarta, hogy vegyen benne részt?
Kitől a többértelmű paraméter?*

*A kút négy oldalán a felirat
olvashatatlan, mégis iható.
A part alatt emlék csupán a tó.
A tudomány mindenkit átítat.*

*A part alatti rétegekbe bújusz?
Vagy átszivárogsz a falrepedésen?
Ki meg akar találni, legyen készen,*

*hol itt, hol ott, elrejt a régi kút.
Csorbái között leled meg hazádat,
csorvási vagy, szíved hiába lázad.*

5

*Csorvási vagy, szíved hiába lázad.
A 'csorvás' szláv szó, 'homokost' jelent,
homokpadot, vízázta fűvenyt,
partján paticsból építheted házad.*

*Karók közé vesszőket fon karod,
a házfalat sárral tapasztod szépen,
napon kiszikkad, és a fal tövében
megőrzi a sár hüvelykujnyomod.*

*Ha jön az ár, falad úgyis lemossa,
partot terít köréd a lágy iszap,
termékeny réteg, magot befogad,*

*kiönti lelkét, mint a terra rossa,
míg halmait a futó víz nyaldossa,
nem korlátozza kimért térfogat.*

6

*Nem korlátoz a kimért térfogat,
kiálló csontok és lapockaívek,
a bordakosár megtartja a szívet,
míg áradása mindent átmosat.*

*Hiába lettél újra vérszegény,
a műtét sikerült, s a fehér ágyat
egyszer csak ellepik az osztálytársak,
hevül a szív, akár egy lányregény.*

*A vér lefut, majd hirtelen kiárad,
sodra előnti minden célokat,
ismerős ritmus tölti be a szádat,*

*mozgatja nyelved, koccantja fogad,
nem tudod, honnan jött, mivégre támad,
a jövő évre mit is tartogat.*

7

*A jövő évre mit is tartogat
a versenyprogram, már nem érdekel.
A matekot is csak érteni kell.
A képlet eredete hívogat.*

*A longitudinális indulat
épp betalál két impulzus között.
Mint aki más vidékre költözött,
de utoléri egy-két távirat.*

*Távírásként írod le belső lázad.
Az ujjad éber, pulzusán kopog,
jeleket ad tovább, nem biztatod,*

*nem kérleled, mikor a versed sápad.
Legépeled. Az asztalon hagyod.
Létigék. Létidők. Másfél évszázad.*

8

*Létigék, létidők, másfél évszázad,
a feketeleves még hátravan.
Falut kutat, népet keres a van.
Járja a széthulló determináltat.*

*Mint istenadta szép fossziliákat,
bámul meg annyi nádat, vályogot,
hogy gyomra mordul, éhesen korog,
kóstolgatni a gusztusa feltámad.*

*Nagybátyámék Szeghalomra kerültek,
tanítóból lett Sárrét-kutató.
Felcsillan szeme, s ami biztató,*

*elolvassa a dolgozatom. Én meg
iszom szavait. Gyűjtenivaló
van itt is bőven. Gyere csak, ezt nézd meg.*

9

*Van itt is bőven, gyere csak, ezt nézd meg,
sok korsó, butélia és köcsög
között keresgél, haját simít, köhög,
két kőbaltafejet vesz elő. Szépek.*

*Az egyik kisebb, marokba való.
A másikon furat a baltanyélnek.
Karcolt mintájú edénytöredékek.
Gyékényszövet, köröm nyoma. De jó.*

*A Mágor-dombon kazalnyit találtak.
Vizekjárta helyen élhettek itt
az első magvetők. Utódaik*

*sokáig vízzel keltek, vízzel háltak.
Ha nád kellett, ha gyékény, akkor vágtak.
Vizből teremtek lakóházaik.*

10

*Vizből teremtek lakóházaik,
sárból az élet, nem tudom, mióta,
tudja ezt jól, aki nem idióta,
mi tartja, mi nem, zölden ágait.*

*Érmellék, Fokköz, Kenderes, Zsebengő,
kertnevek őrzik szüretnek nyomát,
járod a kertek dűlőit tovább,
kunyhókat vizsgálsz, akad még egy-kettő.*

*Sárral tapicskolt vessző-, nádpatics,
jól megszikkadt falkéreg, amint látod,
bírná a vizet, nem úgy, mint a vályog.*

*Évezredek alatt sem változik
az anyagtulajdonság, míg szivárog
a mélyben egy-egy ér, gyökérladik.*

11

*A mélyben egy-egy ér, gyökérladik,
meanderkigyók ezrei kísérik,
a vessző kacsokkal fogózva tér meg,
mutatja termő áldozatait.*

*Adatközlőid mást is eszközölnek.
Ki pajkosan, ki sóvárogva kér,
ne adatokat hallj, amíg beszél.
Embert hallgatni tán neked is könnyebb.*

*Falat mérsz, alaprajzot vázolsz éppen,
megérkezik a gyászoló család,
nemrég temették el a nagypapát,*

*kijöttek megnézni a kertet, szép rend
van még mindig, ki gondozza tovább,
el kéne adni, de nem sokat érhet.*

12

*El kéne adni, de nem sokat érhet.
A ráfordított időt számolod.
Kiszámíthatatlan minden dolog,
amiről el kell mondani, hogy élet.*

*Nagy szavak, persze. Nagy indulatok.
Nagyapák rúgta ásófejek, ágyak.
Katalogizált, leletmentett tárgyak.
El nem mentett mosolyok, sóhajok.*

*Míg szortírozol, a determináltak
sora menetel előtted, akik
kilépni nem tudtak, de úgy csináltak,*

*hogy jobb lesz így, egy kicsit kulturáltabb.
A meander tankönyvekben lakik,
gát szabályozza biztos partjait.*

13

*Gát szabályozza biztos partjait,
a Tisza mégis minden évben árad.
A Berettyó is. Gátjaikról láttad.
Az ártéren kócsag, gém is lakik.*

*Pákászok nem. A gátmenti tanyákat
nem lepi meg a víz. Csupán a szik.
Kéreg alatt a róna aluszik.
Sóvirág kékje lepi el a tájat.*

*A gáton ma kerékpárút vezet,
ki sétálni akar, az is ott lépked,
van hely, a kerékpár elől kitérhet,*

*míg bámulja a parti fűzeket.
A szik virágzik, hőségben reped.
A száraz sóvirág sokáig élhet.*

14

*A száraz sóvirág sokáig élhet,
télen kiszikkad, vázában zörög,
ha huzat éri, nem tartja a rög.
Egy idő után jelentős porfészek.*

*A gáton sétáltunk, virágot szedtünk
az oldalán, míg biztatott a nap,
a fűszer kékje mindenre kihat,
a sóvirágtól jobb lesz majd a kedvünk.*

*Ecsegen történt már, múltak az évek,
Berettyó-parton ütöttünk tanyát,
az árteret átütötte a nád,*

*kunyhót építettünk, csináltunk révet
kakatutajnak. Sültbolondnak néztek.
Ne csodálkozzon, aki erre téved.*

15

*Nem csodálkozik, aki erre téved,
mozog minden, és csiklandoz, pörög.
Mebámulja az alvó földkődöt,
míg gyomrában lebomlik mind az étel.*

*Csorvási vagy, szíved hiába lázad,
ne korlátozza kimért térfogat.
A jövő évre mit is tartogat?
Létigék, létidők. Másfél évszázad.*

*Van itt is bőven, gyere csak, ezt nézd meg,
vízből teremtek lakóházaik,
a mélyben egy-egy ér, gyökérladik.*

*El kéne adni, bár nem sokat érhet,
gát szabályozza biztos partjait.
A száraz sóvirág sokáig élhet.*

BALÁZS TIBOR

Álomfejtés Aquincumban

*Aquincumban Rómáról álmodom.
Az Örök Város fényei ideérnek,
hol úgy, mint Piaf-sanzonok,
hol úgy, mint végenincs csángó ének,
átírva, átkottázva, áthúrozva, átfotonozva:
fénynek, de néhanap, mondjuk ki – fényévnek.
Mert megérkezni az Időben,
megérkezni, azt nem lehet.
Mert nincs Idő, amelyben minden
s mindenki római lehet.*

*Fekszem egy kiszuperált lócán
és itt Rómáról álmodom.
Tegnap még Cassius-Petőfi valék,
holnap meg Szőcs Géza száműzött
versében a szegény erdei rokon,
ma Ovidiusként hívtam le
a Pátmosz-szigetről egy álmot,
onnan töltöttem le egy jelenést,
amelyen nem találtam rést,
hogyan kimentsem belőle Jánost.*

*Tegnap még égni láttam Rómát,
s én avattam egy katakombát.
Ma már Armstronggal Holdra lépek:
hosszúlépés költőnépségek.
Holnap egy székelőföldi estén
csüngök a pástortlányka testén,
holnapután egy lakomán
mondhatom el Platon után
szabadon, s elkötelezetten:
Vajk lesz nekem a földi isten.*

*Barbár az álom, fenevad,
elvisz, el, messze elragad,
ki Thomas Mannba száll, megtudja:*

*mélységes mély a múltnak kútja,
és boldog az, aki elmerül:
a holvottakba szenderül,
arra kanyarg ma álomútja.*

*És boldog az, ki lehet barbár,
a görög istenekhez nem jár
csöppnyi létért úgy kuncsorogni,
mint transzcendens státusért
egy sutba dobott engelsi holmi,
és barbár lehet, aki boldog,
leveti tógáját, ledobja
ókorokba és árnyékokba,
és alpesi tavakban úszkál,
mezítlenu, és oly szabad,
mint aquincumi virradat,
amire már kéken az álom
leszállt, bár épp fehérre vágyom.*

*Fehér az égiek hajléka,
fehér a földi diszkothéka,
melyben ujjonganak a testek,
a havak tüzebe vetettek,
s minden éj, ami eljövend
fehér legyen, itt, idelent.
Fehéren és Szentpéterváron
tör rám egy aquincumi álom,
Athénba ringat át, egy réven,
s én meg itt állok, Uram, térden,
mert Rómából harangok hangján
jön a szavad és éppen hozzám,
fehér betűkkel, titkosírtan
szól az igéd, és halhatatlan,
és nincs Idő, amelyben nincsen
a láthatatlan Atyaisten.
És eretnekként, vagy vakon
Rómában róla álmodom.*

TÓTH LÁSZLÓ
Gúzsba kötve

Fel- és megjegyzések az 1968 utáni poszt-sztálinista konszolidáció éveihöz a csehszlovákiai magyar irodalomban (1969–1989)

Az 1950-es évek sztálinista terrorjának, bezártságának, kézi vezérléses irányításon alapuló korszakát, a sematikus művelődés- és irodalompolitika éveit Csehszlovákiában a politikai, gazdasági, társadalmi és szellemi élet nyitását, az élet minden területén szabadabb és elevenebb légkört hozó, s az ún. „emberarcú szocializmus” megteremtésének kísérletéhez vezető esztendőket követték, ami jó néhány, itt most nem részletezendő, alapvető modernizációs folyamatot indított el a csehszlovákiai magyar társadalomban, szellemi életben, művelődésben és irodalomban is. A csehszlovákiai magyar irodalomban az 1960-as évek derekán és második felében jelentkező új, már az 1958-ban indult Tözsér Árpádék utáni írónemzedék antológiái, az 1970-es *Egyszemű éjszaka*, valamint az 1972-es *Fekete szél* megjelenésével is jellemezhető folyamatnak azután az országban az 1968-as szovjet megszállás, s az ennek nyomán gyorsan bekövetkezett politikai-ideológiai, gazdasági és társadalmi irányváltás vetett véget, amelyet politikai értelemben – helyi szakszóval – a „normalizáció”, a „konszolidáció” éveinek szokás nevezni. Ez az időszak kerekén két évtizedig, egészen az 1989-es rendszerváltásig tartott, s elsősorban a szellemi-művészeti élet *normális, konszolidált*, a szellem autonóm, szabad, öntörvényű mozgásának minden erővel történő akadályoztatása, lehetetlenné tétele/válása jellemezte. Hogy mást ne mondjak, 1968/1969-et követően a cseh irodalom és művészeti élet jelentős része emigrációba, további, nem kevésbé számottevő része belső emigrációba kényszerült, üldözötté vált, műveiket betiltották, nevüket kitörölték a lexikonokból, történeti összefoglalókból, vagy a legkülönfélébb más, politikai természetű retorziók érték őket. Szlovák viszonylatban – ha kisebb mértékben és talán valamivel szelídebb formá(k)ban is – szintén hasonló volt a helyzet, de közvetlen retorziókkal, átszervezésekkel és tisztogatá-

sokkal kezdődtek az 1970-es évek a csehszlovákiai magyar társadalomban, illetve szellemi-irodalmi-művészeti életben is.

Noha 1968 augusztusa után a csehszlovákiai magyar írók közül az emigrációt egyedül csak Monoszló Dezső választotta, tucatnyi író, újságíró jutott az eltiltás sorsára, vagy érték őket a berendezkedő hatalom és kisebbségi csinovnyikjai – Bettes István szóleleményével: kompromisszionáriusai – részéről nyílt, vagy a felszínen ugyan láthatatlan, csak következményeikben: a különböző pályamódosításokban és súlypont-eltolódásokban érzékelhető, ám minden esetben nemtelen támadások. A legsúlyosabb megtorlást az írók közül a csehszlovákiai magyar politikai-nemzetiségi önképviselő és szellemi reformtörökvések motorja, az események sűrűjében politikusi-miniszteri szerepet is vállalt Dobos László szenvedte el, akinek publikálási tilalmát 1977–1978 táján ugyan részlegesen feloldották, jelentősebb nyilvános szerepet egészen 1989-ig nem vállalhatott. Évekre kitiltották az irodalomból a költő Gyurcsó Istvánt és Tóth Elemért, súlyos retorziókkal sújtották az irodalomtudós egyetemi tanárt, Turczel Lajost, Tözsér Árpád a személye elleni támadások elől vidéki száműzetésbe vonult vissza (ő a Nyitrai Pedagógiai Főiskolán találta meg a Tomiját), s párizsi kapcsolatai miatt Cselényi László is csupán 1978-ban kapott engedélyt az elsősorban a Magyar Műhely által képviselt avantgárd, majd a neoavantgárd poétikák jegyében kibontott költői életművének ekkori első, igazi fordulatát jelentő *Krétakor, avagy Lehetőségek egy elképzelt szöveghez* megjelentetésére.

S bár az *Egyszemű éjszaka* költőit még az antológiájuk megjelenése előtt súlyos támadások érték, érdekességük, hogy ezek odahaza alapvetően még nem bizonyultak politikai természetűeknek (a két világháború közti szlovenszói magyar irodalom egyik, 1948-tól Magyarországon élő jeles tagja, Szalatnai Rezső gerjesztette őket, s azok jórészt a szóban forgó kisebbségi magyar irodalomrészen addig teljességgel szokatlanul számító hang- és paradigmaváltástól való olvasói-kritikusi idegenkedéssel magyarázhatók). Annál súlyosabb politikai természetű támadás érte viszont az antológiát Magyarországon, amikor – egykorú értesülés szerint: csehszlovákiai magyar sugallatra – rögtön a könyvesboltokba kerülését követő napon, pártutasításra, kivonták a forgalomból. (A leginkább kifogásolt vers tudtommal Németh István *Történelmi pillanat* című pársoros groteszkje volt,

Az előadás a tavalyi Tokaji Írótabor *Eltiltva és elfelejtve* című konferenciáján hangzott el.

amelynek a költő utcájába betévedő rinocéroszát a budapesti „fehér ház” – ma képviselői irodaház – éles szemű hivatalnokai valami jellegzetesen furmányos észjárással – némi lelkiismeret-furdalásból is talán? – a Csehszlovákiát lerohanó szovjet és magyar tankokkal azonosították.) Ennek ellenére az *egyszemű éjszakások és a fekete szelek* többje – hangjuk s szemléletük otthoni környezetben való szokatlansága, avantgárdizmusuk és individualizmusuk dacára – még eljuthatott első köteteihez (például a költő Mikola Anikó, Keszeli Ferenc, Kmeczkó Mihály, Kulcsár Ferenc, a prózaíró Bereck József és Kövesdi János), ha nem is mindegyikük gond nélkül, mint a csupán lényeges késleltetéssel megjelenhetett Varga Imre. A bemutatkozó prózakötete kiadásától évekig erősen ódzkodó Kovács Magda vagy Fülöp Antal esete viszont már azt a nem kis részt az alkotókat szellemi-szemléleti szabadságukban gúzsba kötő, emberi integritásukban fenyegető társadalmi-belpolitikai klímaváltozás következtében kivétel nélkül szinte valamennyiüknél fellépő személyes (alkotói) válságot tükrözi, amelyen csak kevesüknek sikerült úgy-ahogy átvergődniük. Egészében mégis elmondható, hogy bár az *Egyszemű éjszaka* és a *Fekete szél* nemzedékének irodalmi életbeni elhelyezkedése és térnyerése gyakorlatilag már az 1968–1969 utáni husáki konszolidáció két évtizedére esett, ami egyfelől lehetőségeiknek is erős korlátokat szabott (ezzel kapcsolatban mondta egy helyt Filep Tamás Gusztáv, hogy „tagjait mintegy »hátról« érintette meg a nagy történelmi élmény”, s a „szellemi zár már akkoriban kattant rájuk, amikor az első kötetük megjelent”), arra is ösztönözte többüket, hogy a levegőhiányos években se adják fel szabadságigényüket, morális tartásukat, alapvető irodalmi plánumaikat, esztétikai igényességüket.

Szélesebb értelemben figyelemreméltó kettősségnek lehetünk tanúi a szóban forgó két évtizedben: miközben a husáki, kézi vezérlésű párt- és társadalomirányítás egyre jobban a szellemi-kulturális egyenműsítés, a szellem szabad mozgását mind inkább kordában tartó kulturális diktatúra kalodája felé tereli az országot, és az 1970-es évek második felétől újra feltámadó szlovák nacionalizmus is újabb és újabb támadásokat intéz a csehszlovákiai magyar szellemi élet és művelődés ellen, az az irodalom mellett – legjobban teljesítményeiben – számos egyéb területen is egyre messzebb jut, s egyre inkább felzárkózik a szigorú(bb) értékrendekhez, mind szervezesebben

tagozódva be az összmagyar, illetve közép-európai kultúrába. Itt mindenekelőtt Tözsér Árpád, Cselényi László, Gál Sándor, Zs. Nagy Lajos, Ozsvald Árpád, Varga Imre, Kulcsár Ferenc és Mikola Anikó versesköteteire gondolok; az 1970–1980-as évtized fordulóján tűnt fel a regénypoétikailag is áttörést hozó *Éleslövészettel* s ezt követő regényeivel már a magyar próza posztmodern irányait nyitogató Grendel Lajos; mellettük megemlíthetők még itt a lankadatlan eltökéltséggel a klasszikus, leíró-történetmesélő, realista regénytechnikai eljárásokat alkalmazó Duba Gyula regényei és elbeszélései, valamint Gál Sándor novellái; és kilép gyerekcipőiből a gyermekirodalom, s legfőképpen Simkó Tibor, Dénes György és Tóth Elemér, majd Keszeli Ferenc és mások révén hangszerelésében és színvonalában is beilleszkedik a kortárs magyar gyermekirodalom kontextusába. Az összmagyar viszonylatban – elsősorban Sütő András és Ágh István révén – szintén az 1970-es évek elején nekilódult szociografikus-émlékezetfagató prózával tart lépést itt első helyen Duba Gyula faluszociográfiája (*Vajúdó parasztvilág*); és elindul a nagykorúsodás felé az irodalomkritika és irodalomtudomány is: korszakunk elején Zsilka Tibor *A stílus hírértékével* a strukturalista irodalomelmélet és -kritika iskoláját járja ki; az egész csehszlovákiai magyar irodalomértést és kritikai gondolkodást megújulásra serkentik Zalabai Zsigmond rendszeralkotás igényével fellépő kritikái, tüzetes szövegvizsgálatai, melyek mellett egy máig érvényes és hiánypótló metaforaelméleti munkával is előrukkolt (*Tűnődés a trópusokon*); Koncsol László – Lator László által „tanító szenvedélyűnek” nevezett – nem mindennapi tudással felvértezett, kifinomult ízlésű, széles horizontú irodalomkritikusi, -történeti és esszéírói tevékenységét mindenekelőtt hagyomány és modernitás összehangolása, egyfajta elszánt szintézisigény jellemzi (a kérdéses időszakban: *Kísérletek és elemzések; Ívek és pályák*); az angol-amerikai újkritikai iskola jegyében indult, ritka szavú Rákos Péter a klasszikus és kortárs világirodalmi tendenciák felől közelít nagy ívű tanulmányaiban a magyar irodalomhoz; Tözsér Árpád esztétikai igényességével, a világirodalom egészét átfogó ismeretanyagával, s a legmodernebb és legfrissebb irodalmi törekvések, nyelvi-poétikai-filozófiai rendszerek iránti fogékonyságával tesz kísérletet a „valóságirodalom” Fábry Zoltán-i eszményének elvárt követése helyett az „irodalom valóságának” feltérképezésére; Turczel Lajos

pedig a pozitivistá irodalomtörténet-írás legjobb hagyományainak folytatásával szerez szélesebb körben is tekintélyt magának és a csehszlovákiai magyar irodalomtörténet-írásnak.

Ha Kosztolányi Dezső annak idején okkal-joggal nevezte a műfordítást *gúzsba kötve táncolásnak*, akkor ez is az volt a javából. Az erős kötöttségek mellett, a tiltások és szabályozások kijátszásával, szinte pengeélén egyensúlyozva kellett azoknak az alkotóknak dolgozniuk, akik legalább részben meg kívánták őrizni szellemi autonómiájukat, s alkatuk, morális tartásuk nem engedte őket kiszolgáltatni a regnáló hatalmat. Ilyképpen elmondható, hogy maga az alkotás folyamata is bizonyos részben és értelemben a *műfordítást* idézte: író és olvasó között ugyanis kialakult egyfajta titkos közmegegyezés, a jelképeknek, metaforáknak, allegóriáknak bizonyos rendszere, az elhallgatások dekódolásának és a sorok közti olvasásnak kifinomult képessége és módja, az alkotói és irodalomszervezői-szerkesztői magatartásoknak a beavatottak számára jól olvasható koreográfiája, mely lehetővé tette köztük a kommunikációt, azt, hogy adott lényeges vagy annak vélt tartalmak, ismeretek és magatartásminták eljussanak címzettjeikhez. Egyfajta cinkos összekacsintás volt ez író és olvasója között, afféle: „tudom, hogy tudod”, „tudom, hogy te is ezt gondold” játék, miközben legtöbb esetben boldogan elfeledkeztek arról, hogy a hatalom is tudja, hogy milyen játék folyik úgymond a „háta mögött”. Hivatalosan cenzúra nem volt (bár a szöveg- és műellenőrzések, illetve -jóváhagyások intézményi rendszerének fenntartásáról, a pártközponti sajtóosztályról, a kiadói főigazgatóságról, a minisztériumi ideológiai szűrőkről, a lektori és szuperlektori jelentések akadályainak fenntartásáról a hatalom továbbra sem mondott le), ennek helyét a főszerkesztők, kiadóigazgatók állandó ellenőrzése, félelemben tartása, valamint az egész (író)társadalomra rákényszerített öncenzúra intézménye vette át.

Figyelmeztető volt például az *Egyszemű éjszaka* és a *Fekete szél* írói többségének alkotói válságoktól terhes útkeresése, s a kifutásuk nyomán támadt nemzedéki űr is, az, hogy a közvetlenül utánuk indulók – megfelelő légkör híján – már nem voltak képesek megerősödni, aminek következtében mára el is kalódtak vagy pályát is váltottak mind. De a későbbiek közül is csupán néhányan – mindenekelőtt a környezete társadalmi valóságát, személyes és közéleti viszonyait fanyar, sokszor a dadaizmust idéző szöveg-

játékaival és lírai groteszkjeivel, nyelvöltögetéseivel, verses bohócmutatványaival kifigurázó Bettess István, továbbá a szintén ironikusra hangolt, közéleti gyökerű, ám az előbbinél drámaibb hangolású, filmszerű megoldásokat és montázs technikát alkalmazó közéletlírát író Barak László, valamint a nyelvi, nyelvkritikai indíttatású és a versszak-közi szünetek és versbéli csöndek drámai erejét nagy mértékben mozgósító lírát teremtő Balla Kálmán –, s már csupán az 1980-as évekre jutottak tág irodalmi horizontok háttérével gazdag első köteteikhez. Közülük Balla Kálmán kritikáival, tanulmányaival és irodalomszervezői-szerkesztői munkájával is a csehszlovákiai magyar irodalom fogalmának újragondolását és ez irodalomrész horizonttágítását szorgalmazóhoz csatlakozik; nevezetesen, 1979-es, *Van-e költészetünk?* című kritikája például nyílt fellépés a kisebbségi költő (író) szerepfelfogásával és annak belterjességével szemben.

S mindezek folyományaként, ugyancsak ehhez az időszakhoz: az 1980-as évekhez tartozik – Grendel Lajos elnevezésével – a csehszlovákiai magyar irodalom Tözsér Árpádék, majd az *Egyszemű éjszaka* nemzedékének fellépését követő „harmadik modernizációs nekirugaszkodása”, újabb nemzedékváltása, a „hivatalos struktúrán kívül” szerveződő, „bármiféle közéleti, küldetéses szerepet elutasító”, s mind a magyarországi nemzedéktársaikkal, illetve a „magyar reformértelmiséggel”, mind pedig a velük egyívású szlovák írókkal „szoros és szerteágazó kapcsolatokat” fenntartó Iródia-csoport megjelenése, melynek belépője már egyértelműen a szóban forgó kisebbségi irodalom korábbi jelenségeinek és alapműveinek, illetve egyes alkotói tevékenységének az újraértékelését is jelentette egyúttal, s egyik legfontosabb elszánásuk az volt, hogy a csehszlovákiai magyar irodalmat – és benne saját magukat is – az egy és oszthatatlan (össz)magyar irodalom részének tekintsék. (Ennek hangsúlyozására teremtették meg maguknak a csehszlovákiai magyar irodalom *egyetlen* „klasszikusának”, Tsúszó Sándornak a képzeletbeli alakját, akinek azóta is „gyarapodó” életműve „feltárása” – magyarországi, erdélyi, kárpátaljai és délvidéki alkotókat is aktivizáló – közkeletű *társas játékká* vált.) Magát a mozgalmat azonban – amelynek jelentőségét Grendel Lajos abban látta, hogy „gyökeresen szakítottak elődeik tradicionalizmusával, és fölcillantották egy alternatív szlovákiai magyar kultúra megteremtésének a lehetőségét” – röviddel megjelenése

után a hatóságok be is tiltották, még nevének használatát is megtagadták tőle, s arra is rákényszerítették őket, hogy az eredetileg arról elkeresztelt antológiájuk címét is megváltoztassák (előbbit *Fiatalkor* Kőrére, utóbbit *Próbaútra*). De el már nem hallgathatták, amely az önszerveződés és önnevelés változatos lehetőségeinek és eszközeinek alkalmazásával az évtized végére már meghozta első eredményeit, amelyek mindenekelőtt a dél-amerikai látomásos realizmus hagyományait a posztmodern szövegirodalom technikáival ötvöző, korán elhunyt prózaíróban, Talamon Alfonzban, a nagy nyelvi erőket megmozgató és a mimézis, a nyelv-, alak- és szerepváltások eszközét parádés módon alkalmazó költőben, Hizsnai Zoltánban, továbbá a költészet és a képzőművészet, illetőleg a vizuális költészet és az akcióművészet, performance határmezsgyéjén született kísérleteivel a nemzetközi porondon is otthonosan mozgó Juhász R. József műveiben, végül a később a politikai, majd tudományszervezői pályára átváltott Tóth Károly irodalmi tanulmányaiban, esszéiben és kritikáiban nyilvánultak meg.

Az 1980-as évek végéig egyébként ekkor már mindennapos gyakorlattá váltak – beszámolóim szorosán vett tárgyánál maradva, itt most csak az irodalmi példákat sorolom, hasonló módszerek dívtak a társadalmi-szellemi élet s a művelődés valamennyi területén – a csehszlovákiai magyar irodalomban a betiltások, feljelentések (1978-ban például a pozsonyi Irodalmi Szemle évi tíz száma közül hetet jelentettek föl már-már találmányra kipécézett anyagai miatt, amelynek főszerkesztője szinte ingajáratban közlekedett a szerkesztőség és a pártközpont között – volt ezeknek a ráfogások alapon működő feljelentéseknek egy rendkívül alattomos és idegörlő, az embert és az alkotó individuumot belülről pusztító jellegzetességük, jelesül, hogy nem a vádaskodónak kellett állításait annak rendje s módja szerint hathatós érvekkel, meggyőző bizonyítékokkal alátámasztania, hanem a vádlott kényszerült igazságon bizonyítására – ez utóbbiakkal hozható összefüggésbe a szövegelemző, összefüggéskereső és a szöveg mögöttes tartalmait/dimenzióit feltáró kritika elnémulása is, ugyanis a kákán is csomót kereső, rosszindulatú figyelem ezek jó szándékú és gyanútlan észrevételeivel, meglátásaival könnyen vissza is élhetett volna); napi gyakorlattá vált bizonyos új irodalmi művek megjelenésének késleltetése vagy kiadásának csupán erős kozmetikázások utáni engedélyezése; mindennaposak voltak az egyes alko-

tók ellen indult boszorkányüldözések (a leglátványosabbak az esztéta-kritikus-szerkesztő Koncsol László, illetve a költő-szerkesztő Varga Imrét érték, olyannyira, hogy a hatalomnak és csicskásainak mindkettőjüket sikerült kiszorítaniuk a csehszlovákiai magyar irodalomból, sőt Varga Imrét az országból is, Koncsol pedig – az irodalomból való kiharcolása után – kénytelen volt pályát váltani, és elmenni a dióspatonyi földműves-szövetkezet és helyi nemzeti bizottság helytörténet-írójának, amely pályaváltása 1990 után nagy ívű művelődéstörténeti munkásságban csúcspontot ért el; Mács József ellen egyik regénye miatt indult eljárás; Zalabai Zsigmond tanácskezelői állást nem kaphatott, többen megítélt Madách-díjukat nem kaphatták meg; s Grendel Lajost is csak művei páratlan szlovák és egyéb külföldi visszhangja mentette meg a publikálási tilalomtól (Madách-díjat azonban – szlovák írószövetségi, illetve rangos magyarországi irodalmi díjai ellenére – egészen a rendszerváltásig ő sem kaphatott). De a hatalomhoz nem idomulók közt egyébként sincs, akit ne tartott volna megfigyelés alatt a titkosrendőrség, aki ne élvezhette volna legalább egyszer, de voltak, akik rendszeresen a titkosrendőrség váratlan „baráti beszélgetésekre” invitáló vendégszeretettel. Többen is elhallgatnak vagy elhagyják az országot (elsőként Bába Iván kiadói szerkesztő települt át Magyarországra, majd az 1980-as évek első felében Varga Imre után magam is az átköltözés mellett döntöttem, később az iródiás Krausz Tivadar és Kendi Mária is követte a példánkat, de ebbe a sorba illeszthető bele például a történész Szarka László, Molnár Imre és G. Kovács László hazaváltása is). A különböző rendreutasítások, támadások és megfélemlítések célkeresztjében – a fentiekben soroltakból is kiderülhetett – a pozsonyi Madách Könyvkiadó és az Irodalmi Szemle több szerkesztője szerepelt (Grendel Lajos, Zalabai Zsigmond, Balla Kálmán, Tóth Károly, Varga Imre s jómagam is, de akkorra már visszatért a Madáchhoz, a műfordítás-irodalmi részleg szerkesztőjének Tözsér Árpád, s a kiadó műszaki osztályán töltötte száműzetését a közszerepléstől eltiltott Dobos László is), ami e két jelentős irodalom-szerkesztő és minőségőrző, minőségteremtő műhelynek – a „minőség forradalma” Németh László-i jelszavának megfelelően – a csehszlovákiai magyar szellemi nagykorúsodásban és ellenállásban betöltött szerepét is jelzi (főként a korszak vége felé, mondja Grendel Lajos, „a Madách Könyvkiadóban olyan irodalmi

művek láthattak napvilágot, amelyek a hivatalos szlovák vagy cseh könyvkiadókban nem jelenhettek volna meg”). De erre utalnak az ezen intézmények élén végrehajtott vezetőváltások is (kiadóigazgatónak a pártközpont egyik korlátolt látókörű, tanulatlan apparatcsikját nevezték ki; az Irodalmi Szemle főszerkesztőjének egy jelentéktelen, ám a korábbi – egy versközlemény miatt előzőleg tetemes pénzbírsággal sújtott, s szerkesztőit a tőle elvártak szerint kordában tartani sem tudó – főszerkesztőnél makulátlanabb káderlapú költőt tettek meg, de egy-egy jó szándékkal leközölt vers (például Kulcsár Ferencé) vagy elbeszélés (Gál Sándoré) miatt még ő sem úszhatta meg a feljelentést, s jelentős átalakításokat hajtottak végre a kiadó lektori testületében is (kitessékelve onnan Koncsol mellett Bodnár Gyulát is) stb. (Más vonatkozásokban is így volt ez; „az irodalmi intézményeket – jegyezte meg idevonatkozóan Grendel Lajos – pártbürokraták, opportunisták és nem egy esetben dilettánsok lepték el, akik számára az irodalmi intézményesülésnek az irodalom elnyomása volt az egyetlen módja”). Sokatmondó egyébként, hogy az 1989-es rendszerváltás magyar vonatkozású eseményei a Madách Könyvkiadó egyik szerkesztőjének lakásán, a kiadó több szerkesztőjének jelenlétével kezdődtek, majd az első napokban annak eredeti magyar irodalom szerkesztőségének hivatali szobájában folytatódtak.)

Az 1980-as évekre egyébként más dimenziókban is tovább fogyott a levegő, más szinteken is egyre szorosabb gúzsok kötötték a szabad mozgást követelő szellemet. Drámai módon megemelték a Csehszlovákiába bekerülő magyar(országi) könyvek árát; az egekbe szökött némely magyar(ország) – főleg irodalmi – lapok ára, amelyek így a csehszlovákiai magyar értelmiség java számára elérhetetlenné váltak; az 1980-as évek elején valutahiányra hivatkozva évi két alkalomra korlátozták a Magyarországra utazások számát; a Csehszlovák Jogvédő Iroda utasítására erősen korlátozott mértékben – alkalmankénti 1000 forint összeghatárig – tudtunk csak hozzájutni Magyarországon az ottani tiszteletdíjainkhoz, jogdíjainkhoz (igaz viszont, hogy ezen az összegben egy nagy utazótáskányi könyvet cipelhettünk át a határon); ferde szemmel nézték egyre kiterjedtebbé és természetesebbé váló magyarországi kapcsolatainkat (a magyar liberális demokrácia meghosszabbított karjának nevezve azokat, akik közülünk rendszeresen publikáltak Magyarországon), vagyis, főként az

1980-as évektől, a hatalom erőteljes kísérleteket tett a csehszlovákiai magyar irodalomnak a magyarországitól való elszigetelésére, s ez időben még a magyarországi publikálás vállalása is politikailag hangsúlyos tettek számított. Árgus – s ártó – szemek figyelték a csehszlovákiai magyar írók és műveik magyarországi kritikai recepcióját, és a legnagyobb vétségek közé számított, ha olyan valakinek a műve kapott pozitív visszajelzést, aki szálla volt az otthoni hatalom szemében, de kísérletek történtek az egyértelműen hatalomhú alkotók pozitív magyarországi fogadtatásának megszervezésére is. (Nevezetes eset volt például 1975-ben a Szlovákiai Írók Szövetsége Magyar Tagozata vezetőségének feljelentése a debreceni Alföld csehszlovákiai magyar összeállítása ellen.) De bevezették a „csehszlovák irodalmi kontextus” elvben ugyan nem kifogásolható fogalmát és gyakorlatát is, amely azonban a valóságban szintén a csehszlovákiai magyar irodalomnak a magyarországitól és a többi magyar irodalomrésztől való fokozott elszigetelését volt hivatott szolgálni stb.

Mindeközben a mélyben már egyre erősebben érzékelhető volt a csehszlovákiai magyar irodalomnak az 1989-es fordulat után nyíltan is előtörő megosztottsága, hasadtsága, hamarosan elkövetkező értékszemléleti átrendeződése, kettőssége is. Grendel Lajos *Helyzetkép a szlovákiai magyar irodalomról a század végén* című, fentebb már hivatkozott, s a rendszerváltás után íródott eszméltető tanulmánya éles különbséget tesz azok törekvései és művei, pályája között, akik „az irodalmat a nyelvből teremtett művészetnek tekintik”, s azok közt, akik „valamely nemzeti vagy osztályideológia eszközének”, azok közt, akik „a szlovákiai magyar irodalom hatvan-nyolc előtti szemlélet- és ízlésváltásának a folytonosságát a hetvenes években is fenntartják”, és azok között, akik „művészi és morális kompromisszumaikba egyre inkább belebonyolódva” tettek kétségbeesett erőfeszítéseket, hogy „egyformán megfeleljenek a hivatalos ideológia elvárásainak”, továbbá az olvasói elvárásoknak, valamint a „saját művészi igényeiknek”. S ilyen értelemben Grendel is keményen elítélte az 1980-as évekre konzerválódott „kollektivista ihletésű irodalom- és társadalomszemléletet”, s mindazoknak az optikai csalódásoknak a sorát, amelyek pozitívként láttattak olyan írói kényszerpályákat is, melyeket a csehszlovákiai magyar írók jelentős része képtelennek bizonyult kikerülni.

S végül, még valamit.

Az esetleges, az irányú várakozások, hogy a rendszerváltás után az írók asztalfiókjából újabb és újabb, korábban napvilágra nem juthatott remekművek kerülnek majd elő, a csehszlovákiai magyar irodalom, írók esetében sem teljesültek. Kiderült, hogy a diktatúrában (is) vagy – még ha kisebb-nagyobb alakításokkal is – minden megjelenhetett, vagy maguk az írók nem írták meg azokat a műveiket, amelyek ne jelenhettek volna meg. (Egyedül a főként politikusként, polgárjogi aktivistaként tevékeny, ez irányú magatartása miatt az 1980-as években börtönt is szenvedett, eredetileg írónak indult Duray Miklós novellái és önéletrajzi vallomása, valamint a történész-publicista Janics Kálmán korszakos, az 1945–1948 közti csehszlovákiai magyarüldözések történetét és jogtalanságait tény- és adatszerűen feltáró monográfiája, *A hontalanság évei* képeznek ez alól valamelyest kivételt.)

Már a rendszerváltás után, az 1990-es évek elején, a pozsonyi Irodalmi Szemlében két alkalommal is összegeztem a magam írói-szerkesztői emlékeit és tapasztalatait az 1980-as évek csehszlovákiai magyar irodalmi életéről és közállapotairól; elsőként egy 1983-as naplótöredékem közreadásával, majd az abban olvasható történetek egyik negatív érintettjének sértődött válasza kapcsán (*Napló és töredék: nyolcvanas évek; Szembenézés, avagy még egyszer a nyolcvanas évekről*). Ezek elsőjében szélesebb összefüggések rendszerében is igyekeztem elhelyezni az 1970–1980-as évek csehszlovákiai magyar irodalmi-szellemi életének eseményeit, magyar vonatkozású párhuzamokat keresve hatalom és irodalom viszonyához a közép-kelet-európai diktatúrákban. Nos, esszémben arra a megállapításra kellett jutnom, hogy mind Magyarországon, illetve mind a csehszlovákiai, romániai és jugoszláviai magyar irodalom viszonylatában meg lehet találni azokat a traumatikus pontokat, amelyekre a hatalom mindenütt egyformán idegesen s hasonló eszközök és módszerek alkalmazásával reagált; így lehetett párhuzamosságokat találni bizonyos, hazájukban botrányt keltett magyar irodalmi lapok (Veress Miklósék *régi Mozgó Világa*, Szócs Géza kolozsvári *Echinoxa*, Sziveri János újvidéki *Új Symposionja*) és a pozsonyi Irodalmi Szemle ellen indított heves támadások, továbbá a Nagy Gáspár nevezetes Nagy Imre- és 1956-os versei közlése miatt a tatabányai *Új Forrást* és a szegedi *Tiszatájt*, illetőleg Csoóri esszéi, valamint a lap szociografikus riportjai miatt a kecskeméti *Forrást* ért retorziók, főszerkesztő-

váltások között. S bár ez „ügyek” között nem lehetett közvetlen kapcsolatot felfedezni, a kilencvenes évek elejére, az időközben (Kelet-)Közép-Európában lejátszódott történelmi események fényében már világosan látszott, hogy ezek a „külön-külön ügyek” ugyanarra – esszémet idézve – „a rugóra »jártak« mind”, mert „régiónkban a hatalmat is ugyanazok a rugók”, ugyanazok az erők működtették. Mindemellet még egy további, többé-kevésbé rokon vonásuk is volt ezeknek az „ügyeknek”. Jelesül, hogy (fő) szereplői, érintettjei – akiket délvidéki írótsáram, Csorba Béla szavaival, „leparancsoltak a lóról” – zömmel mindenütt ugyanannak a nemzedéknek, kicsit tágabban: nagyjából ugyanannak a két egymást követő nemzedéknek, a már az 1940-es években, illetve az 1950-es évek első felében született, tehát már a második világháború után felnőtt, az 1960-as évek közepe és az 1970-es évek közepe között eszmélkedő nemzedék(ek) – nemzedékem – saját identitásukat, lehetőségeiket és feladataikat mind tudatosabban és erőteljesebben épp az időben kereső tagjai voltak. Azok tehát, akik személyiségük épségének védelmezésével, autonómiájának kiküzdésével az 1970–1980-as évek fordulójára, s az 1980-as évek elejére egyre gyakrabban ütköztek neki a magát hol puhábbnak mutató, hol viszont hatalmához és kiváltságaihoz keményebb eszközökkel (is) ragaszkodó, a szabad emberi akaratot és személyiséget központi irányítás és szabályozás alá vonni kívánó szovjet típusú diktatúra falaiba, amire az mindenütt dühödt indulattal és azonos módon reagált. Vagyis, ezekben a látszatra *irodalmi* „ügyekben” tágabb értelemben már az akkori hatalom szándékaival szembenálló, egyre tudatosabb ellenzéki magatartás, szerep formálódásának, a tudatos ellenzékiesség első tömegesebb megnyilvánulásai is láthatók voltak, s teljesen törvényszerűnek tűnik, hogy az 1989–1990-es (kelet-)közép-európai rendszerváltásokban azok a szabadságukban, kiteljesedésükben gátolt *szellemi* erők törtek robbanásszerűen felszínre (talán az addigi – főleg hatalmi-dinasztikus érdekekből, nemzeti szabadságvágyból, szociális feszültségekből stb. táplálkozó – forradalmak, rendszerváltások történetét nézve ilyen közvetlenül először), amelyek legérzékenyebben az alkotó értelmiség és művésztársadalom szabadságigényében nyilatkoznak meg.

A szóban forgó rendszerváltás(ok) óta azonban már, szinte hihetetlen, kis híján két és fél évtized telt el. E csaknem negyedszázad a lehető legteljesebb

mértékben átszervezte az életünket Közép-Európában, amely idő alatt már felnőttek az első, a fenti értelemben már tiszta lappal és „ártatlanságuk”, érintetlenségük tudatában indult nemzedékek is, amelyek vállát már nem nyomják azok a terhek, amelyek elődeik életét legtöbb esetben még teljes mértékben meghatározták, megkeserítették, esetenként ki is siklatták. Ám a közben eltelt évek új torzulásokat, új bűnöket, új kiábrándulásokat hoztak, amelyek valahol a felszín alatt bizonyosan már új

szembenállásokat is érlelnek, új – értelmiségi – feladatokkal, amikor – a szintén a fentebb említett, közép-európai változás(oka)t hozó nemzedék(ek) szülötte, Végel László új regényének, a *Bűnhődés* szavaival – újból naponta kell „menteni az élettől a kultúrát”, mert az „emlékezet éltető eleme nem az élet, hanem a kultúra”, hiszen új „történelmi skizofrenia” jelei mutatkoznak már, miközben Európa is (újból) néma, ha „a kultúra [...] ellen elkövetett bűneiről kellene vallania”.

BÁGER GUSZTÁV

Látványpék

*Nemcsak a péksütemény,
a pogácsa, a bukta, a rétes,
a levelestészta, a krémes,
nemcsak a sósrúd, a pizzástáska,
hanem a dolgok legsajátja.
Mert formát ölt a liszt, akár a kotta,
gondolatokat generál a rokka.*

*Míg kifő a zaccos, brazil kávé,
ripizik-ropizik a kukorica Málé.
Jön a pék, jön a pék,
zsemlék szanaszét,
ellenőrzi a lenmagost, a simát,
ma nem lopták el a búzát. Vivát!
Csak eladható legyen a világ.*

*Ahogy az emberek sorban
a túlhevített villamosban,
kisülnek ők is, az nem vitás,
egymásról tudni: intimitás.
Az iskolában is kekszek sülnék,
onnan a felsőoktatásba kerülnek,
lesznek veknik, cipők, kalácsok
(egyre tömöttebb sorokba állók),
ki hogy sül fel, ki milyen illat:
lesz, aki gengszter; lesz, aki kispap.*

*Földhivatalban szendvicskenyér,
ha nincs átírás, nincsen egér.
Házak, telkek gazdát cserélnek,
lába kél az összeg felének.*

*A Kombinón kombinék lejtének,
intenek és gyorsan felejtének.
Túlégetett karamell-ország,
tisztázatlan tisztaság,
itt a törvény súlya ritkaság.*

*Hatalmi figurák, pogi-katonák,
rajtuk a sapka, akár a mák.
Itt jön az őrnagy, a vezér zsömle,
cúgos cipője cukrosbögre.
Kiflik, perecek a kormánynál.
Kérdik: hatalmon voltál már?
Sajttal suhint a sajtó nyakon,
színültig van a türelem-flakon.
Kicsi hókiflik itt a pártok,
kormány-sebektől dzsem szivárog.*

*Kigyóba tekert, nagy magyar rétes,
a tölteléknek a színe is kétes.
Mindenki duzzog parkolópályán,
egymás hátán a sok kicsi ármány.
Az eszmények kisütve, cicomázva.
A tojáslikőr is fel van rázva.
Hol van az éhezők kenyérkéje?
Hol van a beígért nyugalom kéje?*

*Ennek is vége?
Mindennek vége.
A süítőteknőt kivéve.*

2008/2009 fordulóján

DOBOSS GYULA
A Merza-napló

Nappal olvastunk, néztük a hóval borított egyhangú síkságot, jobbról-balról erdő, amerre a szem ellát, mindenütt fenyő és nyír. (Este, lefekvés előtt egy kis ártatlan kalandunk volt egy csinos muszka lánnyal.) Javában alszom, az emeleti szomszédom lökdös, felnyitom a szemem s látom, már mind átöltöztek, s biztatnak, hogy siessek, mert átmegyünk egy marhavagonba, ennek kigyulladt a tengelye. Azt hittem, hogy még mindig álmodom, de sajnos valóság volt, kinn már ordított a bakter. Hát szidtam én is mindent, ami eszembe jutott, tengelyt, kocsit, baktert, nadrágot, amely nem akart a sietségben feljönni. Rosszkedvűen költöttünk a marhavagonba. Eszünkbe jutott, hogy mégis jobb itt hatan, mint huszonöten a másikban, s ebbe belenyugodva lefeküdtünk.

Még az éjjel jött egy látogatónk, egykori párizsi kocsmáros-féle, aki mesélt franciául egyet s mást az oroszokról. Többek között figyelmeztetett, hogy vigyázzunk, mert itt mindenki lop, még ő maga is. Nekem van 25 rubelom havonta, és lopok hozzá 200-at, itt az utasok 30-40 %-a vesz jegyet, a többi a kalauzt lefizeti, így olcsóbb – meséli. Háromnapos utazás, fagyoskodás után Cseljabinszkba értünk. Itt már okosabbak voltunk, közös erővel megvesztegettük a rendőrt és egy baktert, így kaptunk egy negyedosztályt. A kocsi nem olyan, mint az előbbi, ahol csak ülőhely volt, hanem egy nagy kupé, amelyben egymás fölött vannak az ágyak, úgyhogy sokkal kényelmesebben aludhattunk, mint a marhavagonban. Még a legényeknek is akadt fekvőhelyük. A vagon két végében kályha. Az öregek alulra, a fiatalok feljebb feküdtek. Bedurrantottuk a fűtést, s erre fent gőzfürdő lett, alul meg az öregek majd' megfagytak. Ahogy lehetett, úgy segítettünk a dolgon: a felüliek összes takaróikat, köpenyeiket alulra adták. Mozogni nemigen lehetett, sétatér nem maradt, több mint negyvenen voltunk. Mizerábilis helyzet, de jobb, mint eddig. Kétnapi utazás után Irkutszkba értünk, közben az őrparancsnok lemaradt, mert a pénzét ellopták. Emiatt mi sem

Részlet a szerző könyvéből, amely az erdélyi (partiumi) Tasnádról származó Merza István hatéves I. világháborús orosz hadifogságáról és kalandos hazakerüléséről Szibériából (Nikolszk-Usszurijszk, Vlagyivosztk, Japán-tenger, Indiai-óceán, Trieszt, Eger, Tasnád, Jászberény, Budapest) szóló naplóira (1916–1921) épül. A kötet kiadónk gondozásában jelenik meg az ideai Könyvhétre.

mehtünk tovább. Sajnos a városba nem engedtek a disznók, nem láthattunk semmit, csak távolról, mert az állomás a városon kívül van.

Egy napig ültünk itt, többnyire benn a vagonban. Sokkal olcsóbb minden, mint Európában. Kenyér 8 kop, kaiserflejs fontja 90, malina 80. Március 1-én este új kommandánst kaptunk; megismételtük a cseljabinszki vesztegetési műveletet, s negyedosztályú kocsiba kerültünk. Harmadosztályhoz nem volt elég a pénz. Megelégedtünk ezzel is, mert már csak húszan voltunk. Kár, hogy éjjel mentünk a Bajkál-tó körül, és így nem sokat láttunk belőle. Közvetlen a partján haladt a vonat, hősivatagnak látszott az egész. Nappal a tájék ugyanaz, mint eddig, fenyő, fenyő mindenütt, az állomások jó messze egymástól. 5-én értünk Kuengára, ehhez nem fűződnek kellemes emlékek. Kidobtak ugyanis a személykocsiból bennünket, mert az kell a piszkos kitájoknak. Minket marhavagonba raktak. Koszosak voltunk, fáradtak, alig vártuk, hogy vége legyen. Kértünk volna másik kocsit, veszekedtünk, de senki nem hallgatott ránk. Bosszankodtunk, el voltunk keseredve. Ha valaki ránk nézett, undorodnia kellett, a szakállunk megnőtt, vastagon a kosz, pocsék látványt nyújtottunk. Alekszejevsk. Felsőhajtottunk (8-án), már csak két órára vagyunk a céltól. Tényleg, még aznap estére megérkeztünk.

Egy pár eset annak jellemzésére, hogy mennyire ki vagyunk szolgáltatva ezeknek a rabló oroszoknak.

1. Kijevben egy orosz tiszt felszólít bennünket magyar pénzünk becserélésére. 100 koronáért ad 25 rubelt. Ugyanitt örömmel fogadjuk a hírt, hogy lehet táviratozni, hogy végre életjelt adhatunk szeretteinknek. Azt mondják, hogy holnap hozzák az elismervényeket. A távirat szokatlanul sokba került, sokan utolsó kopejküket adták rá. Este felültettek a vonatra, későbbi érdeklődéseink után megtudhattuk, hogy egy sem érkezett rendeltetési helyére a harminc-negyvenből. Ezekkel ez történt.

2. Mikor Ljubimba érkeztünk, száraz deszkák és üres falak vártak bennünket. Fekvőhely iránti kérésünkre a parancsoló kapitány ad szalmamatracot egy rubelért. Sokan nem vettek ebből a silány dologból, mert alig volt több a semminél. Később a legénységünk mondja, hogy azt nekik kellett ingyen megcsinálni, és 12 kopek az ára. A fizetés alkalmával a kapitány mindegyiküinktől levon egy rubelt, még azoktól is, akik nem vettek. Ha panaszt emelünk, minden engedményt megvonnak vagy lecsuknak.

3. Alig két hónap után megtiltották, hogy bevásárlásainkat saját magunk intézzük. A pénzt oda kellett adni a gaz starzsinak, hogy ő majd megkímél bennünket a fáradtságtól, s beszerez mindent. Egy hét múlva hihetetlenül felemelkedett az ára mindennek. Annyira, hogy két hét múlva tiltakoztunk is e rablás ellen. Becsukással fenyegettek, amúgy minden változatlan maradt. Kosztunk ára egy hónap alatt 50, majd 90 %-kal emelkedett. Megismételt panaszaink eredménytelen maradtak.

4. A szabályok szerint naponta egy óra séta van engedélyezve. Ha kedve volt az órnek, mentünk, ha nem volt, nem. Azaz, akik borralalót adtak neki, azok séáltak. Ha panaszt emeltünk, másnap olyan gorombaságokat vághattunk zsebre, amiket még nem kaptunk.

5. A starzsi azt mondta, hogy a városban nincs kenyér. Kétségbe vagyunk esve és kérjük, hogy menjen még egyszer, inkább fizetünk valamit a fáradságáért. Elment, kaptunk kenyeret, jó drágán, otthon ezért tortát vehettünk volna. Ha rubel volt, minden volt.

6. Útközben marhavagonokat adtak a pleninek. Januárban Szibérián át marhavagonban utazni pokoli. Szerettünk volna legalább egy éjszakára egy harmadosztályú vagy negyedosztályú vagonat kapni. Megvesztegettünk egy baktert vagy egy-egy rendőrt, és kaptunk egy teljesen üres negyedosztályút 8 rubelért. Igaz, hogy másnap kikergettek bennünket azzal, hogy felgyulladt a tengely, de mégis volt egy isteni éjszánkánk.

7. Blagovesenszkbe érkezünkkor finom ebéd várt bennünket. A finom ebédek egy hétig tartottak, amikor szerződést kötöttünk 33 rubeles élelemre. Ekkor kezdődött a rossz koszt. Hetekig egymás után bűdös hal, keserű hal és ismét hal, főtt krumplival. Három hét múlva tiltakoztunk, akkor megváltozott az étrend, nyelv és nyelv ismétlődött naponként. Ismét tiltakoztunk. Akkor máj, vese, gulyás hulladékokból és fasírt váltották egymást. Hogy miket találtunk az ételekben, azt nem írom le. A légy, a hajsál és egyéb jószágok már egészen megszokottak voltak. Szeptemberben újra megjavult a koszt, nem tudtuk, hogy ez mit jelent. Hát jön az áremelés 40-42 rubelre. Tiltakoztunk, éhségstrájjal fenyegetőztünk. Druzsinahoz apelláltunk, tábornoknak panaszkodtunk, semmit nem használt. A kosztadónk azt mondja, ezek az ő zsebében vannak, ha nem eszünk, akkor is levonják az árát. A városban minden feleannyi, mint Európában. A kosztunk mégis rosszabb és drágább, mint az ottani lágerekben.

8. Arra való tekintettel, hogy mi nem mehetünk a városba, berendeztek egy lavkát, ahol mindent beszerezhetünk. Később havonként egyszer egy úr be-mehetett a városba bevásárolni. Persze rájöttünk, hogy a mi lavkánk mindent legalább kétszeres áron ad, ha nem drágábban. Mikor tiltakoztunk e rablás ellen, az lett az eredmény, hogy a druzsina átvette a lavkát. A plenik örültek, de egy hét múlva még az előbbinél is drágább lett minden. A volt tulajdonos azt mondja: látják, mit értek el, most a druzsina árul, de az éntölem veszi az árut. Így megértettük, miért drágább minden.

9. A drágaság miatt mindent meg kell magunktól vonni, de a csájához cukor kell, tehát cukrot muszáj szerezni. Az a lavkában nem kapható. Mikor fürödni mentünk, az ott alkalmazott nőt megkértem, legyen szíves, hozzon nekem négy font cukrot. Hozott is, fontját 1.30-ért. Mit tehettem? Ki kellett fizetnem, mert ez az egyetlen édesség, amihez hozzá lehet jutni, az pedig kell a szervezetnek. Hazamegyünk, megmérjük a cukrot, két és háromnegyed font, négy helyett. Itt még a nők is rablók.

Júni. 8., Berezovka

Egy kis patak mellett pár házból álló kis falucska B. A túlparton a nyugati oldalt kivéve hegyek által teljesen körülvárt völgyben fekszik egy kaszányaváros, a hadifogolylágér. Békében egy hadosztály vagy hadtest lakóhelye ez, elfér benne 50.000 ember. Ma kb. 10.000 pleni lakja. Keleti és nyugati irányban hosszúkan terül el a kis város, amely több mint 300 teljesen egyforma faházból és 20-30 emeletes kőházból áll. Rendben tartva, régen érdekes lehetett, ma azonban a katonalakokat piszkos, rongyos koldusnég foglalta el, s úgy is néz ki a város. Civil itt nem él, fogoly és fogoly mindenfelé. Az üzletek, kávéházak, műhelyek mind fogolyintézmények, csaknem a semmiből, a legprimitív módon létrehozva. Az egész egy homoktenger, bokáig jár az ember a homokban. Az élet azért mégsem olyan kihalt. A kávéházak, mulatóhelyek mindig tömve vannak, de rém drágák. Lehet ám itt is jól élni, csak borzasztó sokba kerül. Minden háromszor olyan drága, mint Blagoban. A nagy létszám miatt normális élelmezés teljesen lehetetlen. Kása és kása mindig. Pénzt pedig nagyon nehéz szerezni, mert ami pénz itt van, az már három-négy kézen ment át, és mindenki leveszi a „tisztességes polgári hasznot”. Valóságos uzsora megy. Vannak,

akik 20 rubelért 100 koronát adnak. Általában 40 rubel 100 korona, vagy 50 rubel 100 márka. (Így él a pleni, mert a gázsira támaszkodni kizárt.) A mi csoportunk már négy hónapja egy kopek fizetést sem látott. Az első hónapban a dán konzul adott 20 R-t a kosztunkra; hogy ez mit jelent és mit ettünk, azt elképzelhetni abból, hogy ahhoz, hogy a körülményekhez képest tűrhető ételt ehessünk, havonta 90-100 R kellene... Reggel tea két cukorral, kenyér. Dél előtt kenyér, délben leves, főzelék vagy kása, délután tea, kenyér, este tea, kenyér, főzelék vagy leves, hetenként háromszor hús: ez 70 R. (Megjegyzem, hogy egy vendéglői ebéd 5-6 rubel, vacsora ugyanannyi.) És ha az ebéd és vacsora zsírral és tojással, tejföllel kellően lenne öntve, 70 rubelből nem telne ki. Havi 20 rubelért leves és kása. Néha az úton szedett füvet megfőztük. A fekete kenyér a mindenünk, igaz, hogy harmadnaponként megnyomja az ember gyomrát s bivalyokat kerget álmban, de legalább nem éhes. Így nem lehet elítélni, ha némelyek nem nagyon nézik a pénz magas árát, írják az adósleveleket. Százak és százak tíz-húszezer kor. mínuszt visznek haza. Sok az ötvenezret is elérte, sőt átlépte. Ismerek száz ezreket is.

(Egy megrázó vallomás, levél formában, de valószínűleg nem elküldésre szánva. Ceruzával íródott, gyakoriak az áthúzások. Az íráskép is zaklatott.)

Drága, jó anyukám! Ne haragudj reám, bocsáss meg egyetlen fiadnak, ha majd megtudod, hogy mire határozta el magát, s mit tett. Bocsáss meg annak, akiért oly sokat fáradoztál, akiért szívecskéd dobog, akit imáidba foglalsz, s akit imádvá szeretsz. Érzem simogató kezéd melegét. De szívet tépő elgondolnom, hogy zokogsz, s álmaidban visszahívsz. Bocsáss meg! Áldjon meg a Jóisten minden lépésedért, minden keservesen átvirrasztott éjszakáért, minden gondolatodért, amelynek középpontja én voltam, minden sóhajodért, amit utánam küldtél a szerb hegyek közé, a volhiniai homoktengerbe, a szibériai hómezőkre. Áldjon Isten minden csókodért, amit rám, hálátlanra pazaroltál.

Miért nem vagy most itt, hogy tanácsot adj. Három év óta te vagy imám minden második szava, te vagy minden vágyam. Átkozott ez a mostoha sors, amely megfélemezett rólam! Átkozott az, aki engem ilyen sorvadásra ítél! Hát ezért vártam, sínylódtam, tűrttem a fogságban, ezért kínlódtam, reméltem, dolgoz-

tam, hogy a legdrágábról lemondjak! Nem! Gyere, a te szavad döntsön! Most késő éjszaka van, fáradt vagyok, mindjárt az ágyon fetrengve, izzadva küzdök az elhatározásokkal. Tudom, így lesz, így megy napok óta. S majd reggel felé a kimerültség álmod hoz beesett szemeimre. Gyere, egy intésed vissza tud tartani, s fanatikus odaadással követlek. Hallod-e, hogy jajgatok utánad? Te angyal, ha tudnád, hogy mennyire vágylak ölelni, csókolni s bocsánatodat térden kérni, tudom, hogy eljönél. Lázás fejemet fehér kezébe vennéd, s hosszan csókolnád forró ajkamat, s megmondanád, mit tegyek. Hiszem, hogy eljössz, s álomban meg fogom érteni akaratod. Ne hagyj el, jó anyukám, gyere, mondd, mit tegyek?

(1918, a berezovkai nyomor napjaiban írtam, el akartam indulni. De az eszem határozott, s akaratom viszatartott. Ott maradtam a többi szenvedő közt.)

Morális süllyedés

1918. VIII. 15. A legszomorúbb, legelkesítőbb hatása a fogságnak az általános morális süllyedés. Közvetlen oka persze az orosz és a rettenetes állapot, a nyomor. Mindenki pénzt akar szerezni. Az út és eszköz mocskos és változatos. A Rózsás-féle pénzhamisítótól a másikig, aki a kupon 25-ös száma mellé egy nullát rajzol, az utcaseprésig és a papagájetetésig. Rózsás ezekkel dobálózik, udvara van, asztaltársasága, barátai. A Maszterszkaja kap 25 R rapidíjat, és a munkásnak 12-t fizet. Ha egy pleni megszorul s a gyűrűjét el akarja adni, odaadja egy ügyes „bajtársának”, aki egy órai séta után visszajön, s magának 200 rubelt von le fáradsága fejében. A lágernek kikönyörögnek a japánoktól egy rubeles olcsó cigarettát. Egy úr a láger nevében odamegy, átveszi, s eladja a városban 3 rubelért. S így a koldus pleni kénytelen 3 rubelt fizetni 20 darab cigarettáért. Mikor ilyen üzletről van szó, barátság, bajtársiasság nincs. A lopások általánosak. Bent a lágerben kezdődnek. Egyesek a kávéházban, ami a sajátunk, nem fizetnek. A kanalak, csészék eltűnnek. Egy pleni kimegy munkára, három hét múlva 3-400 rubellel és ugyanannyi értékű fehérneművel, ruhával jön haza, ami csak úgy „jött”. Amit csak lehet, a pleni ellop. Nem a munkavágy hajtja, hanem a pénz, s ha kimegy dolgozni, azért megy, mert tere nyílik lopni. A tisztí becsület, tisztesség, büszkeség fogalma eltűnt. Kizsákmányolás, lopás, szerzés van helyette. Egy pár rubelért

bármire eladja magát a pleni. Ha jön egy munkaaajánlat, hogy munkás vagy hajómunkás kell, már verekszenek érte, hogy mehessenek, nem tudva, hogy mit fizetnek, hogy mit kell dolgozni, hogy hol. Egyik a másikat kitúrja a munkából, konkurál saját bajtársával, becsapja, megcsalja az „üzlet” nevében.

(Az alábbiak tintaceruzával íródtak – amit ugye folyton nyálazni, vizezni kell –, változó erősséggel, kockás, összehajtogatott, maszatos papíron.)

Egy kis epizód

1918. október hó vége felé szakadatlanul hírek érkeztek különböző forrásokból különféle változatokban arról, hogy elszállítanak bennünket. Egyik szerint Japánba, másik szerint Amerikába, harmadik szerint Vlagyivosztokba, Ruzskij Osztrovba leszünk áthelyezve. A szerencsétlen pleni, aki minden kis változástól nyomorult sorsának jobbra fordulását várja, már a Csendes-óceán hullámain úszkált, a japán gésákkal kokettált, s az amerikai felhőkarcolókat bámulta álmában.

Egész meglepően, ez a hír komolyra fordult. 20-25-e körül parancsban jelent meg. Általános öröm és lelkesedés fogadta. Meggyőződéssé vált, hogy vége lesz a nyomorúságnak, a gazdátlanságnak, a barbárság megszűnik, kiszabadulunk a gyűlölt orosz kezekből, egy modern művelt állam vesz át bennünket, és úgy fog kezelni, ahogy embereket kell. Az októberi fizetést nem adták ki, helyette élelmiszert kaptunk. Még most is kereskednek rajtunk, amikor két-három nap múlva Mandzsúriában leszünk, ahol olcsón megvehetnénk, amit itt tízszeres áron kell megfizetni. Így is örülünk, hogy megszabadulunk.

Beszállítottak az állomáshoz, ott, amire lehetett, ráfogták, hogy kincstári tárgy, nem törődve azzal, hogy a koldus fogoly drága pénzen vásárolta orosz bakáktól – és elvették.

1-én estig cipeltük holminkat, amikor bevágtak 25-30 embert egy vagonba. Este 8 órakor reménykedve indultunk csaknem világ körüli utunkra. Azt csak egy pleni tudja, mit jelent marhavagonban, pénz nélkül, télen Szibérián keresztülutazni. Ahol tetszik, kitolnak egy mellékvágányra s napokig ott hagynak, aztán valamiért elengednek. Így utaztunk mi. De részint megsokasból, részint kábultan a reménykedéstől túrtünk, szenvedtünk. Ez ment is volna egy darabig, hanem 14-én reggel Nikolsk-Ussurijskba érkeztünk, ahol utolértük az első transzportot, s itt nehéz megpróbáltatások

vártak ránk. Kitoltak egy mellékvágányra, s ott tartottak három napig. Kértük, hogy vigyenek tovább Vlagyivosztokba, hogy csináljanak valamit, hogy könnyítsenek nyomorult helyzetünkön, hogy adjanak pénzt, ennivalót de eredménytelenül. Mentünk amerikaiakhoz, japánokhoz, oroszokhoz, mindenütt mondtak valamit, ígértek, de nem tettek semmit. Kértük, hogy vigyenek át bennünket, hogy kezeljenek emberekként. Egyik nap azt mesélték, hogy Amerika vesz át bennünket, és ez hoz változást, másnap, hogy Japán. De ez idő szerint itt vagyunk kivagonírozva. Meg is jött a hivatalos parancs, de nem teljesítettük, míg ki nem utalják szállásunkat. Három napig vacilláltak, tárgyaltak, míg kiderült, hogy itt nem is vártak bennünket, nincs is hely részünkre, semmit nem tudtak rólunk érkezésünkig. *(Ez eddig tintaceruzával volt írva, a folytatása alig olvasható, ceruzás, fegyelmezett írás. A grafitnyom 90 év alatt elkopott, meghalványult.)*

Nem akartunk a viszonylag meleg vagonból a fagyba kijönni, amíg a szállásunkat nem ismerjük, mert képesnek tartottuk a muszkát, hogy lepakol bennünket a hóba, a szabadba, s ott ülhetünk 4-5 napot. A harmadik nap reggelén, mikor már kászálódtunk lefelé, érkezik egy kozák patrul egy tiszt vezetésével, és korbácsokkal, puskatussal végigverték háromszáz tisztet. Nem tudtuk felfogni, hogy mi ez? Miért? Mit jelentsen? Rettenetesen el voltunk keseredve. Ilyen sorsra jutni, kidobott kutyák módjára, kozákoktól veretve, kiéhezve, fázva. Jajgattunk, futottunk, ki mit tudott. Ekkor két kozák s a tiszt közrefogja öreg ezredesünket, s kérdi, maga a parancsnok? S erre elkezdik mind a hárman ütni-verní, míg tiszta vér az arca. Hát ez rettenetes látvány volt. Majd megőrültünk, fegyvertelen, gyámoltalan nyomorultak. A vagonok egyik végén kezdték a díszes kultúrunkat, s a másikon végezték a betegekkel, invalidusokkal.

(Itt egy sor olvashatatlan) puskával, korbáccsal, karddal, kézzel, lábbal – így vertek egy óra hosszát végig a város főutcáján, a Micsurinszkján. Reggeltől délután négyig álltunk egy téren, a fagyban egy helyben, étlen, szomjan. Estére megkaptuk szállásunkat. Két épületbe helyeztek el háromezer főt, 60 cm volt egy embernek kiutalva, éjjel-nappalra. Kétszáznegyvenen egy teremben, ahol a második napra olyan bűz volt, hogy rettenetes.

A kiszállási napon hetvenegy tiszt volt viziten, testi sértéssel, véres arccal, dagadt tagokkal, köztük két ezredes, két törzstiszt.

Ez Oroszország!

Az internacionalista vörös gárda

Hogy mi volt az eredeti célja a munkások szervezkedésének, nem tudom, csak azt, hogy közönséges banda lett belőlük. Csak hírből hallottam létezésükről, amíg magam is karmaik közé nem kerültem. Blagóba időnként jöttek agitátorok, akik heves beszédekkel szólították egyesülésre a legénységet. Hozzánk is bejöttek, de szó szerint kidobták őket. Röpiratokat terjesztettek, s újságokat hoztak magukkal kiosztásra. Az egész lágerben egy jó havi munka után sem számoltak többet nyolcvan tagnál. A nyolcvanból azonban csak húsz tartotta magát nyíltan vörösnek, ezek kinn voltak a városban, s feltették a piros szalagot, a többi bent maradt a lágerben. Kérték a városi előjáróságtól, hogy adják át nekik a foglyok őrizetét, de ezt nem kapták meg. Azt hittük, hogy ez mindenütt így ment. Az elutazáskor végképp megfélemedtek a szervezkedésről, s négy-öt fő kivételével mindenki velünk jött. Az újságjaikban forradalomról, világforradalomról írtak. A tiszteket, gazdagokat rablóbandának, gyilkosoknak minősítették, és bosszúra, harcra, forradalomra szólították fel a munkásságot. Az újságban szó van helyekről, ahol már 80-100 ezer emberük áll fegyverben, parancsra várva. Persze ebből alig hitt valaki valamit. Jött az elutazás Berezkovkára. A társaság pár font száraz kenyeret kapott, egyebet nem. A svéd patrónus azzal biztatott, hogy mindennap egy-egy állomáson meleg étel lesz. Ahogy elhagytuk B-t, minden drágább lett, de pénz nem volt. Öt napi utat tizenkét nap alatt tettünk meg. Volt olyan állomás, ahol három napig álltunk anélkül, hogy egy kis darab kenyeret kaptunk volna. Egész idő alatt kétszer kaptunk ételt, azt is a két utolsó nap.

Karanszkajára érkezve éjjel kiszálltunk a vonatból. Fegyveres katonákat láttunk, sapkáikon, mellükön kisebb-nagyobb darab piros ronggyal. Magyarok voltak, teljesen orosz felszereléssel, a tiszteket megállították, levágták csillagjaikat, sapkarózsáikat, s figyelmeztették az ellenszegülőket, hogy az életükkel játszanak. Itt találkoztunk először velük. A büfében ettek-ittak, míg a mieink benn a vagonban éheztek már egy hete. Érdeklődtünk, mi ez. Ők a Szemenov ellen küldött különítményhez tartoznak. Egyikük mesélt nekünk a nagyszerű eszméjükéről. Meg, hogy ne higgyük, hogy hazamegyünk, mert először ők mennek haza. Fegyverrel rendet tesznek Szemenovnál – azután otthon megcsinálják a forradalmat, csak azu-

tán következünk mi. Szerintük legföllebb Kanskig jutunk el, onnan tovább még nem került fogoly Szibériából. Ott majd ők fognak őrizni bennünket. Ezt nem hittük, de nem tagadhatom, ijesztő volt látni, hogy a legelfogultabb, legtudatlanabb, teljesen félrevezetett emberek az amúgy is esztelen bolsevik szolgálatában fegyverben vannak. Csitára érve ez az aggodalom csak fokozódott. Majd minden állomáson találkoztunk a mi fegyveres vöröseinkkel. Akikkel azelőtt együtt ettük a fogság keserű kenyerét, ma ócsárolnak, sértegetnek, fenyegetnek bennünket, s mérhetetlenül gyűlölnék. Kíméletlenül tépnek le rangokat, szidva királyt, hazát, mindent, ami előtt azelőtt kalapemelve, félve haladtak el. Ilyen a tudatlan tömeg. Az orosz nem törődik velünk, csak a mieink kontrollingoznak, vizsgálgatják a vagonokat. Agitáló, lázító beszédeket tartanak. E célra, úgy látszik, jöguiban állott vonatainkat bárhol feltartóztatni, s ezt meg is tették. Sőt, egyes helyeken egész délelőttöt állott vonatunk, míg ők megtartották beszédeiket, itt egy anarchista, ott egy szocialista, máshol egy revolucionista szónok agitált. Egy alkalommal egy kis állomáson várakozunk, egy mozdony érkezik egy másodosztályú kocsival, amelyből a mi vöröseink szállnak ki, vonatukat négy óra hosszára feltartóztatják, kiűzték bennünket és átkutattak mindent, de amit kerestek, jegyzőkönyvet, nem találták. Ekkor, utazásunk tizedik napján, ismét beszédek hangzottak el, melyeknek eredményeképpen harminc állt be hozzájuk, ezek közül alig volt tíz, aki nem azért tette, mert egész úton éhezett, ők pedig fizetést és jó kosztot ígértek. Így nem csoda, hogy megérkezésünkig B-be száz-húsz embert nyertek. De ezután jött a java! B-n álltunk három napig, míg kivagonírozattak és közölték velünk, hogy nem megyünk haza. Több se kellett az amúgy is elkeseredett bakáknak, két nap alatt háromszáz ember hagyta el a lágert.

Tulajdonképpen ekkor volt alkalmunk megismerkedni velük. A lágerben orosz őrség nem volt, ők őriztek, szigorúbban, mint a muszka. Különösen a tisztekkel bántak kíméletlenül, ahol tehették, ott kellemetlenkedtek, bezárták a kaszinót, színházat, a világítást megvonták. Próbált volna valaki bemenni engedély nélkül a városba, rögtön lecsukják harminc-ötven napra.

Az internacionalista vörösök sikere tisztán az orosz bolsevik hagyományoknak köszönhető. A bolsevik uralom legelső idejében szükség mutatkozott megbízható katonákra, akik őrséget adnak. Az igénytelen

plenik örültek, hogy szabadok, sőt pénzt is kapnak. De még jobban örültek az oroszok, akik 200 R-t fizettek az öröknek, s most 50-ért kapnak plenit, akikben maguk is jobban bíznak. Később ezek az őrségek nagy szerepet játszottak az ellenforradalmárok leverésében, mozgalmak elfojtásában, nagyon beváltak, s ezáltal a kormánynak nagy szolgálatokat téve, alkalmaztatásukat kibővítették. Volt város, ahol fegyver csak az internacionalistáknál volt, akik rendőri szolgálatokat teljesítettek. Később fejükbe szállt a dicsőség, egyre többen voltak, s egyre nagyobb hatalommal bírtak. No, aztán jött a kínai Szemenov-front. E fronton 75 % internacionalista volt, és csak 25 % orosz. Az aránylag kisebb vörös erő feltartotta a szemenovikat. Itt állt aztán a bál. Az elfogottakat azonnal megölték, s kirabolták. Úgyhogy aki értette e munkát, vagyont szerzett. Többeket említettek név szerint, akik 50-60 ezer R-t szedtek ily módon össze. De az átlag is ezeket hordott a zsebében. Ez tény, életmódjuknak szemtanúi voltunk. A kormány támaszát látta bennük, túrte garázdálkodásaikat, amit különben is az isten háta mögötti kínai határ mentén úztek. Ha a lakosság panaszkodott, azt mondták, hogy az ellenség a tettes. A volt plenik életmódja hirtelen megváltozott. Rengeteg pénzük lett, nem is takarékoskodtak, szórták, azt mondták, holnap lesz más. S úgy látszik, az elv volt, hogy minden valamire való internacionalistának nője legyen. Számtalanszor láttuk őket keresztülölgolni dámaikkal a nyeregben. Hogy milyen nők voltak azok, azt el lehet képzelni. Megjegyzendő, hogy ez időben úri embert nem lehetett kávéházban látni, sem tisztességes nőt az utcán. Fogalmam sincs, hová tűntek el. Szóval, ezek azt tették, amit akartak, úgy éltek, ahogy akartak, s ahogy soha életükben korábban nem éltek, s nem is fognak. Ha valamire fáj a foguk, azért minden pénzt megadtak. Azt hiszem, már akkor vesztüket érezték, emberi szervezet azt a buja életmódot nem bírhatja sokáig. Züllött, kalandor banda lett belőlük. S mindebben elől jártak a magyarok. Jelszó volt: élvezni a szabadságot, s e felkiáltás szerint valóban mindent élveztek, mindenütt ott voltak.

Az oroszot ez legkevésbé sem bántotta, a városban rendtelenséget nem csináltak, mindenütt szórták a pénzt, de védték a bolsevizmust. Hogy a rajvonalba minden internacionalista mellett egy nő is fekszik, az nem számított, fő, hogy volt katonájuk a „szabadság” védelmében. Hanem jöttek a csehek. Már nem engedetlen elemekből nagyjából összetá-

kolt banda, hanem fegyelmezett katonák. Ekkor már bajban voltak. Akit a csehek elfogtak, megölték – szóval a helyzet komoly volt.

Prosáj, Nikolszk!

Csak bámultuk az oroszok részéről ritkán tapasztalt fegyelmet, amennyiben vonatunk este fél hétkor csakugyan kifutott az állomásról. Verjen meg a mindenható, átkozott Nikolszk, te voltál színhelye mérhetetlen nyomorunknak s a küzdelemnek, amit pár ezer rab folytatott az életben maradásért. Leírhatatlan volt az öröm és a lelkesedés, mikor a rozoga mozdony úgy megrántotta a vonatunkat, hogy a sok strapától megviselt teplicskánk recsegett-ropogott, és széteséssel fenyegetett. Nem sokat törődtünk vele, csak Vlagyivosztokig tartson ki, aztán dőljön össze az egész Szibéria.

Nehezen helyezkedtünk el nyomorult, kényelmetlen vagonunkban – harmincan. Fáradságos éjszaka elé néztünk.

Nem bírt itt senki se aludni, de ki is akart volna? Mind arra a kis zugra gondolt, ahol hat éve várják. Ököltre támasztott fejjel álmodoztunk a viszontlátásról. Hihetetlennek látszott, hogy hazamegyünk, hogy mégis teljesül a vágyunk.

Észre sem vettük, ahogy elhagytuk az állomást. De azt már mindenki észrevette, hogy jó ideje állunk egy kitérőnél. Éjjel 12 óra volt, a vonat nem mozdult. Zúgni kezdett a társaság. Hát miért nem megyünk? Nagy nehezen megtudtuk, hogy előttünk hét-nyolc km-re vasúti szerencsétlenség történt, egy vonat kisiklott, a pálya megrongálódott, s míg ki nem javítják, tovább nem mehetünk. Hát már sosem bírnak innen megszabadulni? Csak másnap este indultunk tovább, s még aznap éjjel megérkeztünk a vlagyivosztoki kikötőbe. Micsoda öröm volt, mikor megpillantottuk a hajónkat! Az ablakokhoz, az ajtókhöz rohantunk. Egymást majdnem lelökték, annyira akarták látni álmaik megtestesülését: az „öreg hajót”, ami hazavisz. Másnap behajóztunk. Ökölbe szorított kézzel néztünk vissza az átkozott földre.

A tenger

Lassan mozgásba jöttek a csavarok, a hidakat leeresztették, s kifutottunk a kikötőből. Különös érzés fogott el, amikor elhalványultak a szárazföld körvonalai, egyedül voltunk a tengeren. Valami fenséges érzés ez. Borzalmasan szép a mérhetetlen, hullámzó

szörnyeteg, melynek hátán úgy libeg ez a nagy vashajó, mint egy gyufás skatulya. Az óriási víztömeg látása ugyanazt az érzést keltette bennem, mint amikor ott-hon este sokáig szemléltem a csillagos égboltot. Most is, mint akkor, oly parányinak érzem magam, s önkéntelen félelem száll meg. Fenséges látvány a kék ég, a méltóságos, haragoszöld víztömeg, melyet néha hullámok fehérscipkés fodra díszít. S rajta a hajó a kétezer emberrel.

Ez az első reggel a hajón. Ma szép időnk van. A víztükör sima, felszínén imitt-amott verődik fel egy kis hullám. Benn a hajóban úgy érzi magát az ember, mint egy szilárdan megépített házban, ahol nyüzsgő ez a hangyaboly. Három sor prices van egymás fölé téve, azokon fekszünk. Egyik felmászik, másik leszáll, van, aki a középen lévő szabad téren ácsorog, ül, de a nagy többség rohan fel a fedélzetre, alig tudnak betelni a látvánnyal, amit a tenger nyújt.

Pedig egyhangú, de mégis szép, örökké mozog. Ma dél felé megközelítettük a koreai partot. 28-án délután pedig a Csuzimai-szorosba értünk, s a japán part is látható volt. Estefelé egy kis élet támadt körülöttünk, fel-feltűntek a japán-koreai vonalon közlekedő hajók, a part mentén pedig sok-sok vitorlás. 29-én kiértünk a Japán-tengerből, s bementünk a Sárgába. Nyugat felől fúj a szél. A tenger fodros és nyugtalan, a fedélzeten úgy járnak az emberek, mint a részegek, a többség tengeribeteg lett. A korlátokhoz alig lehet hozzáférni, elfoglalták a rókázók százai.

Leírhatatlan a zaj és dulakodás, amit erre a kis helyre beszorított kétezer ember okoz. Nehéz a fedélzetre feljutni, még a klozetajtó előtt is a várakozók hosszú sora áll. Evvel telik az idő. Ma ötödik napja, hogy utazunk. Kezd minden működni és a rend helyreállni. Mindazonáltal, akinek épen maradtak az idegei, az is kemény próbát áll ki.

MADÁR JÁNOS

Utolsó égbolt

*Mindenek tüzeben,
bogarok vacogásain át:
hozza,
hozza a szél
a csillagok sikolyát.
Fölhangosodik agyunkban
minden felhő
és minden nesz.
Mert egyre sötétebb lesz.
Az árnyak már a fák
égyűrűit szedik.
Az estébe hajló utakon
kristálmetszésű csönd
közeledik.
Gyolcs, paplan,
beszűrődő rés
és hófehér lepedő
a képzelet.
Moccan az ágy,
lélegzetedben adj helyet.
Húzódj beljebb
tenyérrnyi fészünkben,
legyen ránk
az Istennek gondja.
Reményeim üvegszilánkjait*

*az éj melléd vackolja.
Összefektet minket az űr.
Sötét hajad csillaga, holdja
párnámon elterül.
Álmainkból fölriad
az utolsó égbolt,
és hibátlanul
verődik vissza
tégglák pirosával
a neved.
Félelmeinkben
reccsen a tető, a vakolat
hullni kezd.
Megroggyant
házfalak fényében
az élet.
Sorsunkat a méz kimondja,
elfogyó szemünk
végítélet.
Maradék nyelvünk
a föld,
porladó hazánk is telne.
Milyen szótlan az ember.
Csak arcát fordítja kőnek,
mintha énekelne.*

TUULA-LIINA VARIS

Anya szíve

Inari holtan találta anyját az előszobában az előző napi posta és a reggeli újság alatt. A hasán feküdt, a bejárati ajtó felé fordulva, több számmal nagyobb hálóköntösben és lötyögő papucsban. Inari átlépett rajta, összeszedte az újságot és a leveleket, amelyeket ösztönösen át is nézett, csupa reklámanyag volt, meg egy Velencéből, Ilaritól érkezett képeslap, rajta rengeteg víz, a Sóhajok hídjá és néhány gondola. „Drága anya”, Inari csak ennyit bírt elolvasni, aztán elejtette a postát, beszaladt a konyhába, leroskadt és ráborult az asztalra, és üvöltött, ordított, nyüszített. Aztán csuklani kezdett és kiverte a verejték, visszament az előszobába, levetette hótól vizes kabátját és sapkáját, kirázta őket, majd észbe kapott, hogy a vizet az anyjára rázza. „Gázoltam szélen és hóviharon át, hogy láthassam púderpamacsodat”, valamiért ez a sor zakatolt a fejében. De úgy érezte, hogy ez halottgyalázás. Kabátját fölakasztotta a fogasra, és a telefonasztalhoz lépett, hogy hívja a segélyvonalat. Hideg volt minden ujjá, folyt az orra, még mindig csuklott, de sikerült bediktálnia a címet és úgy-ahogy eladogonia, mi történt. A központos azt ígérte, hogy rögtön küldi az orvost és a rendőrséget.

A rendőrséget, minek ide rendőr?

A rendőrség mindig kiszáll, ha valakit holtan találnak az otthonában, és a halál oka ismeretlen.

Anya szíve alighanem fölmondta szolgálatot. Meg aztán... nemigen volt már eszénél. Nem is értem, mit keresett az ajtóban, ahol később rápotyogott az újság és a posta.

Várjon nyugodtan, az orvos és a rendőrök majd mindent tisztáznak.

Jöttek és tisztáztak. Valószínűleg szívroham vagy agyembólia. Nincsenek külsérelmi nyomok. Semmi sem utal öngyilkosságra. Vagy voltak önpusztító hajlamai?

Nem. Dehogy. Sok gyógyszert szedett, de nagyon elővigyázatosan. Mindenre gyanakodott. Az utóbbi időben gyakran el is felejtette bevenni őket. Vagy, ha olyan kedvében volt, egyszerűen nem vette be, félt, hogy megmérgezik. Évek óta én gondoskodom a gyógyszereiről. Ami nem könnyű feladat. Amikor megjöt-

tem, a földön feküdt, nem is értem, hogyan került ide, lehet, hogy segítséget akart hívni? De hát nem volt rajta más, csak pongyola. Nem, nem nyúltam semmihez, csak az újságot és a leveleket szedtem össze, ami a hátára hullott. Miért, talán rajta kellett volna hagynom?

Dehogy. Itt szó sincs gyilkosságról.

Inari elszégyellte magát. Mit is locsogok?

Az orvos a gyógyszereket kérte, látni akarta őket. Inari elértette a dobozt. Az orvos turkált benne, ellenőrizte a gyógyszerek címkéjét, tanulmányozta a recepteket.

Ezek ártalmatlanok. Vérnyomáscsökkentők. Szívgyógyszerek. Aszpirin. Vastabletták és vitaminok, egyik sem receptköteles. Nem ártanak, hacsak néhány lapátnyit be nem vesz belőlük az ember.

Tudja, anyának nemigen volt étvágya. Igazából semmi sem ízlett neki. Arra sem mindig emlékezett, hogy evett-e vagy sem. Én hordtam neki az ételt, de nem minden nap tudtam megvárni, hogy valóban megeszi-e. Arra gondoltam, hogy a vitaminok...

Mit magyarázkodom?

Jól gondolta. Szépen gondját viselte az édesanyjának.

Inari állta megremegett. Hátat fordított és szipogott. Gondját viseltem, mert muszáj volt. De nem szerettem, már nem. Tényleg ez a gonosz, üldözési mániában szenvedő, siránkozó és vádaskodó banya volt az édesanyám?

Az orvos a halotyszállítókat hívta. Anyát a hátára fordították. Amíg vártak, Inari megigazította anyja ruháját, lejjebb húzta a sovány combokra fölcúszott pongyolát, fésűt hozott, és rendbe tette a haját, a szemét is próbálta lefogni, jöllehet, hátborzongató érzés volt hozzáérni a hideg és merev testhez. A szemhéja sem maradt zárva, újra meg újra kinyílt.

Majdnem egy napja halott, közölte az orvos.

Sejtettem, merthogy a posta... A posta délben jön, az újság pedig kora reggel. Tegnap csak reggel tudtam fölugrani, bár egyébként naponta háromszor is feljárom hozzá... Itt lakom a közelben. De telefonon beszéltünk.

Milyen volt?

Átlagos. De ki-kihagyott az emlékezete. Már évek óta. Átlagos. Szokása szerint folyton szidott.

Hetek óta nem jártam nála. Nem hoztam ennivalót, amit pedig hoztam, az rég megpenészedett. Nem néz az, anya, hanem sajt, mondtam, egyébként is ma reggel hoztam neked azt a doboz makarónit. Alig né-

Részlet a szerző *Egy egész élet* című kötetéből, amely a 85. Ünnepi Könyvhétre jelenik meg kiadónk gondozásában.

hány órája. Ettől is belőle, látod, hogy már meg van kezdve.

Én ugyan nem eszem penészt. Biztos egy patkány volt, ezek úgy zajonganak és randalíroznak éjszakánként, hogy nem bírok tőlük aludni. Itt nyüszítenek a hálószoabaajtó előtt, alig várják, hogy nekem eshesenek. Ne félj, ha Aarre élne, nem farsangolnának itt. És a gusztustalan házibuliknak is mindjárt végük szakadna a fal túloldalán. Képzeld, nők vihognak, és trágár nótákat gajdolnak minden éjszaka.

De hát a szomszédodban csak egy magányos öregúr lakik.

Na, az ugyan egy csöppet sem magányos éjszaka. Kurvákat hord föl a lakásába, és orgiákat rendez velük. Csak úgy nyikorog az ágy. Én pedig hiába verem a falat. Egyszer be is csöngetett egy nő, és tudni akarta, minek verem éjszaka a falat, és miért nem hagyom aludni Nurmi bácsit. Védőnőruha volt rajta, azzal álcázta magát, mert nem akarta, hogy rájöjjenek, hogy ő is kurva.

Kurvák. Amikor anya még eszénél volt, soha nem ejtett volna ki ilyen szót a száján. Akkor sem, amikor apának tényleg voltak kurvái. Tudod, mind afféle félvilági lotyó, sírdogált anya neki, a szövetségesének. A háború az oka, magyarázta. Nem úgy jött vissza, ahogy elment. Tudod, a szilánkok meg minden.

De hát Nurmi bácsi segítség nélkül ki se tud jönni a lakásából. Tolószékben ül.

Hahaha. Tetteti csak, hogy rokkant. Egyik nap is az ajtó zárásával matatott. Megpróbált betörni. Én meg hirtelen föltéptem az ajtót és rákiáltottam, hogy tűnjön el, vagy hívom a rendőrséget. Magamhoz vettem a konyhakést.

Emlékszem az esetre. Nurmi bácsi a hadirokkant újság karácsonyi számát próbálta bedobni a levélnyíláson. Karácsonyi ajándékul. Még szerencse, hogy nem kapott frászt, amikor késsel a kezében neki-rontottál.

Jó, jó, védj csak te is az ellenségeimet, azokat, akik halálra gyötörnek. Nem törödsz te velem. Itt kuksolhatok magamban éjjel-nappal. Meg se hallanák, ha segítségért kiáltanék.

Miért, szoktál segítségért kiáltani?

Nem szoktam, minek, úgyse hallja senki. Már megmondtam. A világ hálátlansággal fizet. Ezt én mondom, mást nem is akarok mondani.

Ezt hallgatom minden áldott nap, hogy végül legszívesebben ráordítanék: Fogd be a pofád, nyanya! De

nem ordítok rá. Próbálok elfogadni, hogy anya fél egyedül maradni éjszaka. Égve hagyom az olvasólámpát, betakarom, megpusztilom az arcát, jó éjszakát kívánok neki, azután elmegyek, amikor pedig hazaérek, otthon a férjem és a gyerekek várják a vacsorát, a gyerekeket ki is kell kérdezni és összeszedni az iskolai holmijukat másnapra. A nagyobbik fiam a szoba közepén állva üvölt: hol a zoknim?! Keresd meg, kisfiam, szólok, vagy arra vársz, hogy valamelyik sarokból jelentkezzen? Még csak el sem neveti magát, hanem morog, lassan ebbe a korba lép. A kisebbik azt akarja, hogy olvassak neki esti mesét, a férjem meg azt lesi, hogy mit kaphatna az esti mese után. Pedig képtelen vagyok rá. Nem tudok szabadulni a gondolatimtól. A nyomasztó gondtól: mi lesz, ha anyámat valamelyik reggel holtan találok a lakásában?

Most ezen is túl vagyok.

És rossz a lelkiismeretem, mintha legalábbis kívántam volna a halálát.

Dehogy kívántam, nem én, egy pillanatig sem, akkor sem, amikor Erkka azt mondta, hogy ha a mutor rövidesen föl nem dobja a talpát, akkor elvélünk. Arra gondoltam, eredj csak, te önző, kőszívű ember! És azt mondtam: kegyetlen dolog más halálát kívánni. Mire Erkka azt válaszolta, hogy ő nem kívánja, de valahova be kellene dugni az anyóست. Ugyan hova?, kérdeztem. Hát, valamelyik intézetbe. Rendben van, majd ha egy koncentrációs táborban megürül egy pricc. Mindketten fölemeltük a hangunkat, rövidesen kiabáltunk, mindennek elmondtuk egymást, és akkor Erkka így szól: Na, most végre te is láthatod, milyen elviselhetetlen ez a helyzet. Muszáj volt szeretkezünk, mert meg akartuk erősíteni magunkban a hitet, hogy igenis kibírjuk és együtt maradunk.

Amikor anyát elvitték, Inari leült az előszobaszékre, és sokáig gubbasztott. Már nem sírt, csak valami fura csomót érzett a rekeszizma táján. Ha rá gondolt, mennyi minden vár rá, máris retentő fáradtság fogta el. Először is ott a temetés: legyen csendes, a legközelebbi rokonok részvételével, vagy szervezzen nagyobb szabásút? És kiket kell meghívnia? A rokonságot, legalábbis anyai ágon, már kigyomlálta a halál, ha szédeleg is néhány régi ismerőse ezen az árnyékvilágon, aligha van eszénél. Csak pénzbe kerülne, amiből úgy sincs sok. Csendes temetés, igen, az lesz a legjobb. De hát mindez semmiség anya lakásának felszámolásához képest. Erkka ebben biztosan nem segít, váratlanul megszaporodik majd a munkája, esti érte-

kezleteken vagy a haverjai által rendezett tekeversenyeken kell részt vennie. A gyerekeire sem számíthat. Egyedül kell megoldania. A város nyilván a lehető leghamarabb fel akarja újíttani a lakást és kiadni egy új bérlőnek. Megpróbálta megtervezni, hol kezd, de képtelen volt összeszedni a gondolatait. Az volt az érzése, hogy piszkos, poros, málló holmik közt kell majd turkálnia, pedig az anyja tiszta asszony volt, rendben tartott mindent, még a régi roskatag faházakat is. Amikor pedig ide költözött, szinte szenvedélyesen takarított. Mihez nyúlhatok hozzá, hogy ne maradjanak utánam ujjnyomok? Anya csak nevetett, és apát is megnevettette. Boldogok voltak.

Itt boldogok voltak a szüleim. Hét boldog év állt mögöttük. Aztán anyám előtt öt év magány.

Ismét megkönyékezte a sírás.

Kiment a konyhába, letépett egy darabot a papírtörlőből, és megtörülgette a szemét. Körülnézett. Még nem tehet semmit. Az égvilágon semmit. Semmihez sem láthat hozzá, mielőtt anyát föl nem boncolják, ahogy mindenkit, aki otthon hal meg, hogy kizárjanak minden gyanús körülményt. Így mondta az orvos. A lakást meg nem lehet kiüríteni, mielőtt föl nem vették a hagyatéki leltárt, nem lehet kiüríteni, mielőtt anyát el nem temetjük... Micsoda összevisszaság, hogy az ördög vinné el.

A boncolással azt akarják kizárni, hogy nem adagolták-e túl a gyógyszereit, vagy nem tettek-e valamit annak érdekében, hogy meghaljon. Pedig az orvos azt mondta, hogy ebben az esetben szó sincs bűncselekményről. De mi van, ha anya bekapott mégis valamit? Amilyen zavaros eszű volt...

Nevetnie kellett. A mellében lévő gombóc fölengedett, teste elernyed. Inari kiegyenesítette a lábát, fölemelte a kezét, nyújtózott. Megkönnyebbült. Azután pedig szégyellte magát a megkönnyebbülés miatt. Nemsokára vége az egész hajcihőnek. És máris másképp élhet. Élheti a saját életét. A családi életét, amit oly nagyon elhanyagolt.

Fölállt és elindult haza. Az ajtó tompán csapódott be mögötte, üres volt a lépcsőház, a hóvihár is elült, olvadni kezdett a hó, kihalt volt az udvar. Keskeny kék sáv húzódott az égen, ám a szél máris sötét felhőket sodort arra, hogy befoltozza. A játszótéren a hinta enyhén ringatózott a szélben.

Föl kell hívnia Ilarit és Markettát.

Ha Aarre élne... Ezt ismételte, valahányszor valami nem úgy sikerült, ahogy szeretne volna, de mikor

beszélt apáról utoljára, mikor emlegette? Két éve biztosan nem. Öt év telt el apa halála óta, és kezdetben másról sem beszélt, mint róla. Minden nap elíratta, panaszkodott, hogy meghalt, és itt hagyta egyedül. Minden nap arra várok, hogy belép az ajtón, aztán nagykabátban betrappol a konyhába, megemeli a fazék fedelét, és megkérdezi: Hát ebben meg miféle méreg rotyog? De nem jön. Rotyog a fazékban a leves, de nem jön. Aztán csak ülök, és nekem is elmegy a kedvem az evéstől. De anya, ennek már egy éve, két éve, három éve, négy éve... mondogatom neki, mire mindig megsértődik. Bizony te is szomorú lennél, ha Erkka meghalna. Anya nem tudta megemészteni apa halálát, neki minden napja úgy telt, mintha nemrég ment volna el. Lehet, hogy ez volt az első jele az emlékezőképessége gyöngülésének?

Amint hazafelé tartott, újból kitört a hóvihár. November, fekete hónap, még néhány óra és besötétedik. Milyen vastagok a felhők, és milyen alacsonyan úsznak az ég egyik peremétől a másikig! Ez a novemberi hó apró szemű, jéghideg és olyan szúrós, mintha gombostűk vágódnának az arcomba. Ugyan mit mondok otthon, hogyan magyarázom el a gyerekeknek? Mit szól majd Erkka? Remélhetőleg nem túl harsányan ad hangot a megkönnyebbülésének. Mostantól kezdve újra élhetünk. Ezt fogja mondani. Vagy legalábbis ezt gondolja. De hát ezt gondoltam én is, amikor túl voltam az első síráson. Mostantól fogva élhetem a saját életemet.

Mindenki otthon volt. Erkka elhozta Petrit az óvodából, biztosan telefonáltak már, hogy véget ért a délelőtti óvoda, és a gyerekért még senki sem jelentkezett. Sakunak ma rövid napja volt az iskolában, lehet, hogy ő vette föl a kagylót, amikor az óvodából telefonáltak, és ő hívta föl az apját? Mindegy. A fiúk nedves ruhája egy kupacban hevert a fogas alatt. Nem számít. Az a fontos, hogy itthon vannak.

Azonnal megosztotta velük a hírt. Anya meghalt. Erkka tanácstalan képet vágott. Saku azt kérdezte, hogy ki ölte meg, Petri meg azt, hogy hova lett. Anya öreg volt és fáradt, nem volt ereje tovább élni, fölköltözött az égbe. Az ég szó csak úgy kicsúszott a száján, Erkka csodálkozva nézett, és ő elszégyellte magát. Anya szomorú és fáradt most, hogy nagymama nincs többé, hagyjátok békén, szólta Erkka, és az ölébe vette Petrit. Inari kiment a konyhába, megtörölte a szemét és az orrát, majd kinyitotta a hűtőt. Virsli és krumplipürépor van itthon, megfőzöm? – kiabált be a nappaliba. Igeen, lelkendeztek a fiúk. Jó lesz az is, legyintett Erkka.

Szótlanul ettek. Inari egy szál virslit és egy kanál krumplipürét vett ki magának, azt majszolta. Nem érzett semmi ízt. Leszedte az asztalt, de nem volt ereje elmosogatni, arra várt, hogy Erkka fölajánlja: majd ő elmosogat, de a férfi nem szólt semmit. Legyen, a mosogatás most a legkisebb baj.

Lefekszem, mondta. Teljesen kivagyok.

Menj csak, én majd elintézem a srácokat, ígérte Erkka.

Inari nyitott szemmel feküdt a sötét hálószobában. Ismét nőni kezdett mellében a gombóc, és vádolta önmagát. Gyakrabban kellett volna meglátogatnom. Ide kellett volna vennem. Kedvesebbnek kellett volna lennem vele, nem lett volna szabad fölsattannom a rigolyáitól, a pizskálódásától, az egyre komiszabb képzelgéseitől. Tárgyakat dugott el, aztán azt állította, hogy meglopták. Ha napközben ledőlök, ha csak egy fél órára elszundítok, máris kutakodnak a holmim között. A házmester meg bárkinek odaadja a kulcsaimat, bejön az előszobába, és osztogatja a kulcsaimat, hallom, ahogy csörög. De anyukám, a kulcsaidból csak nekem van meg neked. A házmesternek pedig minden lakáshoz van kulcsa, ha valami baj történne. Olyankor használja. Ha Aarre élne, bizony nem adná oda. Hogy hova jutott ez a cudar világ!

De mikor is beszélt anya utoljára apáról, mikor emlegette?

Úgy tűnt, apa volt az első, akit elfelejtett. Amikor a faházban töltött régi időket ecsetelte, úgy beszélt, mintha egyedül lakott volna ott a gyerekeivel. *Én csináltam, én főztem, nekem volt, én kaptam városi lakást, ahol volt folyóvíz és kád is, amit aztán kicseréltek zuhanyozóra, azt mondták, az jobb az öregeknek, mert nem kell erőlködniük, hogy a kád peremén át lépjenek...* Apa fényképei furcsamód eltűntek az albumból és a komódról, el az esküvői kép is, amit később az éléskamrában találtam meg a lisztes zacskók mögé rejtve. Mit keres itt az esküvői képek? Ott a helye, nem is mink vagyunk rajta, ugyan ki lehet ez a két ember, talán apa rokonai? Én ugyan föl nem vettem volna az esküvőre ilyen maskarát. Akkoriban háború volt. Igen, az *én* esküvőm idején. Ne beszélj badarságokat. Ki háborúskodott volna? Különben is Aarre nem volt ilyen horpadt arcú, szúrós szemű. Aarre szép ember volt. Hozzá akárki hozzáment volna. És hol van a kép kerete? Biztos ellopták, éjszaka besurrant valaki, azt' ellopta. De bizony így volt.

Durcásan csoszogott be a nappaliba. Akkor még kövér volt.

Tisztviselői pályámat Erkka ügyvédi irodájának adminisztrátoraként anya betegsége akasztotta meg. Már akkor félállásba mentem, amikor Petri született, hogy többet legyen otthon a fiúkkal, ezért Erkka kénytelen volt fölvenni még egy félállású titkárnőt. Mindez értelmetlen volt és drága, örökké hallgathattam érte, ő azt szerette volna, ha a gyerekekkel otthon maradok. Ez fájt egy kicsit. Megdolgoztam a karrieremért. Esti gimnáziumba jártam, le is érettségiztem, amikor Erkka kibökte, hogy az ügyvédi iroda titkárnői állását középiskolai végzettséggel is be lehet tölteni. Aztán jegyzői tanfolyamra mentem, mert Erkka szerint ebben a munkakörben sima érettségivel nem sokra vihetem. Jó, hogy rákényszerített a tanulásra, ezért nem is haragudtam. Aztán amikor anya állapota romlani kezdett, úgy döntöttünk, hogy ide költözünk, Erkka jogi irodát nyitott, felgyűrte az inge ujját, és munkához látott, azt mondta, kibírja, mert a megoldást ideiglenesnek gondolta. Mihelyt lehet, visszaköltözünk Helsinkibe, mondta. Nem ellenkeztem, de nem is voltam elragadtatva. Anyának szüksége van rám, ezt tartottam a legfontosabbnak. Hiszen most is én vagyok a legjobb barátja, a bizalmasa és a szövetségese, ahogy kislánykoromban.

Ó, az én szép, törekeny és karcsú anyám.

Milyen elevenen élnek bennem a gyermekkori emlékek a távoli faluban megbúvó rozoga faházról, a csaknem teljesen elvadult udvarról, az óriási nyírfáról, az erdő sötét csikjéről a parcellák mögött. A romos kútról, amelyhez nekünk, gyermekeknek nem volt szabad közel mennünk, az oldalára dőlt melléképületről, a penészszagú saunáról... Minden roskatag volt és korhadt. Télen a faház minden zuga húzott, a padló szélét vastagon ülte meg a dér. Gyerekfejjel azt hittem, hogy nálunk minden fáradt, mivelhogy régi. A konyhai sparhelt megbillent kalapja olyan volt, mint egy lehunyt szemhéj. De fáradtak voltak a zörgő indájú bogyós gyümölcsbokrok is, nem volt erejük levelet, virágot, termést hozni. Amikor a nyírek lehullatták a leveleiket, arra gondoltam, mennyivel jobb volna, ha elfeküdne, úgy pihenének egész télen a hó alatt. Aztán az ablakok: mindig ugyanazok a függönyök lógtak hervadtan a karnisokon. Apa jól beleillett ebbe a környezetbe, ő is rozzant volt és fáradt, folyton fájt a feje, és pattanásig feszültek az idegei. Gyűröttek voltak a göncei is.

Buggyos nadrágjának fenékrésze kinyúlt, és amikor lerúgta lábáról a csizmát, a szára ernyedten az oldalára bukott. A gyapjúzoknija magába roskadva fektült az ágya mellett, az embernek szánakoznia kellett rajta. A fejszét sem volt képes rendesen belevágni a csűrben álló favágítóba, az is a földön hevert a tönk mellett, jóllehet, anya sokszor szólt miatta. Nem látod, szinte kínálkozik a kölyköknek az alkalom, ki tudja, mit ki nem eszelnek. Mi ugyan nem eszeltünk ki semmit, mert mi is a családban leggyakrabban elhangzó mondatot ismételtük: Nem bírom. Lahja néne azt állította, hogy rosszul táplálkozunk, és ebben igaza volt. Az iskolaorvos anémiát állapított meg, amire vastablettákat adott, megbarnult fogakkal rágesáltuk, azt játszottuk, hogy cukorkát eszünk. Apa hotát evett. Annak mindig lennie kellett otthon. Ettől egy rövid időre fölélnkült, épp mostanában olvastam valahol, hogy a hota amfetamint tartalmaz. A fronton osztogatták a katonáknak, és sokan függővé váltak tőle. Hota és kávé, kávé és hota, ez volt apa ételválasztéka.

Anya látszólag kilógott a családból. Ő erős volt. Néha ő is ideges lett, olyankor megcibálta a hajunkat vagy lekent egy-két pofont, és ritkán énekelt vagy nevetett, de bírta. Mindig talált valami ebédre valót a különben üres éléskamrában. A lisztes zacskó aljáról került némi liszt a palacsintához, egy csészéből rizs a rizskásához, a hideg, megkékült krumpliból paprikás krumplit készített – igaz, kolbászt csak nagyritkán tudott beletenni. A levesben úszkáló virslikarikákat gondosan megszámolta, négynél több senkinek sem járt. Eljárt a falusi boltba, és mindig sikerült kunyerálnia valamit, jóllehet már több havi számlával tartozott. Nekem mindenem megvan, még adósságom is van, mondogatta apa néha részegen, és akkorát nevetett, hogy azt bárki farkasüvöltésnek vélhette volna.

Apa egyszer egy kis gombolyag rózsaszín angórafonalat hozott haza. Még sohasem láttam ilyen csodálatosan puha és szép fonalat. Hogy kitől kapta, nem tudom – talán valamelyik nőjétől? Anya ide-oda forgatta a gombolyagot, és azon tűnődött, mire és hogyan használhatná: kötve vagy horgolva futja nagyobbra? Végül egy sapkát kötött belőle Marketta rongybabájára. Mi, lányok folyton simogattuk és fogdostuk, csodálatosan puhának tűnt az ujjaink között. Titokban Ilari is megtapogatta, mert nagyon szerette a szépet, és színes ceruzájával legszívesebben az egész világot papírra vetette volna. Furtonfurt a papírt

szántja az orrával, mondta róla apa. Rólam pedig: folyton a könyvekbe dugja az orrát. De azt, hogy én olvasok, még mindig elfogadhatóbbnak találta, mivelhogy lány voltam, az olvasás pedig a lányok privilégiума. Egy fiú nem rajzolgat fölöslegesen. Egy fiú sportol meg verekszik, ha pedig felnő, elmegy a háborúba, hogy megölje az ellenséget, amikor meg hazatér a frontról, csavarog és iszik, vodkát vedel, kötekedik, és jól elveri a feleségét. Úgy, ahogy ő.

Anya szerette. Ezért bírta ki. Szerette akkor is, ha kék karikák voltak a szeme körül, és véraláfutások a karján. Siettem, azt nekifuttam az ajtónak, mondta és nevetett. Apa öklének szaladtál te neki, kotyogott közbe Ilari, de anya úgy tett, mintha meg sem hallaná. Anya bolondult apáért, ezt maga is bevallotta, azóta bolondult érte, mióta apa a két háború között úgy megtáncoltatta és megnevetette a történeteivel, hogy bepisilt. Apának nem sokat kellett ölelgetnie és puszilgatnia anyát, hozzá se kellett nagyon érnie, és máris széjjelcsúsztak a lábai. Szenvedélyes szerelem dült köztük, ennek hosszú éjszakákon át magam is fültanúja voltam, bár attól, amit hallottam, rettegtem, féltem vad lihegésüktől, a fuldoklók zihálásától, a kínpadra vontak jajgatásától, a fájdalmas nyüsztéstől. Ilyenkor a fejemre húztam a takarót, és csendesen sírdogáltam. Nem értettem, miért kínozza apa anyát? És hogy lehet, hogy egy ilyen éjszaka után másnap reggel jókedvűen incselkednek és csókolóznak? Amikor aztán megtudtam, miről van szó, sokáig annyira szégyelltem magam, hogy rájuk sem bírtam nézni. Ilyen öreg emberek, és ilyen undorító dolgokat művelnek!

Ahogy nőttünk-növekedtünk, nemsokára kirepültünk a világba. Elsőként Ilari szegődött el Ranta mester boltjába segédnek és tanoncnak, ahova Ester néne ajánlotta be, mert Ilarinak vitathatatlanul voltak művészi adottságai, és úgy gondolta, Ranta mester majd mindenre kitanítja. Apa ezt is ellenezte. Ő az én fiam, én pedig férfit faragok belőle, nem lesz anyám-asszony katonája holmi női szalonokban. De Ester letorkolta. Márpedig elviszem, akkor is, ha oda kell kötözzelek a székhez. Már csak az hiányozna, hogy ne add meg a fiadnak a jobb élethez való lehetőséget. Ez volt az az eset, amikor anyánk nem kelt apa védelmére. Inkább nem szólt semmit.

Én is elköltöztem hazulról, és attól fogva egyfolytában emésztett a félelem, hogy vajon hogyan boldogulnak. Hogy anya kibírja-e magányosan abban a rozzant faházban, távol mindentől, mert afelől nem

voltak kétségeim, hogy apám ugyanúgy csavarogni fog. És italozni is. Végül kaptak egy kétszobás szociális bérlakást, amilyeneket a város akkoriban kettesével építtetett. Beköszöntött a hét boldog év. A hét kövér esztendő. Apa abbahagyta az ivást. A hotától eltiltották, vagy megváltozott az összetétele. Attól kezdve nem volt se fáradt, se ideges. Kedves és szorgalmas ember lett belőle. Évekig építkezéseken dolgozott. Anya varrni kezdett, nemcsak maguknak, hanem másoknak is, így ő is keresett valamennyit. Boldogultak. Mi is. Sőt, boldogult még az Ester és Lahja néne szerint agyonkényeztetett Marketta is, aki első fizetéséből kihúzatta minden odvas fogát, és hófehér műfogsort csináltatott a helyére. Erre sem Ilarinak, sem nekem nem volt szükségünk, a mi szánkat jóval kevesebb kockacukorral és karamellával tömték be a szüleink.

Jaj, anya!

Anyám, ez a vén és undok, üldözési mániában szenvedő, engem mindig mindenért pocskondiázó banya még a múlt héten is a konyha falához vágta a töltött káposztát, mert tudnom kellett volna, hogy az ő gyomra nem bírja a káposztát. Most, hogy meghaltál, végre úgy emlékezhetek rád, ahogy mindig is akartam, és olyanok láthatlak, amilyen valójában voltál.

Most már alhatok. Álmodhatok anyámról, és álomban nem hanyagolom el, nem taszítom el magamtól. Mindennek vége, anyám visszaköltözött belém.

Miután elrendeződtek a dolgok, visszaköltözünk Helsinkibe, szól reggel Erkka.

És ott mihez kezdünk?

Már többször megkerestek. Varjonen fölajánlotta, hogy társuljak be az irodájába.

És erről nekem nem szóltál egy árva szót sem.

Nem, amíg anyád élt. Nem jöttél volna velem.

És most azonnal költözködnünk kell?

Nem azonnal, csak tizenötödike után. Mi keresnivalónk van itt?

És a fiúk?

Hogyhogy a fiúk? Ők is velünk jönnek.

Ne bolondozz! Úgy értem, hogy itt már megszokták a sulit...

Az ekkora gyerekek hamar megszoknak bármit.

És én?

Ne próbálkozz, titokban régóta ezt reméled. És a városban könnyen találsz neked való munkát.

És hol fogunk lakni?

Valahol a külvárosban, vidékies környezetben. Ez a fiúknak is jobb.

A kérdés lezárult. Inarinak nem volt mit hozzátennie.

Anya nem marad itt. Anya vele megy. Egész hátralevő életében.

A temetést követő napon fölszámolták anya lakását. Inari már előre kidobott mindent, amiről sejtette, hogy nem kell senkinek. Megosztottak a fényképeken, néhány ritka műtermi felvételen kívül csupa cakkos szélű kép maradt: rajtuk a sűrű fűben áll három sovány, hunyorgó gyerek, vagy magasság szerinti sorrendben feszítenek a faház lépcsőjén, illetve csoportban ülnek egy magas kövön. Anya az udvari nyírfa törzsének dől virágos kretonruhában. Aztán egy homályos benti kép a karácsonyfa mellett. Egy elmozdult felvétel apáról, amint fát aprít. Jézus Mária, milyen soványak is voltunk valamennyien! Akkortájt mindenki sovány volt. A képeken kívül kiválasztottak pár szép edényt, meg néhányat anya hímzett párnahuzatai és terítői közül. Ilyeneket varrt, amikor már volt rá pénze. Nagymama régi ruháit mindvégig megőrizte, ezektől nem volt hajlandó megválni, jöllehet a roskatag faházban a patkányok és az egerek is megrágták őket. Én ugyan ki nem dobom ezeket, jó, békebeli szövetből vannak. Marketta a padláson teregette ki a dohos kötényruhákat, és elsírta magát. Finom régi darabok, szörnyű, hogy így tönkrementek. Ettől Inari ingerült lett. Eljöhettél volna néha segíteni neki. Évente kétszer jöttél, ilyenkor anya azt akarta, hogy a legjobb csészek kerüljenek az asztalra, te pedig előkelően, elegáns kéztartással kávéztál, majszoltad a kekszet, és butaságokkal traktáltad, akár egy gyereket. Ki volt ez? – kérdezte anya, miután elmentél. Nem mondtam meg, nem akartam vitát abból, hogy melyikünk szereti jobban. És hogy ő melyikünket szereti jobban. Ez jutott eszembe most, a limlomok közti turkáláskor.

Ilari nem nyúlt semmihez. Lekapta a falról egy helyi festőművész fiatalkori munkáját, amelyen egy széles, szürke szántó nyújtózkodott az őszi tájban. Apa annak idején megjavított neki valamit, a művész pedig a képpel fizetett. A hímzésekből és a kivarrásokból én is megtartom a részem, de a többi limlomból csak ezt az egyet akarom, mondta Ilari. Ez a fickó mára már nagy név, a képei árai csillagászatiak. Oké, tudom, igencsak bosszús lettél, amikor megtudtad, hogy készpénz egy fillér sem maradt.

Ezt Inari mondta. Vidd el ezt is, szólta, és odanyújtotta anyja keskeny jegygyűrűjét. Mi csináljak ezzel? Eljegyzel vele valakit. Amúgy is vasból van, az aranyat annak idején leadta az államnak. „Aranyat adtam a vasért”, emlékszel? Valami papírt is kapott róla. És azt mesélik, azt a pénzt is szélhámosok tették zsebre. Ezt mondta Ilari. Marketta pedig csak annyit válaszolt rá, hogy az egészen egyszerűen nem lehet.

A szeméttelre szánt ruhakupacban egy kis, rózsaszínű babasapka akadt Inari kezébe. A sok sötét holmi között mintha valamilyen fény sugárzott volna

felé a régmúlt időkből. Élénk színű volt, tiszta és puha. Inari a válltáskájába gyömöszölte a sapkát. Ezt nem kell Erkkának megmutatnia.

Otthon, amikor kikapolta a táskáját, a sapka a földre esett. Erkka fölemelte.

Ez az örökrészed? Minek kellett ezt hazahoznod?

Nem tudom. Valahogy ez is az életem része.

Ugyan melyik része?

Nem tudom. Talán az egészé.

Jávorszky Béla fordítása

ZSÁVOLYA ZOLTÁN

Christmas Shopping

*Önfeledten tartottam kiselőadást a
fodrásznál. Nem vettem észre, nyiratkozás
közben én is nyírom magamat, s frankón,
a mester meg az üzlet egész közönsége előtt.
„Miképpen lepjük meg, akcióknak során – magunkat...”
Ami biztos: nem volt bennem képmutatás
semmi. (Más pozitívumot nehéz lenne fel-
keresnem magamból abban az órában...) A
többiekben nem vagyok biztos, hogy nem
akadt bennük legalább egy kevés. – Ugye, a család
sokszor az egomán, tervszerű és ravasz egyéni, az
önzés világ-csapdaként kifeszített, szociális
mikrohálója; hivatkozási alap rá: ezt sem, azt
sem... Semmit sem! A végén aztán kiderül:
csak ő van, tulajdonképp egyedül ő. Beszéli
pedig mindegyre azt a fránya famíliát, amely
szép dolog, kétségtelen, mégis, aki megszakítás
nélkül ugatja témáját, az valahogyan mindenképp
kutya. Ember alatti létező, hisz nem különült el
személyisége a csoportétól. Ősbarlangi horda része.
Alkalmasint oldalbordája bökdösi kifelé ingét,
amely fehér – volt (partikra), de már korántsem az,
s szakadozott, lyuggatott, mint a szita, rosta.
Ő maga akad fenn rajta; kalimpál a rácson, a fereg.*

VIOLA SZANDRA

Béralvó

*Elmennék én béralvónak,
mások helyett álmodónak,
vagy árnyék-nyújtogatónak,
a fény helyett, a késő nyári délután helyett,
nyakamat szívesen szegném
póru járó hegymászók helyett,
elmennék helyettük a kórházba,
amíg ők felérnek a csúcsra,
vagy mennék bejárónőnek, takarítónőnek,
kivasalnám a szél által összegyűrt tengert,
eltakarítanám a porszemeket a sivatagból,
vagy lennék kezes szobanövény,
villanyfénynél irigyelném a távoli dzsungelt,
vagy lennék fereg, meztelen csiga,
szép nyálkásra-csillogósra másznám
a földön haldokló leveleket,
lennék én bármi, akármí,
csak az nem, ami.*

Kép, falon

*A kép a falon elkopott
a sok nézegetéstől.
Amíg felnőttem,
lenéztem a falról,
a tükörből meg kinéztem
a tükörképemet, eltűnt
volna teljesen, ha valaki
közben ki nem cseréli.
Semmi sincs saját,
egymás teste vagyunk,
saját szeretetünk sincs,
csak közös,
egy és oszthatatlan.*

DANIEL ESTIVILL
**Kisléghi Nagy Ádám,
 a szent festője**

Bevezetés

„Hit nélkül nem létezik a liturgiának megfelelő művészet.”¹ Joseph Ratzinger – XVI. Benedek – e tömör és találó kijelentése a keresztény Keleten szinte magától értetődő. A nyugati világban azonban, ahol, úgy tűnik, a szakrális művészeti tevékenység, főként az utóbbi két évszázadban, az Egyház szolgálata helyett gyakran inkább csak a katolikus kultúra és az avantgárd művészeti irányzatok hírhedt elszakadásának megnyilvánulása, muszáj világosan megfogalmazni mint a szent művészet alapelvét.

A teológusnak, Péter későbbi utódjának velős ítélete néhány szóba sűríti azokat az alapvető elemeket (hit, művészet, liturgia), amelyek kimerítő választ adnak a manapság – még szigorúan egyházi vonatkozásban is – fölmerülő, sürgető kérdésekre, mint például: szükséges-e, hogy a művésznak, aki egyházi műalkotásba fog, tevékeny, katolikus hite legyen és termékeny lelki életet éljen, vagy elegendő csupán a lelki világra általánosan nyitott magatartás, amely *ad hoc* szerzett ismeretekkel gazdagodva máris képessé válhat egyházi műalkotás létrehozására?

Időszerűek és elgondolkodtatóak az ehhez hasonló kérdések, mikor Kisléghi Nagy Ádám művészeti tevékenységére tekintünk. Ő nem annyira szavakkal adott választ, hanem inkább a festészet terén kifejtett jelentős művészeti tevékenységével, megtéve a *via pulchritudinist*, végigjárva különböző állomásokat és elérve fontos célokat, de mindvégig megmaradván a szakralitás területén. S valóban, a festő művészetét figyelmesen szemlélve egyre inkább meggyőződhetünk arról, hogy az élő hit magas technikai képességekkel párosulva nem tehet mást, mint hogy „liturgiának megfelelő művészetet” teremtsen, és tudjuk, hogy XVI. Benedek nyelvezetében ez „szent művészetet” jelent.

Ha pillantást vetünk az egyházi művészet történetére, láthatjuk, hogy a fentiekhez hasonló kérdések bőven akadtak a XIX. század elején is, mikorra már nyilvánvalóvá vált a katolikus kultúra és avantgárd művészet elszakadása. Akkoriban az Egyháztól távoli körökben úgy gondolták, hogy a vallásos aktus művészi kifejezéséhez elegendő a mélységnek és a transzcendenciának arra a fokára eljutni, amely az általános spirituális nyelvezet alapja, és minden vallásban közös. Az Egyház berkein belül azonban ugyane kérdések testvérületek és keresztény művészi csoportosulások kialakulásához vezettek, mint például a pre-raffaelitaké vagy a nazarénusoké. E körökben az volt az uralkodó nézet, hogy a művész élő hite alapvető feltétele a keresztény műalkotás létrehozásának. Ebben a kontextusban született meg a művész életszentségének eszméje mint a szakavatottság fő szabálya. Említsük csupán a *Szent János Testvérület*² alkotmányát, amelyet több művésszel egyetemben a Domonkos-rendi Henri-Dominique Lacordaire hirdetett meg 1839-ben. Ugyanezen a vonalon helyezendő el az 1864-ben, a római Művészek monostorának megalapítására tett kísérlet.³ Igaz, e kezdeményezések végül nem tudtak gyökeret verni, és a vizuális művészetek terén kifejtett hatásuk sem bír különös jelentőséggel, de az is igaz, hogy olyan lépéseknek bizonyultak, amelyek fönntartották a szakrális művészet színvonalát, és nagymértékben hozzájárultak a Katolikus Egyház liturgiájának méltó megünnepléséhez.

Mára a helyzet gyökeresen megváltozott: az olyan művészek, mint Kisléghi Nagy Ádám, úgy élnek a művészet világában, mint jövevények egy idegen országban, mint remeték a sivatagban, mint közönséges halandók által meg nem értett misztikusok. Nincsenek többé testvérületek, nincsenek intézmények, nincsenek rendek vagy bármilyen egyéb, jelentősebb csoportosulások, ahol menedékre lelhetnének és olyan helyre, ahol a tehetségüket a szent szolgálatára továbbfejleszthetnék. Manapság a művészekkel folytatott párbeszéd nemes célkitűzései ellenére az Egyház sem nyújt megfelelő környezetet arra, hogy azok

Az írás a szerzőnek kiadónknál megjelenő *Kisléghi Nagy Ádám* című albumában szerepel.

1 RATZINGER J.: *Lo spirito della liturgia* = Uő: *Teologia della liturgia*, Vatikán, 2010 (Opera Omnia, XI/A), III. rész, 1. fejezet, *La questione delle immagini*, 132. – Magyarul: J. RATZINGER: *A liturgia szelleme*, Szent István Társulat, Bp., 2002, III. rész, 1. fejezet: *A képek kérdése*, 120.

2 VÖ. LACORDAIRE H.-D.: *Règlement de la confrérie de Saint-Jean Évangéliste*, Párizs, 1840.

3 A római Művészek monostorát Peter Lenz, J. Wüger és A. Bensingler alapította azzal a céllal, hogy visszatérjenek a szakrális művészet területén alkotó festők testületi szervezetéhez. Később Lenz, belépve a bencés rendbe, Dom Desiderio néven megszervezte a híres beuroni iskolát. VÖ. LENZ P.: *Statuten eines Kunstklosters* = „H. Siebenmorgen. Die Anfänge der Beuroner Kunstschule”, Sigmaringen, 1983, 269–270.

a művészek, akik arra vágnak, hogy művészetüket az egyház szolgálatába állíthassák, művészi tevékenységüknek megfelelő képzésben vehessenek részt, s egyidejűleg megoszthassák a szakrális művészet műhelyében szerzett tapasztalataikat. Márpedig a II. Vatikáni Zsinat világosan fejezte ki magát ez ügyben a *Sacrosanctum Concilium* kezdetű, a szent liturgiáról szóló konstitúció 127. pontjának megfogalmazásakor: „Ezenfelül ajánlatos, hogy ahol jönnek látszik, a művészek képzésére alapítsák meg a szakrális művészet akadémiáját vagy iskoláját.”

Úgy tűnik, homályba merültek VI. Pál pápa szavai is, aki a *Művészek miséjének* feledhetetlen prédikációjában hangsúlyozta annak a lehetőségét, hogy konkrét formát öltsenek azok a katekézisek és műhelyek, amelyekkel az Egyház és a művészek közti szövetséget szándékozták lepecsételni. A pápa ugyanis, az Egyház nevében is szólva, megerősítette azt a vágyát, hogy új szövetséget – „új egyezmény a vallásos művészet újjászületéséről és megbékéltetéséről az Egyház kebelén” – kössön a művészekkel, csupán az ő jóváhagyásukra várva. Akkor, a *Művészek miséjének* keretében a pápa a megünnepelt szövetség konkrét megvalósításának fényében javaslatot tett mind a katekézisek, mind a műhelyek egy lehetséges formájára. Katekézis alatt valódi „vallásos nevelést” értve, hiszen, ahogy mondta, „a vallást nem szabad kitalálni; tudni kell, hogy mi jött létre Isten és ember között, hogyan határozott meg Isten bizonyos vallásos köteleket, melyeket ismerni kell ahhoz, hogy ne váljunk nevetségessékké, dadogókká vagy aberránsokká”. A műhelyt ugyanakkor úgy mutatta be a Szentatya, mint technikai szükségletet és mint olyan közeget, ahol a művészeket kell megszólaltatni, hogy művészi kifejeződésük „kifejezőmódok és eszközök, s, ha szükséges, az újítások teljes gazdagságában legyen.”⁴

Kétségtelen, hogy a II. Vatikáni Zsinat az egész, az Egyházon belül általa elindított megújuláshoz, valamint az Egyház és a világ közt létrejövő, új típusú kapcsolathoz hasonlóan a művészet terén is arra törekedett, hogy megújítsa a párbeszédet a művészekkel, és elősegítse a szakrális művészet újbóli felvirágzását. Ez magyarázza a zsinat művészekhez intézett záró üzenetének mélységesen barátságos és pozitív hangvételét: „Az egyház régen szövetségre lépett ve-

letek. Ti építettétek és ékesítettétek templomait, ti vettétek körül ünnepi fényvel hittételeit, ti tettétek gazdaggá közös istentiszteletét. Ti segítettétek abban, hogy a rábízott isteni üzenetet lefordítsa a formák és a figurák nyelvére, hogy érzékszerveink közelébe hozza a láthatatlan világot. Az egyháznak ma is, mint tegnap, szüksége van rátok, s azért hozzátok fordul. Azt üzeni nektek általunk: Ne engedjétek, hogy egy minden vonatkozásban termékeny szövetség felbomoljon! Ne vonakodjatok attól, hogy tehetségeket az isteni igazság szolgálatába állítsátok! Ne zárjátok el lelketeket a Szentlélek fuvallata elől!”⁵

Jóllehet a zsinat üzenete világos, sok művész félrevezető módon értelmezte annak tanításait, és ebből kifolyólag azon munkálkodtak, hogy a szakrális művészet körébe a liturgia igényeivel és a katolikus hit alapjaival teljességgel összeegyeztethetetlen „művészeti rendszer” szerint megálmódott műveket vezessenek be. Más szóval, míg azt hitték, hogy az úgynevezett „zsinati szellem” ihletését követik – amelyet mint feltétlen nyitottságot fogtak föl, amely a művészet terén válogatás nélkül befogad mindenfajta művészi megnyilvánulást –, meg voltak győződve például arról, hogy az absztrakt művészet alkalmas a keresztény üzenet továbbítására mint a figuratív művészet ellentéte és alternatívája.⁶ Ez ügyben érdekes a nagy tudású Rodolfo Papa által a *Jegyzetek a szakrális művészetről* című írásában megfogalmazott megkülönböztetés. Helyesen állapítja meg, hogy az absztrakt és a figuratív művészet közti különbség nem stilsztikai, mint ahogy általában gondolják, hanem „két különböző művészeti rendszerről” van szó.⁷

Akadnak azonban olyan művészek, akik úgy döntöttek, műveiken keresztül igazolják a figurativitásnak mint az igazi szent művészethez vezető biztos útnak

4 VI. Pál: *Messa degli Artisti nella Cappella Sistina*, Solennità dell'Ascensione di Nostro Signore, 7 maggio 1964 = *Insegnamenti di Paolo VI*, Roma, 1964, II, 312–318.

5 A zsinat záró üzenete a művészekhez: *Documenti Ufficiali del Concilio Vaticano II*, E.D.B., Bologna, 1979 (Enchiridion Vaticanum, I), 305. Magyarul: *A II. Vatikáni Zsinat üzenete a művészeknek*, Magyar Iparművészet, 1998/4, 104.

6 A keresztény művészet berkein belül az Olasz Püspöki Konferencia által gondozott új *Olvasmányoskönyv* megjelenésének (2007) okán, amely kortárs művészek alkotásait tartalmazza, a nonfigurativitás, illetve a figuratív választásának eltökélt védelmezői közötti szembenállás élénk vitát gerjesztett. Az illusztrációk zöme meglehetősen absztrakt, sok esetben egészen a tisztán anikonizmusig.

7 Vö. PAPA R.: *Discorsi sull'arte sacra*, Siena, 2012, 94.: „A »művészeti rendszer« kifejezés alatt olyan elveknek és szabályoknak az együttesét értem, amelyekre egy jelrendszer épül és amelyek körülhatárolják maguknak a jeleknek a jelentését... Így például különböző művészeti rendszereknek tartom a figuratív rendszert, a nonfiguratívot vagy anikonikust.”

egyetemes és abszolút megalapozottságát. Közülük kiemelkedik Kisléghi Nagy Ádám,⁸ a kiváló tehetségű magyar művész, aki festői tevékenységének legelejétől az Egyház szolgálatában állt, legyen szó egyházi személyek ábrázolásairól vagy egyszerűen szakrális témájú művekről. Méltán említhetjük őt azok közt, akik az Egyház művészetének történetében kreativitásukkal hozzájárultak az Evangélium üzenetének továbbadásához és az emberi lelkek föl-emeléséhez az isteni misztériumok szemléléséig.

Ha igaz, hogy a festők az alakjaikkal és a színeikkel többet árulnak el, mint azzal, amit a műveikről mondanak, akkor jobban tesszük, ha, ahelyett hogy elvont kritikai fejtegetésekbe keverednénk, magát a művészt hagyjuk beszélni, festményein keresztül. Elegendő tehát rátekinteni Kisléghi Nagy Ádám néhány festményére, hogy fölfedezzünk bennük négy, munkásságát jellemző és azt nemcsak összetéveszthetlenné, de legfőképpen liturgiának valóban megfelelő művészetté tévő aspektust.

A figuratív nyelvezet mint művészeti rendszer

A tisztán figuratív nyelvezet használata lényegi jellemzője művészi tevékenységének. Ez lehetővé teszi a szemlélő számára, hogy olvasson az alakokból, mindegyiküknek elsődleges és egyértelmű jelentést tulajdonítva. E formális nyelvezet választása a festő keresztény világlátásának (*christliche Weltanschauung*) következménye. A valóság e látásmódja Isten Igéjének megtestesülésének teológiai tételén alapszik. Az Egyházban a szakrális képi ábrázolás alapja már a korai századoktól kezdve a kinyilatkoztatásnak e központi eleme volt. Ebben az összefüggésben kell olvasnunk a Tanítóhivatalnak azokat a megnyilatkozásait, amelyek megerősítik a figuratív művészetek használatát a hit továbbadására és megünneplésére. Példának okáért említsük csupán Nagy Szent Gergelynek Marseille püspökéhez⁹ írott levelét vagy Damaszkuszi Szent János teológiáját, amelyet a II. Nikaiai Zsinat¹⁰ használt föl, később pedig a szentké-

pekről szóló tridenti határozat erősített meg ismét.¹¹ A legutóbbi időkben pedig II. János Pál pápa nyilvánult meg ekképpen, a művészekhez szóló levelében: „*A megtestesülés titkában azonban Isten Fia személyesen láthatóvá tette magát (...) Isten Jézus Krisztusban emberré lett: ő az a középpont, akihez fordulni kell, »hogy az emberi létnek, a teremtett világnak és magának Istennek a titkát fel tudjuk fogni«.* Istennek ezen alapvető kinyilatkoztatása mint misztérium bátorítás és kihívás a keresztények számára a művészi alkotások terén is. *A szépség olyan kivirágzása fakadt belőle, mely éppen a megtestesülés misztériumából szívta föl éltető nedveit.*”¹²

Anikonikus perspektívában e tanítóhivatali dokumentumok egyetlen megállapítását sem lehetne helyesen értelmezni, éppen azért, mert bennük rejlik az az elv, amely szerint a valósággal létesített kapcsolat elsődleges foka és a lelki dolgok megismerésére való eljutásnak eszköze az érzékek használata. Elsősorban azonban az Egyház folytonos, élő hagyománya az, ami a gyakorlatban megerősíti a figuratív előnyben részesítését a liturgikus szolgálatnak és a katekézisnek alárendelt művészetben.

Hogy igazoljuk mindezt, hadd fordítsuk figyelmünket művésznünk néhány alkotására! Festői pályafutásának elején és saját nyelvezetének keresésében Kisléghi egy, bizonyos absztrakció iránt nem teljesen közömbös, formális univerzumhoz látszott kötődni. Ilyennek mutatják őt az olyan munkái, mint a *Szent képe* (1987, olaj, vászon, 200 × 70 cm) vagy az *Athos* (1988, olaj, vászon, 200 × 300 cm). Ezek esetében nagyfokú az emberi alakok absztrakciója, de nem annyira,

*minthogy az emberekhez hasonlónak vált, emberi alakban ismerjük meg, miért ne ábrázolhatnánk őt?»: II. Nikaiai Zsinat (787): „»A képek adott tisztelet ugyanis az ösképek szól«; és aki hódol a kép előtt, az azon ábrázolt valóságának hódol.» (DENZINGER, H. – HÜNNERMANN P.: *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai*, szerk. ROMHÁNYI BEATRIX – SARBÁK GÁBOR, Örökmécs – Szent István Társulat, Bányterenyé – Budapest, 2004, 218.)*

11 A Tridenti Zsinat határozata a szentképekről (1563). *Decreto sulle immagini = Conciliorum oecumenicorum decreta*, Bologna, 1991, 774–776. „...minden szentkép bőséges gyümölcsöt terem, nemcsak mivel figyelmezteti a népet a jótéteményekre és ajándékokra, amelyekkel Krisztus elhalmozta, hanem azért is, mert Istennek a szentek által művelt csodáit és az ő üdvös példájukat a hívők szeme elé tárja, hogy azokért Istennek hálát adjanak, a szentek példája szerint rendezzék el életüket és erkölcsüket, és felbuzduljanak az Isten imadására és szeretetére, és a jámborság ápolására.” Magyarul: DENZINGER, H. – HÜNNERMANN, P.: *i. m.*, 426.

12 Vö. II. János Pál: *Lettera agli artisti* (4 aprile 1999), 5. Magyarul: II. János Pál: *II. János Pál pápa levele a művészekhez*, 5, Bp., Szent István Társulat, 1999.

8 Kisléghi Nagy Ádám Budapesten, 1961-ben született, és ugyane város Szépművészeti Egyetemén tanult. A művészek és munkásságának jobb megismerésére a www.kisleghi.com oldalt ajánlott fölkeresni.

9 Vö. Nagy Szent Gergely levele Serenusához, *Epistulae*, IX, 209: CCL 140A, 1714. „A festészet azt a célt szolgálja a templomokban, hogy az írástudatlanok legalább a falakra tekintve le tudják olvasni, amit könyvekből meg nem érthetnek.”

10 Vö. Damaszkuszi Szent János: *Contra imaginum calumniatores*, I, 47, 51. „... ha Isten Fia szolgálai alakot öltve emberré lett, és,

hogy a szemlélő föl ne ismerhesse a megjelenített motívumokat. Megállapíthatjuk tehát, hogy a művész már a kezdetektől olyan művészeti rendszerben mozog, amely egyértelműen a figurativitásban helyezkedik el. Néhány évvel eme első munkák után a figuratív felé fordulás egyre világosabbá és kikristályosodottabbá kezdett válni. A fordulat a *Keresztelő Szent Jánosban* (1993, olaj, vászon, 80 × 100 cm) már nyilvánvaló. Ettől a pillanattól kezdve Kisléghi többé nem tér el attól a választásától, hogy a szakrális témákat olyan alakokon keresztül jelenítse meg, amelyek összetéveszthetetlen és közvetlen módon utalnak a valóságra.

Ily módon festőnk az Egyház élő hagyományának ösvényére lép, amely már a legelső időkől kezdve egyértelműen a figuratív realizmust részesítette előnyben, s ezt sok évszázados történelme során több alkalommal is megerősítette. E választás nem valamely esztétikai kérdés okán vált véglegessé, hanem sokkal inkább két érv: egyrészt a képek használatának, vagyis az igazság megismerésére képeken át történő vezetés belső, másrészt az Ige megtestesülésének, a láthatatlan Atya látható alakban való megnyilvánulásának teológiai érve miatt. Már a posztridentinus értekezésekben nyilvánvalóvá vált a figuratív irányultság, amikor is az Egyház ráébredt arra, hogy az egyházi élet belső megújításához mennyire fontos a képekre gondot fordítani. Gabriele Paleotti bíboros *Discorsójának* elején például úgy határozza meg a képet, mint „minden alakot öltött anyag, mely a rajzolás mestersége által születik, s egy másik, hozzá hasonló formáról mintáztatik.” Ez a meghatározás a figuratív realizmus két alapelve utal vissza: a művész keze által megszülető alak fogalmára; valamint ennek az alaknak és a valóság általa megjelenített formájának hasonlósági viszonyára.

Ikonografikus választások hagyomány és újítás között

A második aspektus, amelyet művésznünk munkáin keresztül igazol, az ikonografikus hagyomány mélyreható ismerete és nagyfokú tisztelete, ugyanakkor az újítási lehetőségek folytonos keresése egyazon művészeti rendszeren belül. Ez az egyensúly hagyomány és újítás között a nyugati keresztény művészet sajátja, ahol a kateketikus cél megkívánja egyrészt a figuratív hagyománnyal való folytonosságot, hogy a szemlélő könnyebben olvashassa a művészi motívumokat és a szakrális műalkotás lelki tartalmát;

másrészt a kellő naprakészséget is, amely időszerűvé teszi a kortárs szemlélő számára a művészet által közvetített üzenetet.

Példának okáért, a szombathelyi székesegyház számára 2000 és 2003 között négy hatalmas, vászonnal festett olajfestményből álló monumentális sorozatban a szemlélő szinte öntudatlanul is fölismeri az egyes képek témáját, ami nem csupán az egyértelműen figuratív nyelvezet használatának, hanem mindeleelőtt a szakrális művészet nagy hagyományaival folytonosságban lévő ikonográfiai választásoknak köszönhető. A festmények a művészet történetében már jól ismert témákat jelenítenek meg, amelyeknek ikonográfiai megkomponálása a hagyományos elemeket követi: *Angyali üdvözlés, Pásztorok imádása, Levétel a Keresztről* és *A Szentlélek eljövetele*.

Az *Angyali üdvözlés* a Szűzanyát a beröppenő angyal imádság közben találja, miközben a Szentlélek galamb formájában leszáll rá. Nem hiányzik a jelenet középpontjából Mária szüzi tisztaságának hagyományos jelképe, a virágzó lilium. A *Pásztorok imádságában* minden a Kisdéd és Mária alakjára összpontosul, akiknek tekintete intenzív párbeszédben áll egymással. Őket Szent József és a szemlélődésben elmerengő pásztorok veszik körül, míg a levegőben lebegő angyalok az Újszülött istenségét hirdetik. Két részlet utal a Fiú küldetésére: a bárány mint világos utalás az eucharisztikus áldozatra, valamint a tojással tele kosár és a korsó, leplezett allúziók a föltámadás utáni új életre és a keresztvízre. A *Levétel a keresztről* alakjai komplex kompozícióban gyűrűznek, amelynek középpontja Krisztus lelkét kilehelt teste, miközben kiemelkedik az együttesből a Szűzanya alakja. Ez esetben is egy részlet zárja le a jelenetet lent, középen: a koponya, amelyet a hagyomány Ádáméval azonosít. Ez az ikonográfiai motívum, ebben az összefüggésben, a Keresztre feszítettben a megváltás páli fölfogása szerinti (Róm 5, 12-21) új Ádámra utal. *A Szentlélek eljövetelén* a központi hely Máriáé, aki monumentálisan trónra emelve, imádkozó mozdulattal a magasba emeli a tekintetét, ahonnan a Szentlélek galamb alakjában alászáll. Körülötte az apostolok spontán, de a klasszikus, ájtatos mintákhoz tartozó gesztusaikkal a Lélek ajándékára való nyitottságukat fejezik ki.

Mindazonáltal az ikonografikus hagyományba való illeszkedés Kisléghi műveiben oly formális nyelvezettel párosul, amelyben a kortárs vizuális kánonok köszönnek vissza. Például, a fent említett *Angyali*

üdvözet jelenetében az angyal megformálása egyértelműen a mai szemlélő ikonikus mintáihoz igazodik mind gesztusaiban, mind pedig az alak anatómiai ábrázolásában. Ugyanezen a vonalon említhetnénk *A Szentlélek eljövételének* drámaiságát: a jelenet egészében véve a szereplők gesztusainak oly kompozícióját állítja elénk, amely meglehetősen közel áll az emberi test mozgásainak mai szemantikájához. Hasonló megállapításokat tehetünk a *Kék Madonna* (olaj, vászon, 2010) esetében is, amelyben a hagyományos figuratív motívumok használata a mai világ mindennaposságának légkörével párosul, amely az alakok tekintetében és arcvonásaiban nyilvánul meg.

Ez a szabadság, amelyet festőnk megenged magának, teljesen érthető és elfogadható minden korok szakrális művészetében Nyugaton, ahogy világosan kitűnik például a posztridentinus értekezésekből.¹³ Ezekben ugyanis, a képek ortodoxiájának megszilárdítására minden erejével törekvő szellem és a figuratív újításokkal szembeni idegenkedés ellenére, szép számmal fogadtak el ikonográfiai újdonságokat a hagyományos témákban, amennyiben azok célja az ájtatosság előmozdítása volt.

Realizmus a valóság szemlélésében és ábrázolásában

Egy harmadik elem, amely világosan kiemelkedik Kislégghi munkásságában: a tiszta, őszinte és eredetien igazmondó realizmus. E figuratív dimenzió keresése egy filozófiai felfogás gyümölcse. Ez biztosítja a megfelelést aközött, amit látunk és ami van, az ismert tomista tétel szerint: „*veritas est adaequatio rei et intellectus*”¹⁴. Művészüket az ember és a valóság megismerésbeni kapcsolatának effajta fölfogása ösztönözte arra, hogy önnön alkotói módszerét caravaggioi szokás szerint alakítsa ki valóságos, modellt álló személyeket megfestve. A folyamatban, amely a vázlatrajztól a vászonképig tart, a művész természetesen, noha alkalmazkodik a modellhez, elvonatkoztat, azaz bizonyos módon megszüri azt, amit lát.

Nem is történhetne másképp, hiszen „*cognitum est in cognoscente per modum cognoscentis*”¹⁵ a tomista realizmus egy másik tétele szerint. Más szavakkal, a művész a valóságból nem mindazt ragadja meg, amit lát, mintha csak fényképet készítené, hanem azokat az aspektusokat, amelyek saját teológiai látásmódja alapján érdeklik. Számára tudniillik nagyon is valóságról van szó, de a teremtett és megváltott valóságról, amelyet ő ábrázolni igyekszik. Így egyrészt elkerüli a hiperrealizmus veszélyét, másrészt pedig a valós világ látásmódja a megtestesült Igébe vetett hittel összhangban jelenik meg.

Továbbá, a realista filozófia szerint az ember megismerési folyamata az érzékeken keresztül történő tapasztalatszerzéssel kezdődik, s ezek között a vizuális művészetekben a látás elsődleges szerephez jut. E megismerési folyamat a művész alkotói tevékenységének alapja, amennyiben a fogalmak, ahogyan Paleotti állítja, „a valóság formáiból kiindulva” jönnek létre. Ez a fölfogás, amely szerint az elmében létrejövő kép és a valóság közti kapcsolat az ábrázolt képen keresztül jön létre, a Loyolai Szent Ignác *Lelkigyakorlataiban* javasolt módszernek felel meg. Ezekben ugyanis a szemlélődés az öt érzéken keresztül történik: mind között az első a látás, hogy képzeletünkkel láthassuk az evangéliumi jeleneteket („*compositio loci*”, „*applicare quinque sensus*” stb).¹⁶

Azáltal, hogy a figuratív realizmust művészi tevékenységének vezérfonalaként alkalmazza, Kislégghi a posztridentinus értekezésekben vázolt, a szent művészetéről szóló elveket igazolja, melyek szerint a kép lényege a valósághoz való hasonlatosságában áll. S valóban, Paleotti úgy határozza meg a képet, mint „*minden alakot öltött anyag, mely a rajzolás mestersége által születik s egy másik, hozzá hasonló formáról mintáztatik.*” Ez a meghatározás a figuratív realizmus két alapelveére utal vissza: a művész keze által megszülető alak fogalmára, valamint ennek az alaknak és a valóság általa megjelenített formájának hasonlósági viszonyára. Ez az, ami világosan megmutatkozik Kislégghi műveiben, aki magas technikai

13 PALEOTTI G.: *Discorso intorno alle immagini sacre e profane*, II. könyv, III. fejezet. „Nem minden, bizonyosként elbeszélte vagy megfestett bizonytalan téma teszi föltétlenül vakmerővé az alkotóját; ez történik akkor, amikor az elbeszélendőnek vagy megfestendőnek megalapozottsága valószínűsíthető, továbbá alkalmas arra, hogy megérintse a szíveket és ájtatosságot ébresszen.”

14 Aquinói Szent Tamás: *De veritate*, q. 1 a. 2 s. c. 2. „az igazság a tárgynak és az értelemnek egybevágósága” Magyarul: *Aquinói Szent Tamás szemelvényekben*, vál. Shütz Antal, Szent István Társulat, Bp., 1943, 316.

15 Aquinói Szent Tamás: *Summa Theologica* I, 12, 4, c. „a megismert dolog a megismerőben a megismerő lény létmódja szerint van” Magyarul: Aquinói Szent Tamás: *A teológia foglalata*, I, Gede Testvérek, Bp., 2002, 83.

16 Loyolai Szent Ignác: *Esercizi Spirituali*, 122. Magyarul: Loyolai Szent Ignác: *Lelkigyakorlatos Könyve*, Szent István Társulat, Bp., 1986, 66. „Első pont: Lássam képzelőtehetség látásával a személyeket, fontolgassam és szemléljem részletesen körülményeiket és meritsek valamelyes hasznot a látottakból.”

képzettségével a szemlélő szeme elé tudja tárni azokat a dolgokat, amelyek a való világot alkotják. Ezáltal Paleotti eszméjének kitűnő tolmácsolójává válik, aki szerint „*a festészet célja az... hogy hasonlatossá tegye a valósághoz az ábrázolt alanyt, amit némelyek a festészet lelkének neveznek*”.¹⁷

Mindenesetre Kisléghi Nagy Ádám festészetében a realizmust nem lehet a többi, a festészetét szintén jellemző aspektustól különválasztva tárgyalni, melyek között ki kell emelni a fény használatát és az ikonografikus beállítást, amely elemek mind azt a célt szolgálják, hogy a szemlélőt a legnemesebb vallásos érzéseiben ragadják meg. E tényezők együttes használata különbözteti meg a *tout court* realizmustól a vallásos realizmust, amelyet Kisléghi hitbéli látásmódjával összhangban és művészi tevékenységének jellegzetes vonásaként alkalmaz.

A fény mint a spirituális jele a művészetben

Kisléghi festészetének egy újabb jellemzője a *chiaroscuro* technikájának alkalmazása, amellyel Michelangelo Merisi da Caravaggioval való rokonságáról tesz tanúbizonyságot. E nagy festő a tridenti művészetfelfogás szolgálatába állította a *chiaroscuro* festői technikáját, amely később híressé tette őt, és nagy hatással bírt a művészet későbbi történetében. Ennek a technikának az az elsődleges célja, hogy a valóság ábrázolását minél inkább igazmondóvá tegye. Caravaggio ezzel Gabriele Paleotti bíboros kívánságát teljesítette, aki a festőknek azt javasolta, hogy „*az alany természete szerint hol világos, hol sötét, hol lágy, hol élénk színek könnyedségével és változatosságával*”¹⁸ irányítsák a szemlélő figyelmét a festmény megtekintésére. Merisinek egyébiránt ezzel a technikával sikerült a keresztény lelkiség legnemesebb hagyományához csatlakoznia, amely szerint a fény a kegyelem lélekbeleni tevékenysége által indított, belső megvilágosodás jele. Ennek a lelkiségi hagyománynak, mint ismeretes, a keresztény ikonográfia történetében különböző kifejezőeszközei voltak, de Caravaggio esetében festészetének *leitmotiv*-jává vált, amely a művészetben az isteninek az emberibe való alászállását jeleníti meg. Caravaggio ekképpen az Isten Fiának kenózisáról szóló (κενωσις) páli teológia hirdetőjévé válik: „*Ő Isten formájában volt, (...) kiüresítette magát, szolgai alakot öltött, és hasonló lett*

az emberekhez (...) és engedelmeskedett mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig” (Fil 2,6-8).

Kisléghi tehát, Caravaggio nyomdokain haladva, az ön- és a vetett árnyékokat minden alakjában kettős cézzal kívánta kidolgozni: realiztikussá tenni az ábrázolást, és úgy használni a fényt mint a lelki világra utaló szimbolikus elemet. Ebben az Egyház nagy spirituális hagyományának ismeretéről tesz tanúbizonyságot, amelyben a fény mindig az isteninek, a jónak és a kegyelemnek a jele, míg a sötétség a rossz és a bűn szimbóluma. Tulajdonképpen már a Szentírás első oldalain, a teremtéstörténet is utal a fénynek a sötétségtől kezdetektől való elkülönülésére (Ter 1,3-4); majd pedig az idők teljességében a Krisztus mint a világ világossága jön el (Jn 8,12). A kinyilatkoztatásnak e pontjait az évszázadok során az Egyház állandó és termékeny tanítása követi, a jó rossz fölötti győzelmét a sötétségből a fénybe tartó átmenetként mutatván be. E látásmód szerint festőnk kompozícióiban a fény, jóllehet messzemenően realiztikus fölfogásban, arra rendeltetik, hogy a kegyelem világos jelévé váljon. Kisléghi Nagy Ádám műveiben ugyanis az alakok a sötétből látszanak kiemelkedni, és a szemlélő számára szokatlan realizmussal jelennek meg. Ekképpen az anyagi valóságok világa, a fények és árnyékok kontrasztjában szemlélve, az emberi lét jelképévé válik, amelyet saját állapotának félárnyékában a kegyelem világosít meg.

Így az *Angyali üdvözlés*ben a fényforrás a Madonna tekintetét világítja meg; a *Pásztorok imádásán* a kép legfényesebb pontja az Újszülött, a Fény, aki a Magaságból születik, és aki különös intenzitással ragyogja be a körülálló személyek arcát; a *Levétel a Keresztről* című képen a fény közéről száll alá, szerteoszlik a halott Krisztus testén, s onnan terjed tovább a többi szereplőre, mintegy jelezvén a kegyelem természetfeletti jelenlétét a halál legsötétebb pillanatában is; végül pedig *A Szentlélek eljövételén* a teret az isteni kegyelem világítja be, amely az összes szent személyt megérinti, az imádságot, a szemlélődést és az új élet ámulatát lehelve beléjük. A *Szent Ferencen* a fény, amely fölülről érkezik, ugyancsak a halálon való elmélkedés közbeni belső megvilágosodás jelképévé válik.

Összegzés

Az itt megemlített aspektusok pusztán lényegiségükben elegendőek lennének, hogy Kisléghi munkásságát is a Joseph Ratzinger – XVI. Benedek –

17 PALEOTTI G.: *i. m.*, I. könyv, XIX. fejezet.

18 *Uo.*: II. könyv, LII. fejezet.

által a liturgiára rendelt művészet alapelvei kapcsán meghatározott eszmei vonalon¹⁹ helyezhessük el. Egyértelmű, hogy e művész számára a figuratív választása ugyanúgy mindaz, ami ennek következménye, nem valamiféle stilisztikai öntörvényűség, sem pedig a múlt szónokias fölidézése, hanem egy olyan művészi útvonal része, amely tökéletes összhangban áll a keresztény Nyugat ez idáig megtett útjával. Ezenkívül Kisléghi, hátrahagyván minden, az Ige megtestesülésébe vetett hittel összeegyeztethetetlen anikonizmust, szent művészetet teremt, amely az üdv-történetből táplálkozik, és harmonikusan illeszkedik a liturgikus környezetbe. Végül pedig, festőknek mindenfajta szubjektívizmust és elszigetelt öntörvényűséget elkerülve, szerencsésen sikerül összeegyeztetnie a kreatív szabadságot mint általában véve a művészet sajátját az evangéliumi üzenet átadásához szükséges tárgyilagossággal. Képei éppen azért válnak szentté, mert a hit belső látásából születnek, és

a szemlélőt Isten Krisztusban beteljesített misztériumának szemlélésére vezetik.

Borromeo Frigyes bíboros így írt a szakrális műalkotások festőinek hite kapcsán: „...aminőképp a szónok igyekezete is hasztalan marad, hogy megindítsa a lelkeket, ha előbb maga is meg nem indul, úgy vélekedem, valamely hasonlatos dolog történik a festőkkel is, kik, ha előbb maguk is erőt nem vesznek magukon, hogy felindítsák lelkükben az érzéseket, nem fogják tudni átültetni műveikbe azt, amit ők maguk sem éreznek, vagyis a jámborságot és a lélek nemes érzelmeit”.²⁰ Ha ez igaz, nem lehet nem arra gondolni, hogy Kisléghi Nagy Ádám munkássága nem csupán a festőművészet szabályai mélységes ismeretének és a keresztény tanításban való jártasságának a gyümölcse, hanem mindenekelőtt a személyes hité, amely képes magával ragadni a szemlélőt is, a hit aktusára és Isten dicsőítésére ösztönözve őt.

Fordította: Király Bálint

19 Vö. RATZINGER J.: *Lo spirito...*, i. m., 129–132. Magyarul: RATZINGER J.: *A liturgia szelleme*, i. m., 118–121.

20 BORROMEO F.: *De pictura sacra*, I. könyv, XI. fejezet.

TOÓT-HOLLÓ TAMÁS
Csobban a víz – Tűzön-vízen

Lélektől lélekig ért hát a szó, el is dőlt a dombon egy rozzant, vasderes csikó, hogy soha ne feledjem, milyen az, amikor a másik önmagunkból lép elő, s mi magunk éppen a másik nyomán vagyunk, ha szőrén-szálán is csak táltosodni készül az akaratunk.¹ Hogy akkor már akár lángoljon is a hajunk, ha már egyszer bármikor a kezünkbe akadhat a kardunk.²

Válassz magadnak lovat, uram, királyom! – szölt hozzám az én aranyregimentet vezénylő kapitányom.

Honnan, miből választhatnék, kapitányom? – kérdeztem.

Van ám még egy istállóban két másik csikó, akár tudom, akár csak a bűjét vallom.

Nem kell nekem másik két csikó, kapitányom.

De ezt a lovat akkor a válladra kell kapnod, uram, királyom.

Nem bánom én, ha beleszakadok is, vele kell elindulnom, ha csak Istent ismerem.

Milyen Istent ismeresz te, uram, királyom?

Azt én neked meg nem mondhatom, de tudod te, milyen az ég, amikor rajta minden fény éppen kék. Mint mikor a fűszálak lábaid elé ejtik le bánatuk, akárha Istent követnéd.³

Ha a válladon cipelt rozzant csikód elejted, uram, királyom, az is csak olyan lesz, akárha Istent követnéd.

Ne etessem hát meg ezt a csikót parázssal?

Ne. Emeld fel, hogy aztán egyre csak cipelhesd magaddal az úttalan úton is számtalan megroggyanással.

Hány lesz az, ami számtalanul is számos?

Háromszor fogsz megrogyni, leroskadni azzal a csikóval. S háromszor kell felállnod vele.

Hogyan álljak fel vele, ha már nem lesz az én lábaimnak jártányi ereje?

Abban majd megsegít a képzeleted vagy az emlékeid ereje. De mielőtt a csikót újra a válladra vennéd, mindháromszor a bűvös szerek lesznek számára az eledel. Meghajlítod az aranyhal fényes, sárga héját, s ahogy a levegő azzal a héjjal meghajol, azt

a hajlandósággal hajlandóságos, aranyosan fényes levegőt a csikó szájába fújod. Megtöröd a kacsától, s a tollnak az egyik repedt darabkáját a csikó szájába teszed. Pipádba tömöd a róka szőrét, s a pipa füstjét az égbe kavarogni is engeded, de a lovad szájába is szépen beeregeted. S ha igézzel eteted meg azt a csikót, mindannyiszor könnyebb lesz a terhed, hogy még egy darabig azt a csikót magaddal cipelhesd. S akárhányszor eteted meg, azonközben hozzá egy kérdésed még mindig lehet.

És most te is elmész? Hogy egyedül maradjak a terhemmel?

Elmegyek. A napszentület vörös fényével várlak a Veres-tenger partján az aranyregimenttel és a te királyi véreddel mindörökké testvéries testvéreddel.

Mi dolgom lesz nekem veletek, ha a táltos paripával suhanva rátok találok?

Neked csak arra kell figyelned, mint Bíró Jánosnak. S a Bíró János szavát valaha is már megfogadó minden katonámnak.

Hogy a réz a rézzel, az ezüst az ezüsttel, az arany az arannyal egygé váljon?

Hogy a három égi fény határai közt a legnagyobb csend és békeség honoljon.

Aranseregek aranyos szemléje lesz ez, semmi más.

Seregek fényének ékessége lesz a bennem élő arany, ez sem vitás.

Hogy kell-e nekünk veled valaha is vitakoznunk, azt én nem tudhatom, uram, királyom, de volna most neked a hét rendbéli úton egy jelenésed, s azt én már nem háborgatom – mondta az aranyregiment kapitánya, s azzal sarkon fordult, hogy a rám váró terhemnek engem szavak nélkül is csak rögtön átadjon.

Test test ellen. Lélektől lélekig – soroltam fel hát a ráolvasás szavait.

Mondtam hát, amit mondanom kellett a tölem elbűcsúzódó, s máris a távolba vesző kapitányomnak, s hozzá még a szemétdombon előttem heverő rozzant csikónak, hogy ezzel én is csak sarkon forduljak, de az én forgásomban is legyen bár rögtön hetvenhét fordulat.

Villant egyet a rozzant csikó fáradt tekintete, de akkor még egy szót sem szölt hozzám, holott ugyan a teste már megremegett.

Egyet fújtam, kettőt toporogtam, s azzal a csikót nagy nehezen a vállamra lódtítottam.

Indultam hát vele visszafelé én is a Veres-tenger partjának, hogy járjak én egyet vele az úton, amelyen hozzám eddig is csak varázsszerek találtak.

A *Csobban a víz* a *Forrás Könyve* gyűjtőcímet viselő, kizárólag királyregényekből álló regénytrilógia első darabja.

1 Vö.: Csuang-ce: II/3.

2 Vö.: Allen Ginsberg: *Leples bitang* (Orbán Ottó fordítása)

3 Vö.: Sylvia Plath: *A hold és a tiszafa*

Mentem legelőbb is odáig, ahol a sántán botorkáló rókát egy erdő sűrű bokrai között megtaláltam. Ahogy odáig elértem, menten össze is roskadtam a csikó súlya alatt.

Jól meggondold, gazdám, elejét, utolját, mert nem szita, rosta egy csikó, hogy csak úgy megfordítsák – mondta nekem a csikóm, hogy végre az ő szavát is hadd hallják.

*Nem szita, rosta vagy te, édes lovam, hogy én téged megfordítsalak, se kölcsönkenyer nem vagy ám, hogy csak úgy bárkinek visszaadjalak*⁴ – mondtam erre én fáradtan pihegve, de erősen eltökélve neki, hiszen jól meggondoltam bizony mindent, mert nem szita az én életem, hogy rajta minden kihulljon. Mert nem az én életem szita, hanem a szerelem a csütörtök, ha már dob lett a szerda, amiként mindig is ez volt a világ sora.

Nincsen kölcsönkenyerem, amit visszaadjak, de van énnekem egy héjam egy aranyhaltól, hogy azzal boldogítsalak.

Hogyan boldogítasz te engem azzal, édes gazdám?

Mindjárt kiviszem azt a pikkelyt a tarisznyámból, s menten meghajlítom. Ahogy a levegő azzal a héjjal meghajol, azt a hajlandósággal hajlandóságos, aranyosan fényes levegőt én bizony azon nyomban, s hozzá még a maga forróságával s csak forrongva a te szádba fújom.

Tedd hát, édes gazdám, amit tenni gondolsz, én meg valahogyan csak jóllakom. De ha én jóllakom, akkor neked is jobb lesz, mert én azzal a levegővel eltelve bizony neked feleannyira könnyű leszek.

Kivettem az arany fényével ragyogó héjat, s máris hajlítottam egyet rajta. Ahogy az a pikkely meghajlott, a levegő körülötte máris javában forrongott. Abból a levegőből én egy jó mélyet szippantottam, de azt a szippantásnyi levegőt olyan szépen magamban tartottam, mint mikor a lélegzéssel egyszer az én hét életemből egyben egy egész életre felhagytam. Ahogy azt a levegőt egyszerre csak a testem fogságából mégis kieresztettem, s a rozzant csikó szájába fújtam, azzal én máris minden öregtől megszabadultam, s minden frisset bekebeleztem. Mindenről megfélemedkeztem, semmit el nem veszítettem, s végtelen békességemben minden szépségeknek társául szegődtem.⁵

4 Vö.: *Jól meggondold, kislány* (törökkanizsai magyar népdal)

5 Vö.: Csuang-ce: XV/1. Csuang-ce a testüket féltve táplálók egészségvágát ajánlja ki-ki figyelmébe. Azokat az érdek nélküli magányosokat, akik tudnak úgy lélegezni, hogy az előregedett maguktól elszóráják, s a frisset éppen magukhoz vegyék – s közben medvék módjára mutassák fel testük erejét, s madarak módjára mutassák fel lelkük könnyed repesését.

A csikó viszont attól a fuvalatnyi forró levegőtől annyira jóllakott, hogy az egyik lábával hármat máris rúgózott. Megállni a lábán ugyan még nem tudott, de a szeme fénye már egy kicsit szebben ragyogott.

Akadt is hozzá rögtön egy kérdés.

Édes lovam, aranyhalnak pikkelyét hajlítottam a kedvedért, erre ugyan megmondanád-e nekem, hogy mit tesz neked jártányi erő nélkül is csak meghajolni?

Nekem ez annyit tesz, mint mikor egy garabonciás aranykantárja tekereg.

A Küirt ünnepére egyszer én még elmegyek, s bizony szerfelett boldog leszek, ha ott én egy aranykantárral egy szép lány felé legyinthetek. Köszönöm hát ezt a választ neked.

Felkaptam hát a csikót megint a vállamra, s megint útnak indultam vele. Most addig mentem, amíg odáig el nem értem, ahol egyszer egy meglőtt szárnyú kacsát egy erdő közepén egy tó vizén megleltem. Ahogy annak a tónak a partjára elértem, menten össze is roskadtam a csikó súlya alatt.

Jól meggondold, gazdám, elejét, utolját, mert nem szita, rosta egy csikó, hogy csak úgy megfordítsák – mondta nekem a csikóm, hogy az ő szavát másodjára is hadd hallják, de most már a szavaiban az ébredező erőt is ott tudhassák.

*Nem szita, rosta vagy te, édes lovam, hogy én téged megfordítsalak, se kölcsönkenyer nem vagy ám, hogy csak úgy bárkinek visszaadjalak*⁶ – mondtam erre én fáradtan pihegve, de erősen eltökélve neki, hiszen jól meggondoltam bizony mindent, mert nem szita az én életem, hogy rajta minden kihulljon.

Nincsen kölcsönkenyerem, amit visszaadjak, de van énnekem egy tollam egy búvárkacsától, hogy azzal boldogítsalak.

Hogyan boldogítasz te engem azzal, édes gazdám?

Mindjárt kiviszem azt a tollat a tarisznyámból, s a szélesebb felét menten megrepesztem. A kacs tollának repedt darabkáját erre fel rögtön a te szádba teszem, édes lovam.

Tedd hát, édes gazdám, amit tenni gondolsz, én meg valahogyan csak jóllakom. De ha én jóllakom, akkor neked is jobb lesz, mert én azzal a tollal eltelve bizony neked feleannyira könnyű leszek.

Kivettem a tarisznyámból azt a kacsatollat, s megrepesztettem a szélesebbik felén. Az egyik felét a tollnak a saját számba tettem, a másik felével a tollnak a csikót is csak megettettem.

6 Vö.: *Jól meggondold, kislány* (törökkanizsai magyar népdal)

Akadts is hozzá rögtön egy kérdésem.

Édes lovam, búvárkacsának tollát repesztettem a kedvedért, erre ugyan megmondanád-e nekem, hogy mit tesz neked jártányi erő nélkül is csak megrepedni?

Nekem ez annyit tesz, mint mikor aranydeszkák hasadnak, csontkürttel kürtölnek, s hozzá még földi férgek is mozognak.⁷

A Kürt ünnepére egyszer még elmegyek, s bizony szerfelett boldog leszek, ha ott csontkürttel kürtölnek. Köszönöm hát ezt a választ neked.

Felkaptam hát a csikót megint a vállamra, s megint útnak indultam vele. Egyre könnyebb volt, s nekem is egyre könnyebb dolgom volt hát vele.

Most addig mentem, amíg odáig el nem értem, ahol egyszer a tenger partján a homoknak gödrében egy partra vetett aranyhalat leltem. Ahogy annak a gödörnek a szélére elértem, menten össze is roskadtam a csikó súlya alatt.

Jól meggondold, gazdám, elejét, utolját, mert nem szita, rosta egy csikó, hogy csak úgy megfordítsák – mondta nekem a csikóm, hogy az ő szavát harmadjára is hadd hallják, de most már a szavaiban az ébredező erőt is ott tudhassák.

Nem szita, rosta vagy te, édes lovam, hogy én téged megfordítsalak, se kölcsönkenyer nem vagy ám, hogy csak úgy bárkinek visszaadjalak⁸ – mondtam erre én fáradtan pihegve, de erősen eltökélve neki, hiszen jól meggondoltam bizony mindent, mert nem szita az én életem, hogy rajta minden kihulljon.

Nincsen kölcsönkenyerem, amit visszaadjak, de van énnekem egy csomó rókaszöröm egy róka farkából szakasztva, hogy azzal boldogítsalak.

Hogyan boldogítasz te engem azzal, édes gazdám?

Mindjárt kiveszem azt a csomó rókaszöröt a tarisznyámból, s a pipámba tömöm, majd pedig jól elfüstölöm. De annak a pipafüstnek a legszebben kavargó köreit rögtön a te szádba terelgetem, édes lovam.

Tedd hát, édes gazdám, amit tenni gondolsz, én meg valahogyan csak jóllakom. De ha én jóllakom, akkor neked is jobb lesz, mert én azzal a vörös füsttel eltelve bizony neked feleannyira könnyű leszek.

Kivettem a tarisznyámból azt a jó csomó rókaszöröt, a pipámba tömtem, s szépen el is füstöltem. A füst legszebben kavargó foszlányait pedig szép sorban a lovam szájába tereltem.

A Szentlélek eljövetele, részlet (2003, olaj, vászon, 380 × 420 cm, Szombathelyi Székesegyház)

Akadts is hozzá rögtön egy kérdésem.

Édes lovam, róka szőrét pipáltam el a kedvedért, erre ugyan megmondanád-e nekem, hogy mit tesz neked jártányi erő nélkül is csak az égbe szállni?

Nekem ez annyit tesz, mint egy táltos paripának tőled azt kérdezni, hogy ugyan vajon hogyan szálljon veled: mint a szél vagy éppen mint a gondolat?

A Kürt ünnepére egyszer még elmegyek, s oda megérkezni én szí-

vem szerint a gondolat szabad szökellésével szeretek. Köszönöm hát ezt a választ, s legyen könnyű neked a föld, amikor csak a magad sorsát a magad magvát szétszórva a magad java szerint megkönnyítheted.

Amint ezt kimondtam, a rozzant vasderes csikó megrázta magát, s olyan aranyszőrű vasderes lett belőle, amelyet magány szentélyében élő királyfi még soha nem látott.

7 Vö.: Csontkürttel kürtölnek, aranydeszkák hasadnak, földi férgek forgolódnak. Mi az? (Ósi magyar talalós kérdés Arany László gyűjtéséből; megfejtése: hajnal)

8 Vö.: *Jól meggondold, kislány* (törökkanizsai magyar népdal)

Egy vagyok, és sokan vannak bennem

Beszélgetés Toót-Holló Tamással
a garabonciások könyvéről és szerelméről

Az idei könyvhétre jelenik meg Toót-Holló Tamás grandiózus kőmisztérium-trilógiájának harmadik kötete, a *Gördül a kő*. Ezzel lezárul a szerző több éven átnyúló, nagy vállalkozása, amely azt célozta, hogy a mai korba is meghívja az ősi magyar folklórhagyományban megőrzött varázslatos tárgyat, a garabonciások könyvét. Az Ózdról elszármazott író és szerkesztő most arról is beszél: miért kellett új névvel jegyeznie munkásságának ezt az új szakaszát, s kitér arra is, miért érzi azt, hogy a tradicionalista szellem őrzése összeegyeztethető a modernitás stíluselemeivel.

– *Nálad már a legegyszerűbb kérdés is bonyolulttá válik. Ki vagy te? Honnan jössz?*

– Egy soha nem volt térből és időből jövők. Olyan tér és idő ugyanis nem létezik, amelyikben 1966-ban Ózdon megszületett volna egy csecsemő, akit Toót-Holló Tamásnak hívtak. Ennek ellenére a hivatalos adminisztráció a jog teljes arzenáljával a partnerem ennek a soha nem volt életútnak a kijelölésében. Ha már egyszer nevet változtattam, s a valaha volt születési nevemet, a Tóth Zsolt névalakot szép csendben, jó néhány torzítás (Tót H. Zsolt, Toót H. Zsolt) után elhagytam, akkor ez a módja annak, hogy ezt a változást el lehessen ismerni. Egy olyan állítást kell tehát igaznak tekinteni, ami nem fedi a valóságot: kell egy új születési anyakönyvi kivonat, amelyik egy soha nem volt születési eseményt rögzít. Az új név visszavetítése a múltba olyan, mint a tudományos-fantasztikus irodalomban az időparadoxon. Létrejön egy új időfolyam, amelyiknek más a vége, mint amit az eredeti pálya kijelölt volna számomra. Új név, új pálya. Az új név használatára azt szoktam mondani, hogy ezzel nem megtagadom, hanem meghaladom önmagam. Valahogy úgy,

mint amikor a szerzetesnek készülő jelölt beöltözik. Noviciátussá válik, leteszi a világi nevét, s választ magának egy új nevet.

– *Ha a szerzetesi névalakkal példálózol, az akár olyasmit is jelenthet, hogy ez nálad is valamilyen szakrális út része.*

– Feltéve, de meg nem engedve, hogy így van, akkor ez olyan út lenne, amelyik nem lenne szavakba foglalható. Annyi persze biztos, hogy 2007 óta, az új név viselése óta szinte kizárólagossá vált, hogy tiszta feketében járok. Ez is a Holló-névalak tiszteletére szolgál. A névváltoztatásom amúgy a garabonciások hagyományának kutatásával is egybevág. Amikor az új nevem mindenestül az enyém lett, akkor már javában írtam a *Garabonciás Könyvét*. Miközben az én „beöltözésem”, fekete ruhákba bújásom egy teljesen spontán folyamat. Nem kellett erőszakot tenni magamon, hogy így legyen. Itt kell megjegyezni akkor, hogy a garabonciás egyik lehetséges etimológiája a török ’kara’ (sötét) és a ’bonc’ (szerzetes) szó összetételére utal. És ezzel már megint a garabonciás hagyomány nál tartunk. De ha már a Selyemúton egész keletig értünk, akkor rögtön jegyezzük meg: a sötétség

számomra nem a nyugati világkép gonosz erőket rejtő sötétsége, hanem a Kelet sötétsége, amelyben a taoista kozmogónia szerint a jin a jang szerves kiegészítője.

– *A Garabonciás Könyve már a jelen. Ne ugorjunk ilyen nagyot az időben. Térjünk vissza még a múltadba, Ózdra. A Holló névalakot is onnan hozod?*

– Igen. Ez a név az anyai nagymamám ágáról talált rám. Ezért is volt viszonylag könnyű dolgom az általam megálmodott névalak felvételével. Így a hivatalokat nem kellett azzal fárasztanom, hogy a holló számomra mi mindent jelent például a pálosok világában – egyszerűen csatoltam a kérelmemhez az édesanyám személyi igazolványának fénymásolatát. A Holló-ágnak amúgy a keleti vérvonal öröksége miatt is hálás lehetek. Elég ránézni a nagymamám széles járomcsontjaira, s máris látni benne a fekete kunok, az úzok örökségét, amely az ózdiak egy részében jelenlévő markáns genetikai örökség. Szeretem magam azzal hitegetni, hogy a Selyemúton közlekedő gondolataim forrása egy-egy ilyen távolba vesző genetikai markerrel is magyarázható. Azzal, hogy a véremben van a sztyeppe nomád civilizációk öröksége.

Holló a hollónak – Holló Sándor és testvére, Margit, az anyai nagymamám

– Milyen más örökség birtokába juttatott téged Ózd?

– Ózd nekem mindig is három identitásmintát közvetített. A kelet-magyarországiság peremlétét, a bükki hegyvidék romanticizmusát és az iparváros rozsdamarta tájainak ipari kultúráját. Az enyészet dekadens varázsát. Miután a városból elkerültem, sokaknak felemltettem a *Sztalkert*, Tarkovszkij filmjét. Hogy megértsék, én milyen tájakon játszadozva csepe-redtem fel.

– És ha a családi kör emlékével vagy a személyes ismeretségeiddel akarod megidézni az ózdi múltat?

– A családi körben előbb ki kellett törnöm az agyonföltett egyke szerepéből, aztán pedig – szintén a szellemi eszmélkedésem kezdetén – egyfajta ellenhatásként éppenséggel a lázadással kellett magam kifejeznem. Ezt a gimnáziumi éveim is elég szépen mutatják. A szerencsém az, hogy sikerült a lázadás energiáit a kreativitásban kiélni:

klubszínházat alakítottam, az 1983-ban még botrányosan modernnek számító Esterházy Péterből írtam stilsztikából OKTV-dolgozatot, aminek hála aztán felvételi nélkül mehettem bárhová az országban magyar szakra. A szellemi útkeresésem karakteres emléke az az ismeretségem is a városban, amelyik az *Arvisura* „három prófétájának” egyikéhez, Lakatos Zoltánhoz kötött. A felesége, Márta a gimnáziumi osztályfőnököm volt. Zoli meglátta bennem, a forrófejű kamaszban a teremtő erők működését. A vele való beszélgetéseinkben nem is

szerepelt kiemelten Paál Zoli bácsi és az *Arvisura*, de azért Zoliról lehetett tudni, hogy köze van ehhez a mítoszteremtő, legendás kohászemberhez. Az, hogy ő személyesen is avatottan benne él a sámánkultuszban, akkor vált számomra világossá, amikor egy delejes hatású éjszakai beszélgetésünk, vitánk egyszerre csak amolyan „táltosviadallá” alakult át. Akkor én persze nem tudtam, hogy mi történik velem, csak azt éreztem, hogy valami rendkívüli erő nyilvánul meg velem szemben, s én ezzel szemben egy rendkívüli erőt mozgósítok magamban. Ez azért elég fantasztikus élmény volt egy tizenhat éves kamaszknak.

– A szüleid még Ózdon élnek?

– Nem. Már elköltöztek, hogy közelebb legyenek az unokákhoz. Dunakeszin laknak.

– Az unokák azok az unokák, akikről egy esszéfűzért is írtál?

– Igen. Akkor a Kismama magazinnál dolgoztam. És ott volt

egy állandó rovatom azzal a címmel, hogy *Apasorban*. Ezt rendeztem aztán kötetbe.

– Mi van a lányaiddal azóta? Az a kötet 2003-ban jelent meg.

– Annak, aki a kötet fotóanyaga alapján próbálna rájuk ismerni, már nem lenne könnyű dolga. Ők már kész felnőttek. Sára negyedéves az orvosi egyetemen. Közben már most a TDK-dolgozatához végez kutatásokat. Kata jövőre érettségizik, s ő is pszichológusnak készül. De remekül gitározik, rajzol és énekel. Ez volt itt a reklám és az apai büszkeség helye.

– Benned mikor tört ki a kreativitás?

– Már gyerekkoromban is írtam. Nyolc-tíz éves koromtól talán. Indiánregényt, sci-fi kalandregényt. És nagyon eltökélten tudni véltem, hogy újságíró és író leszek. Még azt is meg tudom mondani, hogy honnan jött ez a hóbortom. Megvolt a családi könyvtárban Sugár András, a televíziós újságíró könyve. Az volt a címe, hogy a *Távolságot, mint üveggolyót...* Ez annyira rabul ejtett tizenegy éves koromban, hogy ezt az ambíciómatt innentől fogva kész tényként kezeltem. És valahogy az is evidens volt, hogy olyan újságíró leszek, aki könyveket is ír.

– Akkor valóra vált az, amire gyerekként vágytál...

– Ez igaz. De az is igaz, hogy ma már értem: ez a két dolog nem olyan evidens módon egy, ahogyan én azt gyerekként gondoltam. Sőt, igazából azt is megtanultam, hogy ez gyakorlatilag azt jelenti: legkevésbé két életet kell élned. De az is lehet, hogy hármát vagy négyet.

– Mit kellett ehhez megtanulnod?

– A tüzet. Eredendően ugyanis nagyon sok bennem a víz, az álmódosítás. Ez a Halak jegy hatása

bennem. Az aszcendensem azonban a Nyilas: a magyarság asztrológiai karakterjegye. Ez már képes arra, hogy tüzet gyújtson bennem. Valahogy ezt a lángot kellett felszítanom, hogy a világban boldogulni tudjak. De ez tényleg tanulás volt. Pont a rendszerváltás idejében, 1990-ben diplomáztam az ELTE-n, s aztán egy-két év kutatói ösztöndíjjal folytatott munka után bekerülhettem tanársegédnek az egyetemre. A Kádár-korszakot jellemző értelmiségi túlélési stratégiák szempontjából látszólag minden tökéletesen alakult: a bölcsészegyetemi állás, a Karácsony Benőről írt monográfia s az ennek alapján gyorsan megszerzett tudományos fokozat maga volt a beteljesült álmom. Presztízs, szabadság, kulturális aura. De akkor már házas voltam, megszületett az első gyermekem. És közben kitört a vadkapitalizmus, jöttek a családfenntartás kényszerei. Váltani kellett, vagy legalábbis több lábon állni. Ez volt a legnehezebb: magamat eladni, érvényesülni. Nagyon nem belülről hoztam ezt a figurát, hanem szerepet játszottam. De szerencsére egyre jobban. Így kerültem a sajtó világába. Először az irodalmi lapokon át: Magyar Napló, Európai Utas, Napút. Aztán jött az első közéleti lap, a Vasárnapi Hírek, amit aztán a Vasárnapi Blikk követett, és még nagyon sok más sajtótermék. De innentől fogva már adva volt a legkevesebb két élet. Egy élet a kultúra közegében élve, és egy élet nagyvállalati környezetben, sajtóbirodalmak kulisszái között. A tűz és a víz.

– *Nemcsak szerkesztő voltál, hanem lapokat is alapítottál, szervezeteket is fejlesztettél. Erről szinte mindenki azt vélhetné, hogy egész embert kívánó feladat.*

– Volt néhány nagy sajtóvállalkozás, amelynek a részese lehettem. Az ilyen feladatok elvben tényleg eléggé lekötik az embert. De erre van egy híres alkimista szentencia, Basilus Valentinus találó kitétele, amit sokszor szoktam idézni a szövegeimben is: „*Unum ego sum, et multi in me.*” Mindig van valaki, s nem is csak egyvalaki bennem, aki kinéz az adott helyzetből, s valami mást akar csinálni. Olykor egyszerűen csak az élet művészetét megvalósítani, valamiféle felemelő mámort keresni. Teremteni. Ez a teremtő hév 2005 végén talált magának újra nagy erővel utat az életemben. Akkor kezdtem el dolgozni azon a szövegegyüttesen, a kőmisztérium-trilógiámon, amelyet ma már összefoglaló néven úgy is hívhatunk, hogy ez maga a *Garabonciás Könyve*. Ezen az újonnan megélt szenvedélyemen keresztül persze megint az életem ciklikuságát tudom felmutatni. Végére is regényíróként már korábban is debütáltam: az első regényem, a *Pályaháborgások* még 1995-ben jelent

meg. Vagyis a számomra fontos valamennyi területen ott van bennem a visszatérés. Visszatérés, de nem a kezdetekhez, hanem a személyes kezdetekkel elinduló érési folyamaton belül egy-egy újabb érettségi szinthez. A kárpát-medencei folklórkincsben elmélyedve ma ott tartok, hogy szinte minden karakteres életjelenséget le tudok írni a magyar varázsmesék segítségével. Nos, ezt az örök visszatérést a dolgaimban a három királyfi előtt álló azonos próbatételekkel tudom megérteni – amely próbatételeket sikerrel mindig csak a legkisebb királyfi képes kiállni. Mert van a világgal szemben nyilvánított erő, s van a világ iránt mutatott ösztönösen gyengéd figyelem. Ennek egyensúlyát megtalálni annyi, mint a legkisebb királyfi bölcsességének birtokába jutni. Ez amúgy az idő visszaforgatásának ősi varázslata – ugyanaz a metódus, mint amivel az ismert gyermekmondóka forgatja vissza az időt a varázslat bűvöletében. A „szita-szita-péntek” után a „szerelemcsütörtök”, majd a „dobszerda”

Feketén-fehéren – sötét tündérkirályként a Szentivánéji álmot játszó diáktársulatban

eljövetelével. De ez a visszaérés nem az ifjonti korba butít vissza, hanem az aranykori teljességbe vezet el. Ahonnan nézve az idők még az aranykori ember tudásával teljesekek. Ha így nézzük, vagyis nem a személyes életkorba, hanem a Kali-juga felől a Satja-juga felé mintegy egyetemesen fiatalodunk vissza, akkor a legidősebből a legfiatalabbá válni igenis fejlődés. Az elsőszülött fiú zabolátlan gögje, megzabolázhatatlan ereje felől tartunk ilyenkor a kellő alázattal uralt őserő felé. A természettel és az emberekkel harmonizáló aranykori létezés felé. Ennek az új érettségnek, új alázatnak és új erőnek a megismerése követelte meg tőlem az új név magamra öltését. Ezért aztán minden, ami már a Toót-Holló Tamás névvel jegyezve született meg bennem, a jelenlegi legjobb formámat felmutató teljesítmény. És ez a felmutatás egyben egy ősi varázslat meghívása is a modern korba. És persze irodalom, ha varázsosan is.

– *Ezt miért tartod szükségesnek hangsúlyozni?*

– Azért, mert ezzel akarok elkerülni egy nyilvánvalóan létező csapdahelyzetet. Nem akarom valamiféle tanításnak beállítani azt, ami modern, a velejéig modern irodalom. Miközben persze tradicionalista hitvallás is.

– *Hogyan határoznád meg a dolgaid tradicionális ihletettségét?*

– Baranyi Tibor Imre írja *A magyarság szellemi küldetése* című tanulmányában, hogy a tradicionális egészét magába foglaló spirituális emlékezet intuitív jellegéhez a magyar szellemi elitnek felbecsülhetetlen segítséget nyújthat az ősi keleti eredet. Ő utal arra is, hogy a magyarság kárpát-medencei jelenléte során folyamato-

san Kelet és Nyugat ütközőpontja volt, de ehhez azt is hozzáteszi, hogy ahol az erők megütközhetnek, ott szintetizálódhatnak is, s ennek a szintézisnek a megalkotása a magyarság nagy lehetősége. Magam sem gondolom ezt másként. Én legfeljebb a magam eszközeivel annyit teszek hozzá ehhez a vízióhoz, hogy azt is felmutatom: a spirituális emlékezés gyakorlásának kiváltképp megfelelő terepe a modern irodalom.

– *Most már a kőmisztérium-trilógiáról és az ehhez csatlakozó liturgikus drámádról beszélsz, ugye?*

– Igen. Végére is ezt az egész vállalkozást a magyar folklórhagyomány egyik rejtve rejtőz elemére, a garabonciások varázskönyvére való spirituális emlékezés élteti. Adva van egy több formában is létező, fel-felbukkanó hiedelem arról, hogy a garabonciásoknak van egy könyvük, amelyikbe beleolvastva varázserőket szabadíthatnak a világra. Erről a könyvről már Ipolyi Arnold is írt a *Magyar mitológiájában*, de Komjáthy István is megemlékezik róla a *Mátyás-mondákban*. Ha a spirituális emlékezést hívjuk segítségül ahhoz, hogy ezt a könyvet megidézzük magunk közé a mai világba, akkor könnyen célt érhetünk. Ennek alapján lett a kőmisztérium-trilógia három kötet – az *Üsse kő*, a *Három a kő* és a *Gördül a kő* című regény – azzá, amivé lennie kellett: a Kelet és a Nyugat találkozásának varázslatát megjelenítő alkotássá, s közben fizikai megjelenésében is igéző hatású, lenyűgöző erejű tárgygyá. Ezt most azért merem mondani, mert ezért a dicséret nem engem illet, hanem a kiadót és a tipográfust.

– *Hogyan jött az ötlet, hogy a könyveid ilyen megdöbbentő műtárgyak formáját öltse magukra?*

– Volt a Napútban egy sorozatom, a *Prózaporonid*. Ez aztán könyv alakjában is megjelent. Ebben a sorozatban írtam egy bámulatos kötetről, a *Jégkockák Isten whiskyjébe* című könyvről, amit a Nap, Szél és Csillagok Könyvműhely jegyzett. Erről a Szabó Zoltán fotográfus bajkái képeit összegyűjtő, s különböző szövegekkel társító kötetről szólva külön is fel-emlegettem a tipográfus, Németh Csaba Elek nevét. Ez az egyik szál. A másik szál az, hogy éveken keresztül rajta voltam azon a címlistán, amelyre e-mailben minden héten elküldte Szondi György barátom a bulgáriai természetfotóit. Ezek a képek annyira tetszetek, hogy egyre erősödött bennem az a meggyőződés, hogy ezekkel nekem még valami dolgom lesz. Amikor az *Üsse kő* elkészült, akkor úgy éreztem, hogy a fotók jól illenének a szövegeim animista természetvallásokat idéző passzusaihoz. Megkerestem azt a Németh Csaba Eleket, akinek addig csak a nevét láttam leírva. Csabát érdekelte a vállalkozás, olyannyira, hogy egy idő után a szövegeim egyik legértőbb és leglelkesebb olvasója lett. Ahhoz is különleges érzéke volt, hogy Gyuri képeiből kiválogassa azokat a felvételeket, amelyeken a kövek, fák, felhők, patakok környezetében fel-felbukkan egy-egy rejtőzködő csodalény sziluettje. Amikor benne összeállt a kőmisztérium-trilógia képi, tipográfiai varázslata, már csak Gyurit kellett megnyernünk ahhoz, hogy vállalkozzon arra, hogy a Napkút Kiadó ebben a formában is nyitott legyen ezekre a könyvekre. Gyurira szerencsére átragadt valahogy a könyv készítése közben érzett szent örületünk. Ha nincs Szondi György, akkor nem tudom, mi lett

Apasorban – Sárával és Katával a Balti-tenger partján

volna ennek a vállalkozásnak a sorsa. Mert ezt a könyvet csak így lehetett a megjelenésig elkísérni: egy baráti alkotóközösség időtlenül, aprólékosan gondos munkájával, szeretetével, lelkesedésével.

– *Hogyan találkozik a trilógiában a Kelet és a Nyugat?*

– Ahogy a sutba vágva a hamuban pihenő magyar táltosok tétlen várakozása találkozhat össze a Tao cselekvéstelen cselekvésével, a *wei wu wei* gyakorlásával. Magától értetődően. A kárpát-medencei magyarság folklórhagyományát őrző népmesék, népdalok és népballadák rejtve rejtező tudása számomra nagyon könnyen rokonítható azzal a tudással, amelyet a Távol-Keleten például a taoizmus és a sintoizmus őriz. A sztyepei civilizációk által uralt Selyemúton közlekedő gondolatok aztán az iráni zoroasztriánus hitelveket vagy a manicheizmus emléknymait is szabad vándorlásra ösztönözték, s így a mi őseinkhez is eljuttatták. Ennek tökéletesen elemezhető maradványa a Szent László és a kun vitéz párviadalában, s a párviadal igazi értelmét a leginkább megőrző templomi freskókon egymással

mérgőző fény és sötétség. Népmeséink aranyhajú ikrekkel, aranyszörű paripákkal, aranyréttel és aranyregimenttel benépesített aranykori teljességét megidézve könnyen nyílnak meg a kapuk az aranykori idők teljességét idéző nagy ősmítoszok felé: bebizonyítva, hogy az inkább a görög–római mitológiát és a zsidó–keresztény biblikus hagyományt értő közegben is utat lehet azért találni a *Gilgames*, a *Kalevala*, a *Kodzsiki* vagy éppen a *Dede Korkut* könyve világa felé.

– *Az ősidők műveltségét a modern korba átmentő gondolatok nem csak a tradicionalisták sajátjai – te is merítesz a magyar irodalom más nagy szintetizálóinak munkásságából is.*

– Magyar viszonyok között Hamvas Béla és Várkonyi Nándor elméleti munkássága elevenítendő fel ilyenkor, de a szépirodalomban is egészen jó a magyar kontextus: az egyébként a *Bolond Istók* című művében egy garabonciásregényt is megalkotó Weöres Sándor ugyanúgy megemlíthető itt, mint a mikro- és a makrokozmosz között örök átjárást teremtő Juhász Ferenc. Az ő lüktetve áradó, a népdalok szürrealizmusát is a magáénak tudó világát valamelyest az én néha rímes prózába, makámába hajló szövegeim is megidéznek – persze a prózai szöveg adta kereteken belül.

– *A szövegeid zenei lüktetésére pedig a nagyon is tudatosan alkalmazott zenei asszociációkkal is rásegítesz...*

– Hogy kaput nyissak az ősidők törzsi rítusai, dobünnepei és a kortárs rockzenei szcena között. Ezzel is csak azt a meggyőződésemet

Sorra-rendre – Németh Csaba Elekkel Hottón

érzékelte, hogy a kortárs kultúrában a rockzene kínálja fel az ősi társadalmak hitéletét meghatározó, lélekutazó transzállapotok leginkább hiteles megvalósulását. De ezeknek a rockzenei utalásoknak van egy további, immár műfajelméleti hatása is. Ami nagyon is szándékolt hatás a részemről. Azzal együtt, hogy a regényeim narrációja a tudatáram-technikát használja, s azzal is, hogy a szövegekben nemcsak az ókor szent könyveit idézik meg a vendégszövegek, hanem a kortárs irodalom jelei is sorra-rendre megjelennek az intertextuális játékok sorában. Ha az a célom, hogy a *Garabonciás Könyvét* valóban úgy hívjam meg magunkhoz, hogy a jelenlétét a mai kor vibrálóan izgalmas mutatójává avassam, akkor úgy kell konzervatív szellemen alkotnom, hogy közben minden ízében modern textúrát jelenítsek meg.

– *Így szellemi izgalmakat is kiválthatsz, de az értő kritika dolgát is megnehezíted. Annyiféle utalással dolgozol, hogy egyszerre ennyi közegben kevés recenzens mozoghat magabiztosan.*

– Ez valóban nehéz ügy. Aki jártas a tradicionalista filozófusok szellemi környezetében, nem feltétlenül van otthon a magyar folklórhagyományban. Aki benne él a hazai underground rockzene alternatív közegében, az nem biztos, hogy a magáénak érzi a *Gilgames* vagy a *Tao Te King* üzenetét. Akit elbűvöl a könyvsorozat bibliofil jellege, a könyvművészeti műtárgyakat alkotó kiadói mestermunka, az nem biztos, hogy tud mit kezdeni a lüktető, örvénylő narrációval, a makámába hajló szöveg gondolatrítmusos alakzataival. De ez mind együttvéve sem

ok szerintem arra, hogy a *Garabonciás Könyvének* hatása ne ennyire összetett legyen.

– *Hogyan tovább?*

– A *Kő Misztériuma* után következik a *Forrás Könyve*. Egy újabb regénytrilógia, amelynek az első kötete, a *Csobban a víz* már készen is van, csak éppen még illő illusztrálásra vár. Ez három királyregény lesz. Az első regényben Hunor és Magor, a másodikban Szent László és a kun vitéz, a harmadikban pedig Mátyás király és Kampó táltos alakpárjával dolgozom. Az első regényben megint csak valami olyasmit idézek meg a régmúltból, amit sok hagyomány megjelenít, de amelynek igazán mély megértéséhez sokat segíthet a spirituális emlékezet. Szinte valamennyi gesztánk megemlékezik arról, hogy a szarvasvadászat után Hunor és Magor Meotisz mocsaraiban (Mahmúd Terdzsüman gesztája, a *Tárik-i Ungürüs* szerint pedig Adzsem határán, a hegyekben) öt évig tétlenül várakozik. Ez az öt év magány mindig visszatér a gesztáink szövegében, de egyik sem ad magyarázatot arra, mi célt szolgálhatott ez az időszak a szakrális királyok avatási útján. Én erről a látszólag eseménytelenül telő öt évről írtam egy csaknem ezeroldalas regényt, amelyik a királyok avatási útjának misztériumát eleveníti fel.

– *Ez mikor jelenik meg?*

– A kézirat már készen van, de a kötet megalkotása még várat magára. Rajzról rajzra álmodunk meg hozzá az egyik festőbaráttal, Darvas Ivánnal egy soha-nem-volt, de mégis ismerős világot.

– *És még egy megjelenésed várat magára. A Napút két Weöres-emlékszámanak egyikében A tün-*

dér és a garabonciás szerelme címmel megjelent egy részlet egy nagyobb tanulmányodból, amelyhez egy lábjegyzet csatlakozott, azt ígérve, hogy ez a tanulmány a Garabonciások könyve és szerelme című kötetben lesz olvasható. Ez a kötet cím azért is érdekes, mert sokat beszéltél már a garabonciások könyvéről, de egy szót sem ejtettél még a garabonciások szerelméről, holott a *kőmisztérium-trilógia* három kötetét a legmarkánsabban a szerelmi szál tartja össze...

– Az a tanulmánykötet még nincs teljesen készen, viszont szerintem a megjelenését tekintve meg fogja előzni a királyregénytrilógia első darabját, amelynek illusztrálása sok időt vesz majd igénybe. De nem akarom megkerülni a kérdésedet. A trilógia szerelmi szála egy garabonciás és egy tündér kapcsolatáról szól. Erről azért sem beszélek túl sokat, mert ez a legszemélyesebb része ennek a spirituális emlékezésnek. A téma rendkívüli felforrósodásaiban és kísérteties zárlatának dermedt felismeréseiben persze nem véletlenül sűrűsödik össze annyi erő. Bármennyire is hihetetlen, de egy metafizikai kalandregényben is mód van arra, hogy az ember a legszemélyesebb valomásait is a műbe foglalja. Ilyen az, amikor az ember mindent végigcsinál. Tölgyfa egy hamvas tisztáson, komp a víz szalagján, vércse egy torony ablakában. Ezzel pedig már egy ciklikus visszatéréssel Karácsony Benőt idéztem. Annak erős hitével, hogy tényleg egy vagyok, de sokan vannak bennem.

Csontos János

„Titkos anatómia” Jouni Inkala:
*Arcunk mögött
 egy másik arc,*
 Magyar Napló, 2013.

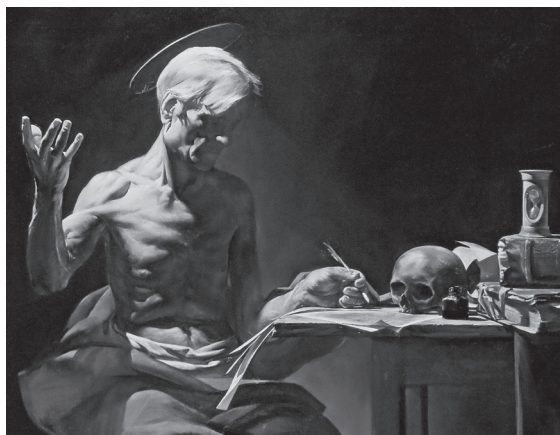
„A viszonyok különös és különleges szövedéke bontakozik ki a maga visszafogottságában az első magyar nyelvű Inkala-válogatásban, amely 63 egymáshoz lazán kapcsolódó vers szerves egységét adja. Az egységek egymáshoz való viszonya maga a zuhanás. Kezdetben a legszélesebb látszószöveget kínálja fel az 1966-ban született költő (a legtágabb környezet felmutatásával), amelyet fokozatosan szembeállít a legszűkebb személyes térrel, s ez a látszólagos ellentmondás egy pillanat alatt ontológiai csatatérre válik (ízeltőként néhány verscím: *Ez a világ, A szoba közepén, Hűség egy dermesztő estén, Idegenben, Amikor két ember, Ha a szobába lépsz, Sivatagi utazás...*). Szakrális és profán képek váltakoznak a végleteleg személyes költeményekben. Az önvallomások sajátossága, hogy az emelkedett témákhoz kapcsolódó hétköznapi tárgyak újra és újra lerántják az olvasót abba a folyamatosan épülő valóságba, amit a költemények maguk teremtenek: „Abban a versben a fűzfák arcukba fésülték hosszú hajukat, / de fűjni kezdett a szél, s hosszú percek után fölsóhajtott, / mialatt te a zuhany alól kilépve szárítottad // hosszú hajad, és én nem láttalak tisztán, / és nem tudtam, mely nyelven szóljak hozzád, s mely oldalak / peregnek tovább az udvaron felejtett históriában” (*Abban a versben*).

A természetközelség, észak sokszínűsége a versek identitásának része. A metafizikai hadjárat, ha kisebb hévvel is, de folytatódik a második részben, ahol a klasszikus műveltség elemei kifejezetten erősek (néhány verscím: *Csehov egy francia örömlánnyal, Bach az első felesége halálát követő napokban, Ahmatova Komorovóban, Múzsák, Villon, Aiszkhülosz epifátuma, Pénélope és Télemakhosz, Mona Lisa, Dalí gyerekszobája, A tizenharmadik tanítvány, Shakespeare özvegye*). A mozzanatokban megjelenő hétköznapi élet miatt olykor valódi otthonosság-érzet jelentkezik, de a verscímek idegen-

sege időnként megtöri a személyes hangvételt. Ezekben a versekben a legerősebbek a sejtett, de körülhatárolatlan tartalmak, amik a felszínesség határát súrolják. „Mi másra gondolhat a tűz, ha magányosan ébred, / mint a kávé fűstszerű illatára, a reggeli lap / elsuhanó fecske röptére emlékeztető suhogására, miután / a postaláda fedőlapja becsapódott, puskalövészerű / dörrenést küldve a folyosó távoli zugába, s mikor egy óra múlva / a gyerekek csapatban futnak a szülői ágyba” (*A Nobel-díjas jutalomutazása*).

A mitológiai utalások és a bibliai képek sajátos dinamikája megtöri az első rész harmóniáját, amit csak a harmadik harmadban kapunk vissza. A befejező 13 vers valódi megérkezés. Mintha egy tölcser aljára kerültünk volna, a széles perspektíva itt egészen szűkké, személyessé válik szinte megtörve a komfortérzetet. A vallomások jelleg erővel tér vissza. Emlékekből és örökségül kapott bizonyosságokból épített rendszer rajzolódik ki ezekből a szavakból. A makro rétegek felpuhulása egészen közel enged az eddig csak körüljárt jelentéstartalmakhoz. Tulajdonképpen itt történik meg az a belefűrődés, amit az eddigiek előkészítettek. Az emberi test erős kifejezőeszköz a versekben artikulált egyes szám első személyű útkeresésében. A szellemi szabadesés vége határozatlan, ugyanakkor a sok fókuszú kiindulópontból a kötet végére a szándékok és gesztusok kitisztulásához érkezünk, a szavak biztonságába:

„Titkos anatómia; arcunk mögött lakik valaki, aki hasonlít hozzánk, ismerjük őt, tudjuk, hogyan beszél; milyenek a ritkán hulló szóttagok, amikor egy mellékes hang elér egy bizonyos frekvenciát, és megnyílik az üzenet lényege, kezdeti bőkezűség, amelyből létrejön a jövevény faj első egyede. Visszafojtott sóhajunk, amikor senki sem látja arcunkat, mi magunk sem, vár, egész súlyával szemhőnkra nehezedik” (*Arcunk mögött. Hangok*).
Csombor Rita

Szent Jeromos (1995, olaj, vászon, 91 × 117 cm)

Oravecz Imre: Jelenkor Kiadó,
Kaliforniai fürj 2012.

A *Kaliforniai fürj* a szerző előző regényének, a 2007-es *Ondrok gödre* folytatásának tekinthető, hiszen ebben a szajlai Árvai család három generációjának történetét kísérhetjük figyelemmel az 1870-es évektől egészen a századvégig, a *Kaliforniai fürj*ben pedig ott kezdődik a cselekmény, ahol az előző műben befejeződött, 1898-ban. Az apja földjén dolgozó és vele konfliktusba kerülő Árvai István a cselekmény szerint ebben az évben kivándorol családjával Amerikába: feleségével azt tervezik, hogy néhány év alatt elég pénzt gyűjtenek össze ahhoz, hogy otthon az apai birtokról leválva, önállóan gazdálkodhassanak. A kinti élet során azonban rá kell eszmélniük, hogy a pénz nagyon lassan gyűlik, s emiatt az ideiglenesnek tervezett amerikai tartózkodás ideje egyre csak húzódik.

A *Kaliforniai fürj* emléket állít a századforduló szajlói nagy kivándorlásnak, és szociográfiai pontossággal követi végig hőseit a beilleszkedés útján. István előbb az Ohio állambeli Toledóban lesz vasöntődei munkás, aztán pár év múlva az egyre bővülő család átköltözik a kaliforniai Santa Paulába, ahol a családfő olajmunkás lesz. Közben a család egyre inkább ráérez a lassú, de biztos gyarapodás ízére, átveszi a helyi szokásokat. Olyannyira, hogy amikor végül, hosszú évtizedek után mégis összegyűlik a pénz, már több szál fűzi őket az Újvilághoz, mint a régihez. A regényben rendkívül kevés a metaforikus elem, azonban a madarak metaforikus értelemmel bírnak a műben: a tájjal való összeköttetésnek, azonosulásnak, ezzel pedig az ember identitásának megtalálásában töltenek be kulcsszerepet. Kiemelt jelentőségű az a mozzanat, amikor a regény vége felé István meghallja a fürjek hangjának értelmét is: „így lesz jó, így lesz jó” – vagyis a madár nyugtatja meg Istvánt az új hazában formálódó sorsával kapcsolatban, mintegy igazolva azt. A *Kaliforniai fürj* legmarkánsabb ismertetőjegye azonban, hogy feltűnően hiányoznak beszédmódjából a lírai elemek. Oravecz regénye tényfeltáró jellegű, miközben követi a lineáris idővezetést, narrátora pedig legtöbb esetben rendkívül távolságtartó a szereplők jellemének alakulásával kapcsolatban.

Több szélsőségesen részletezett cselekménysor, így különösképp a főszereplő házaspár szexuális éle-

tét bemutató epizód-részletek nem bensőségebbé, erotikusabbá, netán ironikusabbá teszik a regényvilágot, hanem sokkal inkább életidegenné és bizarrá. Csak így a rendkívül mély tudásanyagról tanúszkodó részletes leírások pl. az olajfúró berendezés működéséről, de még az egyébként izgalmas kaliforniai tájról szóló leírások esetében is:

az olvasó elveszik a rengeteg névben és adatban, a leírás néhol nehézkessé válik. Mintha a szerző szeretné minden áron átadni az olvasónak az emigránsors és a letűnt idő méltatlanul elfeledett részleteit. Oravecz bámulatos mennyiségű tényanyagot halmoz föl, legyen az geológia, a táj flórája vagy faunája, helytörténet vagy településrajz. Oravecz regénye mintha a táj részletezésébe vetítené bele az emberi lélek komplexitását: a táj az, amelynek apró mozzanataiban is jól érezhető mélysége, átlátható működése és a mű egészére kiható ereje van. A szereplők lelki életéről csak olyan mértékben értesülünk, ami a beilleszkedésükre utal: apró mozzanatainak leírása viszont mesterien hiteles a regényben, jól ábrázolja azt az utat, ahogyan a bevándorlók elindulnak az amerikai-vá válás útján, bemutatva közben a magyarok negatív megítélését, az amerikai iskolarendszerbe való beilleszkedésüket, munkahelyi életüket, az asszonyok háztartási nehézségeit, az új technikai vívmányok felüldítő voltát, az amerikai öltözködési, étkezési és ünneplési szokások lassú átvételét.

A *Kaliforniai fürj* egyedülálló és hiánypótló kísérlet a magyar irodalomban: a napjainkban egyébként is rendkívül aktuális magyar kivándorlás témáját emeli végre diskurzusba, ezzel pedig egy rendkívül érdekes szubjektumpozíció ábrázolását vállalja: a kivándorló személyisége és identitása „átmenetiségének” megragadását. A sokszor túlzó mennyiségű tárgyilagos leírás véleményem szerint éppen annak a tükröződése, hogy identitásukban megrendült, vagy legalábbis abban próbának kitett szereplőkről van szó: a leírások mintegy elfojtásként is értelmezhetők, egy olyan beszédmódbeli megközelítésként, amelyben a személyiség mély, lelki folyamatai annyira nehéznek bizonyulnak, hogy nem kerülnek felszínre a jellemábrázolás során.

Zsuppán Klaudia

Ágh István (1938, Felsőiskáz) költő, író, műfordító. A Hetek alkotócsoporthoz tagjaiként indult. 1975-ben az Új Írás folyóirat munkatársa, jelenleg a Hítel szerkesztője. József Attila- (1969, 1980), Kossuth- (1992), Radnóti- (2008), Prima-díjas (2009) és Balassi Bálint-émlékkardos (2010). Legutóbbi kötet: *Hívás valahonnan* (új versek, 2011), *Összegyűjtött versek I–II.* (2013), *Szavak honvágya* (esszék, 2013).

Báger Gusztáv (1938, Csörötnek) költő, a közgazdaságtudomány kandidátusa, egyetemi tanár. Az Állami Számvevőszék Kutató Intézetének főigazgatója. Legutóbbi verseskötetei: *Míg leírom, felébredtek* (2008), *Hidegfront* (2009), *Élőadás* (2010).

Balázs Tibor (1958, Aranyosgyéres) költő, műfordító, irodalomtörténész, az Accordia és a Littera Nova Kiadó vezetője. Kolozsváron, Grenoble-ban és Budapesten tanult, PhD fokozatot szerzett. Legutóbbi kötet: *Maf rizmák* (5. kiadás, 2010).

Barna T. Attila (1971, Vác) költő. Első, *Senki-némasága* című könyvéért Verskarácsony-díjban részesült 1997-ben. Legutóbbi kötet: *Valami jön* (versek, 2005), *Régi kintorna dallamára* (2013), *Salvatore Quasimodo különdíjas* (2008).

Csombor Rita (1985, Budapest) tanár. Budapesten él. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen és a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán végzett magyartanár, hittanár-nelvelő, család- és gyermekvédő mesterképzésen 2014-ben.

Csontos János (1962, Ózd) költő, író. Sokáig a Magyar Nemzet publicistájaként dolgozott, utóbb a Nagyítás főszerkesztőjeként, majd a Magyar Napló felelős szerkesztőjeként. Budapesten él. Legutóbbi kötet: *Száz év talány. Kiegészítések József Attilához* (2008), *Delelő – összegyűjtött versek 2002–2010* (2011).

Doboss Gyula (1945, Wismar) irodalomtörténész, műfordító 1985–1991 között a Magvető Kiadó felelős szerkesztője és reklámenedzsere, 1992–1995 között a Göncöl Kiadó irodalmi vezetője volt. 1993 óta az ELTE Tanítóképző Karán docensként, majd főiskolai tanárként dolgozik. Legutóbbi kötet: *A „Költészetregény”* (tanulmány, 2003).

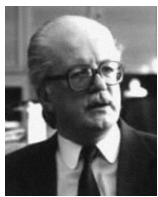
Rev. Daniel Estivill (1950, Buenos Aires) a Pápai Gergely Egyetem Egyháztörténelem és Egyházi Kulturális Javak Tanszékének ikonográfia és ikonológia professzora.

Fekete J. József (Bácskossuthfalva, 1957) József Attila-díjas (2013) irodalomtörténész, író, kritikus, publicista. Kutatási területe a vajdasági magyar irodalom és Szentkuthy Miklós munkássága. 2010-től a szerbiai magyar nyelvű Magyar Szó nyugat-bácskai főmunkatársaként dolgozik, és hetenként jelentkezik az Újvidéki Rádió Szempont című műsorában. Legutóbbi kötet: *Elmélet helyett: koreográfia. Újabb Szentkuthy-olvasatok* (Budapest, 2010).

Horváth (EÖ) Tamás (1959, Szentgotthárd) író, pedagógus. Éneket tanít a budapesti Szinyei Merse Pál Gimnáziumban, ahol a Németh László Önképzőkör munkáját is segíti. Tanítványaival közösen adja ki a Vita című folyóiratot. Főten él. Kötetei: *Vizek fészke* (novellák, 2005), *Ahol a part szakad* (kiadónk 2007-es regény pályázatának különdíjas műve, 2010).

Jávorszky Béla (1940, Budapest) író, műfordító, diplomata. Finn, svéd és észt irodalmat fordít. Csoóri Sándor, Kassák Lajos, Nagy László és Weöres Sándor műveit fordította finn és svéd nyelvre. Finn állami irodalmi díjas (1976), Füst Milán- (1998), József Attila- (2002) és Magyar PEN Club Janus Pannonius műfordítói díjas (2013). Legutóbbi műfordítása: Jouni Inkala: *Arcunk mögött egy másik arc* (versek, 2013).

Madár János (Balkány, 1948) költő a Rím Könyvkiadó vezetője, a Kelet Felől című irodalmi és művészeti folyóirat alapító főszerkesztője. 2002-ben Pro Civitate kitüntetést kapott az irodalmi, művészeti, helytörténeti értékek megmentéséért végzett munkájáért. Legutóbbi kötet: *Hullong az idő* (versek, 2008).

Marosi Gyula (1941, Budapest) 1966 óta publikáló író. 1973-ban a József Attila Kör alapítója, majd titkára. Volt a Mozgó Világ prózarovatának vezetője, majd a Magyar Televízió dramaturgia. József Attila- (1981) és Balázs Béla-díjas (1997). Legutóbbi kötet: *A nilusi krokodil* (elbeszélések, novellák, 2011), *A Dunánál* (elbeszélések és novellák, 2014).

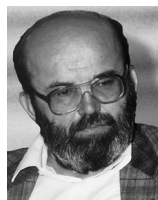
Miklya Zsolt (1960, Csorvás) költő, író, pedagógus, szerkesztő. A Parakletos Könyvesház egyházi kiadójának felelős szerkesztője. Quasimodo-émlékdíjas (2007). Legutóbbi kötet: *Cérna tánc* (2008), *ABC lakópark* (2011).

Szentmártoni János (1975, Budapest) költő, író, a Magyar Írószövetség elnöke. 1989 és 1996 között a Stádium Fialat Írók Körének alapító tagja, 2000 és 2010 között a Magyar Napló szerkesztője. 2006 és 2009 között a Könyves Szövetség elnöke és az Új Átlók Művészeti Társaság titkára. Gérecz Attila- (1995), Édes Anyanyelvünk- (2004) és József Attila-díjas (2007). Legutóbbi kötet: *El perro* (*A kutya*, versek spanyolul, 2010, Miami), *Calul lacurilor* (*Ló a tavon*, versek románul és magyarul, 2011, Nagybánya).

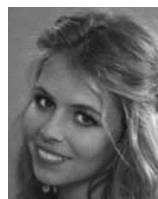
Toót-Holló Tamás (1966, Ózd) író, szerkesztő. Az irodalomtudomány kandidátusa (1994). Korábbi könyveit a Toót H. Zsolt névalakkal jegyezte. Alapított és szerkesztett napilapot, hetilapot és magazinokat, dolgozott hírügynökségen. Legutóbbi kötet: *Apasorban* (esszéfűzér, 2003), *Ússe kő* (regénytrilógia I.; 2012).

Tóth László (1949, Budapest) költő, művelődéstörténész, műfordító. 1986-tól Budapesten él. Volt a Magyar Nemzet külső munkatársa, a Régió és az Új Forrás szerkesztője, a Széphalom Könyvműhely igazgatója. Többek között József Attila-díjas (1994). Legutóbbi kötete: *Tóth László legszébb versei* (2010).

Tuula-Liina Varis (1942, Loimaa) finn író, szerkesztő, tárcaíró, esszéista a mai finn kispróza legjobbjai közé tartozik. 2009 óta a Finn Írószövetség elnöke. Itt közölt elbeszélése legutóbbi kötetéből való: *Että tuntisin elävänä* (*Hogy érzem, hogy élek*, 2013).

Viola Szandra (1987) a Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar-kommunikáció szakán tanult, filozófia szakra jár. Verset, prózát, kritikát ír, különböző antológiában és irodalmi folyóiratokban publikál. Verseskötete: *Léleksztriptíz* (versek, fotók, 2008).

Zsávolya Zoltán (1968, Csorna) költő, író. A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen tanít. Legutóbb megjelent könyve: *Poliptichon. Fantomképek a kortárs magyar irodalomról* (2006).

Zsuppán Klaudia (1984, Budapest) a Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar szakán végzett 2011-ben, azóta az egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájának hallgatója. Tanulmányai és könyvismertetései jelentek meg a Kortárs, Partitúra, Eruditio-Educatio hasábjain és más tanulmánykötebekben.

37. KÁRPÁT-MEDENCEI KÖZÉPISKOLÁS IRODALMI PÁLYÁZAT ÉS TALÁLKOZÓ, 2014. április 15–18., SÁRVÁR

A DÍJAZOTTAK LISTÁJA:

VERS KATEGÓRIA

Arany oklevél: Kovács Márton, Pannonhalma
 Ezüst oklevél: Polák Péter, Onga, Miskolc
 Bronz oklevél: Purosz Leonidasz, Szeged; Vida Kamilla, Bóly
 Dicséretben részesült: Csete Soma, Pécs,
 Kiss Tamás, Szenttamás, Szerbia,
 Nemes Luca, Szigetszentmiklós
 Pályázók díja: Dobány Péter, Lajosmizse–Kecskemét

PRÓZA KATEGÓRIA

Arany oklevél: Miklya Emese Sára, Kiskunfélegyháza, Kecskemét;
 Búbos Dávid, Szabadka, Szerbia
 Ezüst oklevél: Kappanyos Mária, Budapest;
 Komán Attila, Brassó, Sepsiszentgyörgy, Románia
 Bronz oklevél: Márton Ágnes, Csíkszereda, Románia; Vörös Anna, Pécs
 Dicséretben részesült: Borzavári Róza, Madocsa; Csonka Szilvia, Budapest;
 Jánosi Vivien, Csíkszereda, Románia; Kormos Nikolett, Vasszécseny
 Résztvevők díja: Búbos Dávid, Szabadka, Szerbia
 Sárvár Város Különdíja: Egri Dorottya, Szombathely

TANULMÁNY KATEGÓRIA

Arany oklevél: Paluska Zsuzsanna, Révkomárom, Szlovákia
 Ezüst oklevél: Halasi Vivien, Miskolc; Fekete Marcell Richárd, Budapest
 Bronz oklevél: Györfy Hajnalka, Barót (Románia)
 Dicséretben részesült: Kocsis Dorottya, Szentlőrinc

A 37. Kárpát-medencei Középiszkolási Irodalmi Pályázatot és Találkozót az Írók Alapítványa, az Írók Szakszervezete, a Sárvári Tinódi Gimnázium és Sárvár Város Önkormányzata rendezésében 2014. április 15-18-a között rendezték meg Sárvárott. A megnyitó ünnepségen Kondora István polgármester és Mezey Katalin költő, író, az Írók Szakszervezete főtájkára mondott köszöntőt. A mintegy 300 pályázat beküldője közül a legjobb ötven pályázót hívta meg a zsűri Sárvárra, ahol a két és fél napos műhelymunka során, amelynek idén a sárvári Nádasy Vár adott otthont, a zsűri tagjai megbeszéltek a pályázókkal alkotásaik erényeit, hibáit, kiértékelték beküldött írásaikat. Az előzsűri és a zsűri tagjai voltak: Baán Tibor költő, tanár, Bertha Zoltán irodalomtörténész, Gere Zsolt irodalomtörténész, Jámborné Balog Tünde prózaíró, Kemény István költő, prózaíró, Mezey Katalin költő, szerkesztő, Papp Máriaó költő, szerkesztő és Vörös István költő, műfordító.

A díjátadó irodalmi galaest 2014. április 17-én a sárvári Tinódi Gimnázium Medvegy Antal Dísztermében zajlott le.